

Krav på att hålla djur lösgående

– konsekvenser, övergångsbestämmelser, undantag och andra incitament än lagstiftning.

- I Sverige pågår en naturlig utfasning av system med uppbundna djur. Allt fler djurhållare övergår till att hålla djur i lösgående system.
- Ett lagkrav på att djur ska hållas i lösgående system får störst konsekvenser för djurhållare inom mjölkproduktionen. Särskilt berörda är de små och medelstora mjölkgårdarna i skogs- och mellanbygd.
- Ett lagkrav med väl anpassade övergångsbestämmelser minskar risken att svensk livsmedelsproduktion och den biologiska mångfalden påverkas negativt.

Uppdrag att utreda konsekvenser av krav på lösgående djur

Regeringen gav Jordbruksverket i uppdrag att utreda konsekvenser av att införa ett krav på att hålla djur lösgående samt behovet av övergångsbestämmelser och undantag från kravet. I uppdraget ingick att analysera och bedöma vad som är en rimlig övergångstid för att djurhållare med befintliga stallar ska kunna ställa om till lösgående system.

I uppdraget ingick även att överväga om det finns andra incitament än lagstiftning som kan främja en snabb och effektiv omställning till lösgående system. Vid förslag på sådana incitament ska ekonomiska och övriga konsekvenser analyseras.

Jordbruksverket har inhämtat synpunkter från företrädare för branschen, berörda organisationer, intresseorganisationer och länsstyrelserna.

Uppdraget har genomförts i en arbetsgrupp på Jordbruksverket. Arbetsgruppen har bestått av Johannes Erlandsson, Karin Olsson, Liselotte Samuelsson, David Slottner samt Gunnar Palmqvist.

Sammanfattning

Vilka berörs av kravet?

Vi bedömer att ett krav på att hålla djur lösgående berör ett stort antal djur och djurhållare som håller nötkreatur, hästdjur och getter. Se fördelning nedan.

<i>Djurhållning</i>	<i>Antal djurhållare</i>	<i>Antal djur</i>
<i>Nötkreatur – mjölkproduktion</i>	<i>1 600</i>	<i>177 000</i>
<i>Nötkreatur – köttproduktion</i>	<i>2 500</i>	<i>59 000</i>
<i>Hästdjur</i>	<i>3 100</i>	<i>17 500</i>
<i>Getter</i>	<i>50</i>	<i>200</i>

Vad blir konsekvenserna?

Ett krav på att hålla alla djur lösgående medför ett antal olika konsekvenser för djur, djurhållare och samhället i stort. Den mest påtagliga konsekvensen är den ekonomiska som kommer av att en omställning till lösgående system medför byggkostnader för ny, om- eller tillbyggnader av djurstallar. Vi har uppskattat att de sammanlagda kostnaderna för en omställning till ca 9,5 - 14 miljarder kronor. Se fördelning nedan.

<i>Djurhållning</i>	<i>Kronor</i>
<i>Nötkreatur – mjölkproduktion</i>	<i>5 – 7 miljarder</i>
<i>Nötkreatur – köttproduktion</i>	<i>3 – 4 miljarder</i>
<i>Hästdjur</i>	<i>1,5 – 3 miljarder</i>
<i>Getter</i>	<i>0,0005 – 0,001 miljarder</i>

Dessa kostnader gäller emellertid enbart för de djurhållare som väljer att ställa om till lösgående djur. Ett stort antal djurhållare av nötkreatur förväntas istället lägga ner sin verksamhet vilket innebär att det inte blir några omställningskostnader för dessa djurhållare. Deras nedläggning kan istället medföra samhällsekonomiska kostnader.

Behov av övergångsbestämmelser

Vi bedömer att ett krav på att hålla djur lösgående troligen leder till att ett antal av de berörda djurhållarna lägger ner sin nuvarande verksamhet. Detta är negativt sett ur perspektivet att vi vill ha en levande landsbygd och biologisk mångfald. Det kan även leda till att tillgången till fritidsaktiviteter och livsmedelsproduktion i landet minskar. Sådana negativa konsekvenser bedömer vi dock skulle kunna minskas påtagligt om ett sådant krav införs med väl anpassade övergångsbestämmelser.

Andra incitament än lagstiftning

Vår bedömning är att investeringsstöd och andra befintliga stödformer även i fortsättningen bör kunna användas för att främja en omställning till lösgående system. För att se till att samtliga djurhållare som har rätt till stöd också ska kunna få det kan omställningar till lösgående system ges prioritet i instruktioner för stödgivningen. Andra verktyg för att främja en omställning är tillgång till rådgivning för berörda djurhållare, något vi bedömer kan underlätta djurhållarna vid både ny- och ombyggnation.

Behov av undantag

Vi bedömer att det bör övervägas att ha generella undantag från kravet för sådan djurhållning som är värdefull ur kultur- eller husdjursgenetiskt perspektiv. Dessa riskerar annars att försvinna och gäller exempelvis hållning av svenska lantraser i bevarandesyfte och djurhållning i traditionellt fäbodbruk.

Innehåll

Uppdrag att utreda konsekvenser	3
av krav på lösgående djur	3
1 Bakgrund	1
1.1 Regeringens uppdrag till Jordbruksverket	2
1.2 Varför behöver konsekvenserna utredas?	2
1.3 Förutsättningar och avgränsningar	3
1.4 Genomförande	3
2 Utvecklingen i djurhållningen i Sverige under 2000-talet	5
3 Hur många djur hålls i uppbundna system i Sverige?	7
3.1.1 Uppgifter i utredningen om förekomst av uppbundna system	7
3.1.2 Pågående utveckling mot en högre andel lösgående djur.....	14
4 Nuvarande lagstiftning i Sverige, Norge, Danmark och Finland	15
4.1.1 Regler vid nybyggnation	15
4.1.2 Nu gällande förbud mot uppbinding.....	15
4.1.3 Kommande förbud mot uppbinding	16
4.1.4 Danmark	17
4.1.5 Norge	17
4.1.6 Finland.....	18
4.1.7 Ekologisk produktion	18
4.1.8 Internationella rekommendationer.....	18
5 Konsekvenser av att införa ett krav på att hålla djur lösgående	20
5.1 Inledande diskussion – referensram för analys av konsekvenser	21
5.2 Djurvälstånd.....	22

5.3	Konsekvenser för berörda djurhållare	22
5.3.1	Arbetsmiljö	22
5.3.2	Ekonomiska konsekvenser för berörda djurhållare	25
5.4	Konsekvenser för samhället av ett krav på lösgående djur	54
5.4.1	Konsekvenser för den svenska livsmedelsproduktionen	54
5.4.2	Möjliga konsekvenser för föreningsverksamhet och ridtimmar.....	55
5.4.3	Möjliga konsekvenser för konkurrenskraften hos svenska företag	56
5.4.4	Levande landsbygd	57
5.4.5	Miljö och biologisk mångfald.....	57
5.4.6	Bevarande av lantraser.....	59
5.4.7	Möjliga konsekvenser för traditionellt fäbodbruk	60
6	Diskussion om övergångsbestämmelser, undantag och andra incitament för omställning	62
6.1.1	Behov av övergångsbestämmelser.....	63
6.1.2	Behov av undantag	64
6.1.3	Behov av stöd för omställning till lösgående system	65
6.1.4	Behov av andra incitament	66
7	Referenser.....	68
Bilaga 1 – Frågor till externt samråd.....	2	
Frågor rörande nötkreatur och getter	2	
Frågor rörande hästar.....	4	
Bilaga 2 – Sändlista för externt samråd	6	
Bilaga 3 - Utvecklingen i djurhållningen i Sverige under 2000-talet	2	
Hållning av nötkreatur i Sverige – totalt antal djur och företag	2	
7.1.2 Hållning av hästdjur i Sverige – totalt antal djur och företag.....	7	
7.1.3 Hållning av getter i Sverige – totalt antal djur och företag	11	
Bilaga 4 – SLUs remissvar rörande djurskydd, djurhälsa & smittskydd.....	15	
7.1.4 Nötkreatur.....	15	

7.1.5	Get	17
7.1.6	Häst.....	19
7.1.7	Referenser.....	20

1 Bakgrund

Under slutet av 1900-talet och inledningen av 2000-talet har det skett en förändring i svensk djurhållning där många anläggningar har ställt om från uppbunden djurhållning till lösgående system. Övergången från uppbundna till lösgående system kan förklaras av flera olika faktorer. Lösgående system ger bättre möjligheter att effektivisera och automatisera djurhållningar och innebär ofta bra möjligheter att utöka verksamheter på ett rationellt sätt. Detta gör att investeringar kan fördelas på fler djur och kostnaden per djur kan sänkas. Lösgående system ger därför generellt goda förutsättningar till bättre lönsamhet i djurhållningsverksamheter. Ur ett arbetsmiljöperspektiv har lösgående system också flera fördelar som följd av att lösgående system ger bättre möjligheter att automatisera moment som utfodring, mjölkning etc.

En viktig fördel med lösgående system är även att de generellt ger djuren en bättre djurvälstånd än om de hålls i system för uppbundna djur. Djur som hålls i lösgående system har till exempel bättre möjlighet att röra sig och utföra naturliga beteenden. Hur stora djurvälståndsfördelar som uppnås vid övergång till ett lösgående system kan variera beroende på vilka förutsättningar som råder i den enskilda djurbesättningen. Om djuren exempelvis hålls i ett uppbundet system en kort tid under dygnet och får gå ute på bete under övrig tid är fördelarna med en övergång till lösgående system mindre än om djuren hålls permanent uppbundna. Det finns också olika typer av lösgående system där vissa möjliggör högre djurvälstånd än andra. Överlag medför dock lösgående system viktiga välfärdsfördelar för djuren jämfört med uppbundna system.

Det har under flera år funnits en politisk vilja att öka andelen djur som hålls lösgående i Sverige. Under de senaste decennierna har det fattats ett antal beslut som har bidragit till detta:

- **1982** – allmänna råd om att grisar ska hållas lösgående
- **1982** – allmänna råd om att uppbinding av grisar inte får ske
- **1982** – allmänna råd om att får ska hållas i lösdrift
- **1989** – föreskrifter om att grisar ska hållas lösgående
- **1989** – föreskrifter om att får ska hållas i lösdrift
- **1999** – föreskrifter om att kalvar inte får hållas bundna
- **2007** – föreskrifter om att nötkreatur ska hållas i lösdrift i nybyggda stallar
- **2007** – föreskrifter om att handjur (nötkreatur) ska hållas i lösdrift (fr.o.m. 1 aug 2017).
- **2007** – föreskrifter om att hästdjur inte får hållas uppstallade i spilta i utrymmen som byggs nya eller genomgår förprövningspliktig ombyggnation
- **2007** – föreskrifter om att hästdjur inte får hållas uppbundna i spilta mer än 16 timmar per dygn (fr.o.m 1 aug 2010).
- **2019** – föreskrifter om att hästdjur inte får hållas i spilta för uppställning som har byggts efter 1 mars 2019.

Många djur hålls idag lösgående i Sverige som följd av utvecklingen under de senaste cirka fyrtio åren. När det gäller vissa djurkategorier står dock fortfarande en

förhållandevis stor andel i uppbundna system. Med anledning av att lösgående system generellt anses innebära så pass stora fördelar för djurvälståndet och för djurhållarna har regeringen i propositionen Ny djurskyddslag (prop. 2017/18:147) gjort bedömningen att alla djur i Sverige bör hållas lösgående. Det finns därmed en tydlig målsättning om att svenska djur ska hållas lösgående.

Mot bakgrund av denna målsättning har regeringen gett Jordbruksverket i uppdrag att utreda konsekvenserna av att införa ett krav på att hålla djur lösgående.

1.1 Regeringens uppdrag till Jordbruksverket

Regeringen har gett Jordbruksverket i uppdrag att utreda konsekvenser av att införa ett krav på att hålla djur lösgående samt behovet av övergångsbestämmelser och undantag från kravet.

I propositionen Ny djurskyddslag (prop. 2017/18:147) bedömde regeringen att det finns stora fördelar med att hålla djur i lösgående system, främst utifrån djurens möjligheter till naturligt beteende. I propositionen bedömde regeringen att dessa fördelar överväger eventuella nackdelar som finns med lösgående system.

Det konstaterades dock att en alltför snabb omställning kan få negativa konsekvenser för djurhållare med uppbundna system. En snabb omställning kan få till effekt att företagare inom mjölkproduktionen slutar i förtid och kan även påskynda den pågående storleksrationaliseringen i mjölkproduktionen. I hästbranschen kan en snabb omställning få negativa effekter för ridskolors och turridningsföretags konkurrenskraft.

Regeringen anser dock att det hittills har saknats tillräcklig kunskap om konsekvenserna av att kräva att alla djur omgående ska hållas lösgående och har därför gett Jordbruksverket i uppdrag att utreda de aktuella konsekvenserna.

Inom ramen för uppdraget ska Jordbruksverket analysera och bedöma vad som kan vara en rimlig övergångstid för att djurhållare med befintliga stallar ska kunna ställa om till lösgående system, och det ska även övervägas om det finns andra incitament än lagstiftning som kan främja en snabb och effektiv omställning till lösgående system. Vid eventuella förslag på sådana incitament ska Jordbruksverket även analysera ekonomiska samt övriga konsekvenser av förslagen.

Enligt regeringens uppdrag ska Jordbruksverket inhämta synpunkter från företrädare för branschen, berörda organisationer, inklusive intresseorganisationer, och länsstyrelserna.

1.2 Varför behöver konsekvenserna utredas?

Lösgående system anses generellt innebära många viktiga fördelar både för djur och djurhållare. Mot denna bakgrund är det rimligt att inledningsvis ställa frågan varför det behöver utredas vad konsekvenserna skulle bli av ett krav på lösgående djur.

Utvecklingen under de senaste fyrtio åren där många djurhållare har ställt om sin verksamhet till lösgående system utan att det funnits krav på detta, visar på att lösgående system generellt är den effektivaste djurhållningsformen. Detta tyder på att ett krav på omställning inte borde medföra stora negativa konsekvenser. Men samtidigt

står många djur fortfarande i uppbundna system i landet vilket tyder på att det finns hinder för omställning till lösgående system. Om det inte fanns hinder och svårigheter för djurhållarna skulle rimligen de allra flesta djur i Sverige hållas lösgående idag.

En omställning till lösgående system kräver om- eller tillbyggnad av befintliga stallar, eller att det byggs helt nya stallar. Sådan åtgärder innebär stora investeringar och om djurhållare inte har rätt förutsättningar för detta finns det risk att de istället väljer att lägga ner sin verksamhet. Detta kan medföra negativa konsekvenser för samhället på flera olika sätt. En omfattande nedläggning av djurhållningar kan till exempel göra att den svenska livsmedelsproduktionen minskas, att miljövärden i form av öppna betesmarker förloras, att föreningsliv i form av till exempel ridskoleverksamhet hindras, och att kulturarv som till exempel fäbodbruk går förlorat.

För att övergången till lösgående system inte ska ge för stora negativa effekter för djurhållare och samhälle är det viktigt att utreda konsekvenserna av ett krav på lösgående djur och se på vilka alternativ som finns för att minska negativa effekter.

1.3 Förutsättningar och avgränsningar

I denna rapport utreder vi konsekvenserna av att införa ett krav på att hålla djur lösgående. Rapporten tar inte upp frågan om djur bör hållas lösgående eller inte då den frågan inte ingår i uppdraget, samt då det redan är tydligt uttryckt i propositionen till den nya djurskyddslagen (prop. 2017/18:147) att djur bör hållas lösgående.

Rapporten omfattar krav på uppstallning i lösgående system för hondjur av nötkreatur som är äldre än 6 månader samt alla hästdjur¹ och getter. För övriga djur som omfattas av djurskyddslagstiftningen finns redan idag sådana krav.

Vi tolkar uppdraget som att det handlar om att djur ska inhysas i stallsystem där de hålls lösgående, exempelvis lösdrifter och boxar. I utredningen har vi därför utgått från att det fortsatt ska vara tillåtet att tillfälligt binda upp djur vid exempelvis skötsel, vård eller vid tjudring (uppbinding på bete). Samrådssvar som specifikt har behandlat tillfällig uppbinding har därför genomgående exkluderats.

1.4 Genomförande

I denna utredning har vi använt statistik från Jordbruksverkets statistikdatabas samt från olika rapporter som vi tidigare har publicerat. Därutöver har statistik använts som kommer från offentliga källor som exempelvis Växa Sveriges husdjursstatistik. I beräkningar av kostnader för omställning till lösgående system har vi bland annat använt uppgifter som tidigare har inhämtats från Hushållningssällskapet.

För att samla in information genomförde vi ett skriftligt samråd med ett stort antal intressenter. När relevanta frågeställningar hade identifierats skickade vi ut ett dokument med frågor via epost. En lista med dessa frågor finns i Bilaga 1. I de fall en intressent endast berördes av ett djurslag anpassades frågorna efter detta. De intressenter som erbjöds att lämna synpunkter presenteras i Bilaga 2.

¹ Med hästdjur avses ”hästar och åsnor och korsningar mellan dessa” enligt definitionen i 1 kap. 3§ Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:17) om hästhållning.

2 Utvecklingen i djurhållningen i Sverige under 2000-talet

Som en inledande bakgrund till analysen av konsekvenserna av ett krav om att hålla djur lösgående beskriver vi i detta avsnitt mycket kort och översiktligt hur den aktuella djurhållningen ser ut i Sverige. En längre och mer utvecklad beskrivning av hur de aktuella djurhållningarna har utvecklats finns i Bilaga 3.

2.1.1.1 Utvecklingen i hållningen av nötkreatur i Sverige

Antalet nötkreatur har minskat med cirka 10 procent i Sverige under 2000-talet. Minskningen i antalet djur är kraftigare i mjölkproduktionen där antalet mjölkkor har minskat med cirka 25 procent.

Antalet företag som har nötkreatur har minskat mer än antalet nötkreatur i Sverige. Minskningen i antalet företag är stor i mjölkproduktionen där antalet företag har minskat med drygt 70 procent under 2000-talet. Statistiken visar på en strukturomvandling i hållningen av nötkreatur i landet där företagen har blivit färre samtidigt som de kvarvarande företagen genomsnittligen har blivit större.

Vad gäller geografiska skillnader i landet har både det totala antalet nötkreatur och antalet mjölkkor i mjölkproduktionen minskat mest i nordliga län. Majoriteten av nötkreaturen i landet finns i de sex sydliga länen Västra Götaland, Skåne, Kalmar, Jönköping, Östergötland och Halland. I dessa län har antalet djur inte minskat i lika stor utsträckning som i mer nordligt belägna län. Antal företag som håller nötkreatur har också minskat mest i några av de nordligaste länen. Men antalet företag som håller nötkreatur har minskat mycket i alla län i under 2000-talet.

2.1.1.2 Utvecklingen i hållningen av hästar i Sverige

I motsats till utvecklingen i antal nötkreatur visar den statistik som vi har tillgång till att antalet hästar har ökat under 2000-talet. I en jämförelse mellan åren 2004 och 2016 visar tillgänglig statistik på en ökning i antalet hästar med drygt 25 procent i hela landet. Antalet anläggningar som håller hästar har också ökat. Mellan år 2004 och 2016 har antalet anläggningar ökat med drygt 10 procent. Då ökningen i antal hästar har varit större än ökningen i antalet anläggningar kan det konstateras att anläggningarna genomsnittligen har blivit större sett till antal hästar på anläggningen.

Vad gäller skillnader i landet är det svårt att se några tydligt geografiskt mönster i hästhållningen. Antalet hästar har generellt ökat i flertalet län spridda över hela landet. Samma tendens finns vad gäller antalet anläggningar som håller hästar. Dessa anläggningar har också generellt ökat under 2000-talet utan något systematiskt mönster i utvecklingen mellan olika län. Antalet anläggningar har ökat i flertalet län i landet. Utifrån statistiken kan dock konstateras att både antalet hästar och antalet hästanläggningar är färre i norra än i södra Sverige.

2.1.1.3 Utvecklingen i hållningen av getter i Sverige

Av de tre djurslag som vi tar upp i denna utredning är getter det djurslag som procentuellt sett har ökat mest i Sverige under 2000-talet enligt den statistik vi har tillgång till. Men det totala uppskattade antalet getter i landet är ändå mycket lågt i jämförelse med antalet nötkreatur och antalet hästar. Gethållningen är därmed en förhållandevis liten men starkt växande näringsgren.

Varje år genomförs en så kallad geträkning där getägare ska rapportera in uppgifter om sin gethållning till Jordbruksverket. I geträkningen redovisades 15 700 getter år 2018. Antalet getter har ökat under de senaste tre åren från 14 200 getter år 2016.

I ett statistikmeddelande från Jordbruksverket 2018 uppskattades det totala antalet getter i landet till ca 20 000. Enligt den ordinarie lantbruksstatistiken uppskattades det totala antalet getter samma år till ca 11 200 getter vilket är en dryg fördubbling jämfört med antalet getter år 2003. Antalet gethållare ökar också men inte lika mycket som antalet getter. År 2018 uppskattades det totala antalet gethållare till ca 2 400 (ca 750 gethållare enligt ordinarie lantbruksstatistiken). Som följd av att antalet getter ökar mer än antalet gethållare kan det därmed konstateras att gethållningarna i landet genomsnittligen har blivit större under 2000-talet. Detta framgår även av statistik över antalet getter hos gethållare uppdelade i olika storleksgrupper utifrån antal getter i besättningen. Vid en jämförelse mellan år 2003 och år 2018 har antalet getter ökat mest hos gethållare med fler än 50 getter i besättningen.

Vad gäller geografiska skillnader i landet är det totala antalet getter ganska jämnt fördelat mellan olika områden i södra, mellersta och norra Sverige. Antalet gethållare är dock fler i södra och mellersta delarna av landet vilket innebär att gethållningarna genomsnittligen är större i norra Sverige jämfört med de södra och mellersta delarna.

3 Hur många djur hålls i uppbundna system i Sverige?

I detta avsnitt ger vi en kort beskrivning av vad som framkommit i vår utredning om hur många djur som i dagsläget hålls i uppbundna system i landet. Det finns inte några helt säkra uppgifter om antal djur i uppbundna system för något av de aktuella djurslagen.

3.1.1 Uppgifter i utredningen om förekomst av uppbundna system

Vi har i denna utredning tagit in uppgifter från länsstyrelserna och berörda organisationer för att kartlägga förekomsten av uppbundna system och uppbundna djur i landet. Redogörelsen av uppgifterna görs separat för de olika djurslagen.

3.1.1.1 Förekomsten av uppbundna system för nötkreatur

Sammanfattning - Förekomsten av uppbundna system för nötkreatur

Det finns inte helt säkra uppgifter om antal uppbundna djur och andel djurhållare med uppbundna system totalt sett i hållningen av nötkreatur i Sverige. Det saknas framförallt tillfredsställande uppgifter om förekomsten av uppbundna system i köttproduktionen.

Inom mjölkproduktionen visar uppgifter från länsstyrelser och berörda organisationer att cirka 20-30 procent av landets mjölkkor står i uppbundna system och att cirka 40-50 procent av djurhållarna i mjölkproduktionen har uppbundet system för någon del av sin djurhållning. Flera djurhållare förefaller ha en kombination av både uppbundet och lösgående system. Det är främst mindre gårdar med färre än 50 djur som fortfarande har uppbundna system och uppbundna djur bedöms vara vanligare förekommande i landets norra delar samt i skogs- och mellanbygder. Inom vissa särskilda hållningsformer, som exempelvis fäboddrift, samt i hållningen av vissa svenska lantraser är det särskilt vanligt med uppbundna system. I områden där det råder bra förutsättningar för storskaligt lantbruk har djurhållare generellt redan ställt om till lösgående system.

I köttproduktionen är uppbundna system mindre vanligt förekommande än i mjölkproduktionen och som följd av att det redan finns krav om att handjur och kalvar ska hållas lösgående är det inte alla djur i köttproduktionen som skulle beröras av ett eventuellt krav om att alla djur ska hållas lösgående. I övrigt bedöms det vara förhållandevis få djur i köttproduktionen som står uppbundna system, men det är svårt att göra mer exakta uppskattningar av förekomsten av uppbundna system i hållningen av nötkreatur. Totalt sett kan andelen nötkreatur i landet som står i uppbundna system antas vara lägre än 30 procent och den totala andelen djurhållare som håller nötkreatur i uppbundna system kan också antas vara något lägre än 40-50 procent.

Det finns ingen komplett aktuell statistik över hur många djur som hålls i uppbundna system i Sverige. För nötkreatur har Jordbruksverket viss statistik med uppskattningar av hur många djur som hölls uppbundna i landet år 2010 baserat på en undersökning som då gjordes i ett mindre urval av djurhållare. Den statistiken visar att drygt 30 procent av nötkreaturen i Sverige hölls i uppbundna system år 2010. Denna siffra ska dock ses som en uppskattning. I följande avsnitt nedan presenteras uppgifter angående förekomst av uppbundna system som vi har fått från länsstyrelser och berörda aktörer i utredningen.

Uppgifter från länsstyrelser

Länsstyrelserna gör varierande uppskattningar av hur många djur som står i uppbundna system. Deras svar varierar från att det finns mycket få besättningar i uppbundna system i länet, till att cirka 30 procent av djuren i länet bedöms stå i uppbundna system.

Uppgifterna visar därmed att det varierar mellan län hur vanligt det är med uppbundna system för nötkreatur. Länsstyrelsernas svar visar dock inte på några tydligt geografiskt mönster i förekomsten av uppbundna djur.

Hur många djurhållare som påverkas av ett förbud mot uppbundna system, dvs. hur många djurhållare som i någon utsträckning har uppbundna system, varierar mellan länen. Vissa länsstyrelser uppskattar att uppemot 50 procent av djurhållarna i länet skulle påverkas, medan en länsstyrelse uppger att få eller inga djurhållare i länet skulle påverkas. Det varierar även mellan kött- respektive mjölkproduktionen hur många djurhållare som länsstyrelserna bedömer skulle påverkas. Enligt länsstyrelsernas uppskattningar är det främst i mjölkproduktionen som djurhållare skulle påverkas av ett eventuellt krav på lösgående system. Länsstyrelsen i Jämtlands län uppger till exempel att alla utom en mjölkbesättning i länet skulle påverkas av ett krav, men samtidigt att det finns förhållandevis få mjölkbesättningar i länet. I köttproduktionen är det inte lika vanligt med uppbundna djur enligt länsstyrelsernas beskrivningar.

Den bild länsstyrelserna ger är förhållandevis entydig av att uppbundna system främst används i mindre besättningar. Generellt är det i besättningar på färre än 50 djur som det fortfarande finns uppbundna djur. Större besättningar har enligt länsstyrelsernas bedömningar redan ställt om till lösgående system.

Flera länsstyrelser beskriver att uppbundna djur är vanligare i skogs- och mellanbygd. I områden med bra förutsättningar för att bedriva storskaliga jordbruk, dvs. områden med god tillgång till betes- och odlingsmarker, är det vanligare att lantbrukare har ställt om till mer storskaligt jordbruk vilket vanligen inkluderar lösgående system. Flera länsstyrelser beskriver att lantbrukare vanligen ställer om till lösgående system när de utvecklar och utvidgar sin verksamhet och gör investeringar i om- eller nybyggnationer.

Uppgifter från berörda organisationer

Andra organisationer och aktörer som har lämnat uppgifter om nötkreatur är mejerikoooperativen Arla och Norrmejerier samt olika typer av samlingsorganisationer för djurhållare av nötkreatur. Samlingsorganisationer som har lämnat uppgifter är LRF mjölk, Sveriges mjölkbönder, Familjejordbrukarnas Riksförbund, Förbundet Svensk fäbodkultur och utmarksbruk, Föreningen Allmogekon, Föreningen Äldre Boskap, Svensk fjällrasavel samt Sverige Rödkulleförening. Djurrättsorganisationen Djurens Rätt har också lämnat uppgifter avseende antalet djur i uppbundna system.

Sveriges mjölkbönder uppskattar andelen uppbundna mjölkkor till cirka 30 procent. LRF mjölk uppskattar andelen uppbundna djur till drygt 20 procent utifrån beräkningar baserade på uppgifter i Växa Sveriges databas Kokontrollen. Med hänvisning till Växa Sverige uppskattar Djurens Rätt andelen uppbundna djur till knappt 30 procent.

Växa Sveriges husdjursstatistik visar att cirka 25 procent (drygt 55 000 djur) av mjölkkorna i Kokontrollen stod i uppbundna system under år 2018. Det bör dock poängteras att alla mjölkkor i Sverige inte ingår i Kokontrollen. Vi bedömer att det främst är mindre besättningar som inte ingår.

De olika organisationernas uppskattningar av andelen uppbundna djur stämmer väl överens med länsstyrelsernas uppskattningar om att cirka 20-30 procent av mjölkkorerna i landet hålls uppbundna. Det kan i sammanhanget noteras att aktörernas uppskattningar avser andelen uppbundna mjölkkor. I och med att andelen uppbundna hondjur i köttproduktionen sannolikt är lägre bedömer vi att den sammanlagda andelen uppbundna berörda hondjur av nötkreatur är under 30 procent.

På vår fråga om hur många djurhållare som skulle beröras av ett krav på lösgående djur har organisationerna huvudsakligen svarat med antal djurhållare i mjölkproduktionen. I mjölkproduktionen har flera organisationer statistik över antal gårdar med uppbundna system, men motsvarande statistik finns inte för köttproduktionen. Enligt beskrivning ovan bedömer vi att antalet djurhållare som håller dikor uppbundna är lägre än motsvarande antal djurhållare som håller mjölkkor uppbundna.

LRF mjölk hänvisar till Kokontrollen och uppgifter där om att cirka 1 100 gårdar har uppgett att de har uppbundet system för någon del av sin djurhållning. Mot bakgrund av att alla gårdar i landet inte ingår i Kokontrollen uppskattar LRF mjölk det totala antalet gårdar med uppbundet system till totalt cirka 1 500 gårdar. Givet att det finns drygt 3 400 företag i mjölkproduktionen i Sverige (se Bilaga 3) skulle 1 500 mjölkgårdar med uppbundet system innebära en andel på cirka 45 procent av mjölkgårdarna.

Växa Sveriges husdjursstatistik visar att 1 128 av de 2 427 besättningarna som ingick i Kokontrollen år 2018 stod i uppbundet system, motsvarande drygt 46 procent.

Arla uppskattar att cirka 30 procent av gårdarna som ingår i kooperativets databas Arlagården Plus har alla sina djur uppbundna, samt att cirka 45 procent av gårdarna har mer än hälften av djuren uppbundna. Men Arla beskriver även att mindre gårdar är underrepresenterade i databasen varför den verkliga andelen gårdar med uppbundna djur kan antas vara något högre.

Norrmejerier uppger att cirka 170 av föreningens medlemsgårdar skulle beröras av ett krav om lösgående djur. Föreningen har totalt drygt 370 medlemmar vilket därmed innebär att drygt 45 procent av föreningens medlemsgårdar har uppbundna system.

Sveriges mjölkbönder uppskattar också att cirka 50 procent av mjölkgårdarna i Sverige skulle beröras av ett krav om lösgående djur.

Sammantaget visar uppgifterna att cirka 45-50 procent av Sveriges mjölkgårdar har uppbundet system för hela eller delar av sin djurhållning. Det bör dock återigen noteras att denna siffra bara omfattar företag i mjölkproduktionen. I förhållande till samtliga företag som är verksamma i hållning av nötkreatur (drygt 13 000 företag, se Bilaga 3) är 1 500 gårdar drygt tio procent. Andelen köttproducenter som har uppbundna system bedömer vi är lågt. Samtidigt är det redan idag krav på att handjur och kalvar ska hållas lösgående vilket gör att dessa djur inte berörs av ett allmänt krav på att alla djur ska hållas lösgående. Sammantaget bedömer vi att andelen berörda djurhållare med uppbundet system totalt sett är lägre än 50 procent i nötkreaturshållningen.

Vad gäller storleken på de företag som främst har uppbundet system visar uppgifterna från de olika organisationerna att uppbundet system framförallt förekommer i mindre besättningar. Arla beskriver att uppbundet system är den klart övervägande hållningsformen bland gårdar med färre än cirka 50 djur. Enligt Arlas uppskattning har

cirka 95 procent av dessa gårdar uppbundet system. I större besättningar minskar andelen djurhållare med uppbundet system snabbt och Arla uppskattar att mindre än fem procent av gårdarna med mer än 100 djur har uppbundet system.

Baserat på uppgifter i Kokontrollen uppger LRF mjölk på motsvarande sätt att cirka 70 procent av gårdarna med uppbundet system har mindre än 50 mjölkkor i besättningen. Cirka 30 procent av gårdarna med uppbundet system har mellan 50-100 mjölkkor i besättningen. Det är därmed bara ett fåtal procent av gårdarna med uppbundet system som har mer än 100 mjölkkor i besättningen.

Växa Sveriges husdjursstatistik för år 2018 visar att 725 av de 1 128 besättningarna i Kokontrollen, dvs. cirka 64 procent, som står i uppbundet system är på mindre än 50 djur. Antalet besättningar i Kokontrollen med mer än 100 mjölkkor som stod i uppbundet system var 59 stycken, dvs. motsvarande cirka tio procent av besättningarna i uppbundna system i Kokontrollen. I dessa 59 besättningar stod drygt 9 500 mjölkkor. Sveriges mjölkbönder uppger att djurhållarna med uppbundet system generellt har 25-50 kor i besättningen.

Flera organisationer har beskrivit geografiska skillnader i förekomsten av uppbundna system hos djurhållare i landet.

Enligt Svenska mjölkbönder är uppbundna system vanligare i landets norra delar samt i skogsbygd. I sitt svar på frågor från Jordbruksverket har Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) också berört geografiska skillnader i hållningen av nötkreatur med uppbundna system. SLU bedömer att uppbundna system är vanligare i de norra delarna av landet.

Arla bedömer dock att djurhållningen med uppbundna system är spridda i hela landet med undantag för Halland och Skåne där andelen djurhållare med uppbundna system bedöms vara lägre. Med hänvisning till uppgifter i Kokontrollen redovisar även LRF mjölk uppgifter över andelen djurhållare med uppbundna system i olika delar av landet som visar att andelen besättningar i uppbundna system är högst i områden i södra och mellersta Sverige, se tabell 1.

Tabell 1 Uppgifter från LRF mjölk om andelen besättningar i uppbundna system i olika områden inom Kokontrollen

Område i Kokontrollen	Andel besättningar med uppbundet system
Växa Öst (Småland, Västergötland, Östergötland, Södermanland och Blekinge)	55 %
Rådgivarna i Sjuhärad (Västergötland)	50 %
Växa Sydöst (Småland, Öland och Gotland)	47 %
Växa Nord (Norrbotten, Södra Västerbotten, Norra Ångermanland)	46 %
Växa Mitt (Södra Ångermanland, Hälsingland, Dalarna, Södermanland, Uppland, Medelpad och Dalarna)	42 %
Växa Väst (Skaraborg, Dalsland, Västergötland och Bohuslän)	42 %
Skånesemin (Skåne)	37 %
Växa Sydväst (Framförallt Halland)	29 %

Uppgifterna från LRF mjölk stämmer därmed överens med Arlas uppskattning om att andelen djurhållare med uppbundna system är lägst i Skåne och Halland. Det bör dock återigen noteras att samtliga mjölkgårdar i landet inte ingår i Kokontrollen.

Norrmejerier har också beskrivit vissa geografiska skillnader i förekomsten av uppbundna system i föreningens upptagningsområde. Enligt Norrmejerier är uppbundna system vanligare i Norrlands inland jämfört med Norrlands kustland. Anledningen till detta är att det generellt är bättre förutsättningar till att utveckla och utöka verksamheten i kustlandet (bättre tillgång till betes- och odlingsmark) varför fler djurhållare har haft möjlighet att ställa om sin verksamhet till lösdrift i kustlandet. I Norrlands inland finns fler mindre gårdar som har sämre förutsättningar att göra de investeringar för att utöka verksamheten som generellt krävs vid en omställning till lösdriftssystem.

Föreningarna som företräder djurhållare som håller mindre svenska lantraser, samt som är verksamma inom fäboddrift har lämnat uppgifter som visar att uppbundna nötkreatur är särskilt vanligt förekommande i hållningen av de aktuella raserna och hållningsformerna. Vissa av föreningarna har redovisat att uppemot hälften av djuren hos deras medlemmar hålls i uppbundna system. Många av de aktuella djurhållarna har små besättningar som hålls i förhållandevis små anläggningar.

3.1.1.2 Förekomsten av uppbundna system för hästar

Sammanfattning - Förekomsten av uppbundna system för hästar

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det inte heller inom hästhållningen finns säkra uppgifter om antal uppbundna djur och antal djurhållare med uppbundna system i Sverige. De uppgifter som vi fått från länsstyrelserna och från berörda intresseorganisationer visar dock sammantaget att uppbundna system är förhållandevis ovanligt i landet. Totalt bedömer vi att andelen hästar som står i spiltor respektive andelen hästanläggningar med spiltor endast uppgår till ett fåtal procent, sannolikt inte mer än fem procent av det totala antalet hästar och hästanläggningar. Givet att det antas finnas cirka 62 000 hästhållare i landet innebär detta att uppemot cirka 3 100 hästhållare skulle beröras av ett krav på lösgående hästar. Fem procent av landets hästar blir uppskattningsvis cirka 17 500 hästar som hålls i uppbundna system.

Uppbundna system finns främst i ridskolor, i turridningsföretag och i brukshästverksamheter. Vissa hästraser, främst kallblodshästar, hålls också i spilta i något större utsträckning än andra hästar. Svenska Ridsportförbundet har under utredningen lämnat detaljerad statistik som visar att antalet spiltor hos ridskolor som är anslutna till förbundet är drygt 2 900 stycken fördelat på drygt 200 stall. I förhållande till det totala antalet hästar i landet är detta antal spiltor en mycket liten andel. Uppbundna system förekommer främst hos ridskolor i tätorter och av de 2 900 spiltor som ridsportförbundet har uppgett är cirka 670 spiltor i Stockholm. Mer än hälften av ridskolestallarna med spiltor ägs helt eller delvis av kommunen. Enligt ridsportförbundet har ingen av de aktuella ridskolorna enbart spiltor för sin hästhållning utan spiltor kombineras istället med andra hållningssystem. Det är mycket ovanligt att anläggningar bara har spiltor för sin hästhållning. Anläggningar som har uppbundna system har vanligen både spiltor och lösgående system som boxar eller lösdrifter.

I två undersökningar som vi genomförde om hästhållningen i Sverige år 2010 och år 2016 finns uppgifter om hur många stall som har spiltor för uppställning av hästar. I undersökningen år 2016 framkom att under 5 procent av stallen i Sverige hade spiltor för någon del av sin hästhållning. Bland de hästhållare som deltog i undersökningen förekom spiltor nästan uteslutande hos ridskolor och turridningsföretag. Undersökningen visade även att andelen stall med spiltor nästan har halverats mellan

åren 2010 och 2016. Det bör dock poängteras att undersökningen baseras på svar från ett mindre urval av hästhållare i landet. Undersökningen visade heller inte hur många hästar som faktiskt hålls uppstallade i spiltor. Den visade enbart hur många stall som hade spiltor som hållningsform för någon del av dess hästhållning.

I följande avsnitt nedan presenteras uppgifter angående förekomst av uppbundna system som vi har fått från länsstyrelser och berörda aktörer i utredningen.

Uppgifter från länsstyrelser

De uppgifter som vi fått från länsstyrelserna visar att det idag är ovanligt att hästar står uppbundna i spiltor. Bland privatpersoner är det mycket ovanligt och länsstyrelserna har i sina svar på Jordbruksverkets frågor bedömt att det är få privatpersoner som fortfarande håller hästar i spiltor. Vissa länsstyrelser har framhållit att det främst är kallblodshästar som vissa privatpersoner fortfarande håller uppstallade i spiltor.

När det gäller hästverksamheter är det enligt länsstyrelsernas bedömningar främst på ridskolor som det fortfarande förekommer att hästar står i spiltor. I mindre utsträckning förekommer det även på turridningsföretag men i princip alla länsstyrelser som svarat har uppgett att spiltor främst förekommer hos ridskolor. Ridskolorna ligger ofta nära tätorter eftersom de flesta kunderna finns där. Det medför att spiltor främst förekommer i tätortsnära områden. Nära tätorterna är tillgången till mark också ofta mer begränsad och lösgående system för hästar kräver mer mark jämfört med uppbundna system.

Länsstyrelserna har utifrån statistik från de förprovningar som de gör redovisat antal spiltor i länet. Detta visar att det bara är ett fåtal procent av hästarna i länen som står i spiltor. Utifrån ett landsperspektiv har Norrland och Västerbotten en högre andel hästplatser i spiltor än andra län med undantag för Stockholms län. Stockholms län har högst andel hästar i spiltor och Länsstyrelsen i Stockholms län bedömer att uppemot hälften av hästarna på ridskolor i Stockholm står i spilta. I Stockholms tätort finns mycket begränsat med mark för ridskoleverksamheter.

Flera länsstyrelser har beskrivit att många av de ridskolor som fortfarande har spiltor ägs helt eller delvis av kommuner eller drivs med bidrag från kommuner.

Sammantaget visar uppgifterna från länsstyrelserna att spiltor är förhållandevis ovanligt idag, samt att det främst förekommer på ridskolor som ofta ägs av kommuner och finns i tätortsnära områden.

Uppgifter från berörda organisationer

Gällande hästhållningen har följande organisationer lämnat uppgifter i utredningen: Svensk Travsport, Svenska Ridsportförbundet, Lantbrukarnas Riksförbund, Svenska Galopp, Svenska Hästavelserförbundet, Western Riders Association of Sweden, Brukshästorganisationernas Samarbetskommitté (Brunte), Swedish Warmblood, Ridskolornas Riksorganisation, samt Hästnäringens Nationella Stiftelse.

Baserat på uppgifter från sina medlemsföreningar har Svenska Ridsportförbundet lämnat uppgifter om förekomsten av hästhållning i spiltor hos ridskolor som är anslutna till ridsportförbundet. Hos ridskolor anslutna till förbundet står drygt 2 900 hästar i uppbundna system. Dessa hästar är fördelade på totalt 206 ridskolor som är ganska väl spridda över landet. Antalet hästar i spiltor är emellertid klart högst i Stockholm följt av Västergötland, Småland och Göteborg/Bohuslän. 110 av ridskolorna som håller hästar i

spiltor ägs helt eller delvis av kommunen, se tabell 2. Övriga ridskolorna ägs av föreningar, stiftelser eller privata aktörer (eller kombinationer av dessa ägarformer).

Tabell 2 *Antal spiltor samt antal stall med spiltor hos ridskolor som är anslutna till Svenska Ridsportförbundet, samt antal av dessa som ägs helt eller delvis av kommunen*

	Antal spiltor	Fördelat på antal stall	Varav ägs helt eller delvis av kommunen
<i>Stockholm</i>	667	25	17
<i>Västergötland</i>	302	25	17
<i>Småland</i>	286	24	14
<i>Göteborg Bohuslän</i>	271	20	15
<i>Östergötland</i>	203	15	5
<i>Skåne</i>	179	14	4
<i>Västerbotten</i>	128	8	8
<i>Mittsvenska</i>	126	9	6
<i>Norrbottn</i>	122	10	6
<i>Värmland</i>	121	12	1
<i>Södermanland</i>	87	5	2
<i>Uppland</i>	79	6	3
<i>Västmanland</i>	67	5	0
<i>Gävleborg</i>	67	6	3
<i>Halland</i>	66	10	4
<i>Dalarna</i>	48	7	3
<i>Örebro</i>	46	2	1
<i>Gotland</i>	40	5	1
<i>Blekinge</i>	12	1	0
Totalt	2 917	209	110

Enligt ridsportförbundet har ingen av de aktuella ridskolorna enbart uppstallade system. I samtliga ridskolorna finns spiltor i kombination med någon form av lösgående system.

Svensk Travsport har uppgett att spiltor endast har noterats hos ett tiotal travtränare under senare år och flera av dessa tränare uppges inte vara aktiva längre. Det kan finnas travtränare som inte har aktiv licens och som inte tävlar men som har sina hästar i spilta men sammantaget bedömer Svensk Travsport att spiltor är ovanligt hos travtränare.

Brukshästorganisationernas Samarbetskommitté (Brunte) bedömer att spiltor är förhållandevis vanligt i hållningen av brukshästar, men har inte uppgifter om antal eller andel brukshästar som hålls i spilta.

Sammantaget visar hästorganisationernas uppgifter att hästar uppstallade i spilta främst förekommer i ridskolor och i brukshästverksamheter för olika typer av entreprenad (parksskötsel, gräsklippning, sopkörning, turistkörning etc.) samt skogsbruk och lantbruk. Det finns dock inte uppgifter om totalt antal verksamheter i landet som har uppbundna system för sin hästhållning.

3.1.1.3 Förekomsten av uppbundna system för getter

Det finns ingen detaljerad statistik över antal getter i uppbundna system eller antal getanläggningar som har uppbundna system i landet. De uppgifter vi har fått in från länsstyrelser och berörda organisationer i utredningen visar dock att det är mycket

ovanligt med uppbundna system för getter. Länsstyrelserna som besvarat Jordbruksverkets frågor avseende gethållningen uppger att de bara har observerat några enstaka gethållningar där getter står uppbundna (tjudring på bete ej inkluderat). De verksamheter där det fortfarande finns uppbundna system är troligen i hobbyverksamheter med ett fåtal djur. Föreningen Allmogegeten har t.ex. angett att de bedömer att det inte finns några uppbundna getter hos föreningens medlemmar idag.

Baserat på uppgifterna från länsstyrelser och berörda aktörer bedömer vi att cirka 50 gethållare och cirka 200 getter skulle beröras av ett krav på lösgående djur.

Även om det inte finns några siffror på antal getter i uppbundna system visar våra uppgifter totalt sett att mycket få getter står i uppbundna system idag. De få gethållare som kan ha uppbundna system bedömer vi troligen har mindre hobbyverksamheter.

3.1.2 Pågående utveckling mot en högre andel lösgående djur

Inom samtliga verksamheter med de berörda djurslagen beskriver tillfrågade aktörer en utveckling mot att fler djur hålls lösgående. Detta är mest påtaglig för nötkreatur.

I mjölkproduktionen har både Arla och LRF Mjolk uppskattat att cirka 60-65 procent av besättningarna hade uppbundet system för tio år sen jämfört med cirka 45-50 procent av besättningarna idag. Sveriges Mjölkbönder har på samma sätt uppskattat att 10-20 procent av mjölkbesättningarna har ställt om från uppbundet till lösgående system under de senaste tio åren. Arla har redan beslutat att vidta åtgärder för att påskynda övergången till lösdrift. Från och med 2019 tar inte Arla Foods emot nya gårdar med uppbundna besättningar. Undantag kan göras om gården kan visa att de har en tydlig plan för hur de ska ställa om till lösdrift inom 3-5 år.

Mot bakgrund av omställningstakten de senaste tio åren bedömer Arla och LRF mjölk att andelen besättningar med uppbundna system kommer att vara cirka 30 procent om tio år. LRF mjölk uppskattar även att cirka 15 procent av mjölkkorna då kommer att stå i uppbundna system. Sveriges Mjölkbönder bedömer dock att max 10 procent av gårdarna med uppbundna system kommer ställa om under de närmaste tio åren. Däremot bedömer Sverige Mjölkbönder att många djurhållare med uppbundna system kommer att lägga ner sin verksamhet under de närmaste tio åren vilket kommer medföra att andelen gårdar med uppbundna system kommer att minska.

En aktör beskriver att det erfarenhetsmässigt är så att företag med 20-40 uppbundna mjölkkor sällan gör ett generationsskifte utan att verksamheten byggs ut, och då oftast till lösdrift. Andra ser också trenden att investera i lösdrift när gården utvecklas. Bland äldre lantbrukare med uppbundna djur där det inte finns någon som vill ta över gården kommer majoriteten lägga ner sin verksamhet inom närmaste tioårsperioden oavsett om krav på lösgående djur införs.

Även i hästhållningen beskriver berörda organisationer att det finns en naturligt pågående utveckling mot lösgående system och även om ett krav på lösgående djur inte införs bedöms många av de berörda djurhållarna ändå ställa om till lösgående system. Svenska Ridsportförbundet har uppgett att det i dagsläget finns ett flertal ridskolor som redan har planerat in en övergång från spiltor till lösgående system.

4 Nuvarande lagstiftning i Sverige, Norge, Danmark och Finland

Det finns ingen EU-rättsakt som reglerar att vuxna nötkreatur och getter i konventionell produktion eller hästdjur ska hållas i lösgående system. Det finns inte heller något förbud mot att de får bindas upp längre perioder. Inom Norden finns det stora skillnader mellan ländernas nationella djurskyddslagstiftning. Däremot gäller i alla EU-länderna krav på lösdrift för nötkreatur och getter i ekologisk produktion², med möjlighet till undantag för mindre besättningar³.

4.1.1 Regler vid nybyggnation

I Sverige och Norge finns det redan krav på att alla nya stallar för nötkreatur ska byggas för lösgående djur⁴. Liknande krav finns i Danmark men gäller där bara stallar för kor som hålls för mjölkproduktion. I Finland är det fortfarande tillåtet att bygga nya stallar för uppbundna nötkreatur.

I Norge och Finland är det krav på att alla nya stallar för getter ska byggas för lösgående djur eftersom uppbinding inte är tillåtet. I Sverige och Danmark är det dock fortfarande tillåtet att bygga nya stallar där getter ska hållas uppbundna.

I Danmark är det sedan 2007 förbjudet att bygga nya stallar för hållande av hästar i spilta och sedan 2011 är det helt förbjudet att hålla hästar i spilta. I Sverige finns det sedan 2007 ett krav på att hästar ska hållas lösgående i nybyggda stallutrymmen eller stallutrymmen som genomgått förprövningspliktig ombyggnad⁵. Sedan 1 mars 2019 gäller dessutom att hästar inte får hållas i några spiltor som byggts efter detta datum⁶. I Norge och Finland är det tillåtet att hålla hästar uppbundna i spilta.

4.1.2 Nu gällande förbud mot uppbinding

Uppbinding av kalvar är förbjudet i alla nordiska länder och länder inom EU eftersom det regleras i rådets direktiv 2008/119/EG av den 18 december 2008 om fastställande av lägsta djurskydds krav för kalvar⁷. I Sverige gäller förbud mot att hålla handjur av nötkreatur (stutar och tjurar) i uppbundna stallsystem⁸ men för övriga kategorier av

² RÅDETS FÖRORDNING (EG) nr 834/2007 av den 28 juni 2007 om ekologisk produktion och märkning av ekologiska produkter och om upphävande av förordning (EEG) nr 2092/91 (EUT L 189, 20.7.2007, s. 1)

³ KOMMISSIONENS FÖRORDNING (EG) nr 889/2008 av den 5 september 2008 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EG) nr 834/2007 om ekologisk produktion och märkning av ekologiska produkter med avseende på ekologisk produktion, märkning och kontroll (EUT L 250, 18.9.2008, s. 1)

⁴ I Sverige regleras detta i 2 kap. 9§ Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:18) om nötkreaturshållning inom lantbruket m.m.

⁵ Djurskyddsmyndighetens föreskrifter och allmänna råd (DFS 2007:6) om hästhållning

⁶ 3 kap. 21§ Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:17) om hästhållning.

⁷ EUT L10/7, 2009

⁸ 2 kap. 10§ Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:18) om nötkreaturshållning inom lantbruket m.m.

nötkreatur är uppbindning tillåtet. I Finland, Norge och Danmark finns idag inga nationella förbud mot att hålla nötkreatur i uppbundna stallsystem.

Hållande av getter i uppbundet system är helt förbjudet i Norge och Finland. I Sverige och Danmark är det inte förbjudet.

I Danmark är det förbjudet att hålla hästar uppstallade i spilta sedan 2011. I Sverige får hästar hållas uppstallade i spilta under maximalt 16 timmar per dygn⁹. Detta gäller dock inte:

- Om det är nödvändigt för att skydda hästarna vid onormala väderleksförhållanden.
- Om det är nödvändigt för att skydda hästarna från skador eller sjukdom vid onormala markförhållanden som inte kunnat förebyggas.
- Om det är nödvändigt för att skydda hästarna mot allvarliga insektsangrepp.
- Om det finns en omedelbar fara för rovdjursangrepp som rimligen inte kan undanröjas på annat sätt.

I Norge och Finland är det tillåtet att hålla hästar uppstallade i spilta.

4.1.3 Kommande förbud mot uppbindning

I Norge inträder år 2034 ett generellt förbud mot att hålla nötkreatur i uppbundna stallsystem. Danmark har valt att föreskriva om ett liknande förbud som dock endast avser mjölkkor och som ska gälla från och med år 2027. I bägge länderna har datumet för ikraftträdande fått skjutas fram på grund av den svåra ekonomiska situationen inom mjölkproduktionen.

Tabell 3 Sammanställning - Finns det lagkrav på att hästar, nötkreatur och getter ska lösgående?

	Sverige	Norge	Danmark	Finland
Hästar	Delvis Sedan 2007 ska hästdjur som hålls i stallutrymmen som byggts nya eller som genomgått förprövningspliktig ombyggnation ska hållas i box eller ligghallar. Hästdjur får maximalt hållas bundna i spilta 16 timmar per dygn.	NEJ	JA	NEJ

⁹ 2 kap. 9§ Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:17) om hästhållning

Nötkreatur	Delvis Sedan 2007 är det krav på att nya stallar för nötkreatur byggs för lösgående djur. Handjur ska hållas i lösdrift Kalvar får inte hållas bundna.	Delvis Sedan 2004 är det krav på att nya stallar för nötkreatur byggs för lösgående djur. Totalt förbud mot uppbundna nötkreatur införs 2034. Möjlighet till dispens för besättningar med lantraser.	Delvis Sedan 2010 är det krav på att nya stallar för mjölkkor byggs för lösgående djur. Totalt förbud mot uppbundna mjölkkor införs 2027. Från och med 2022 gäller att uppbundna mjölkkor ska hållas på bete under sommarhalvåret.	NEJ Kravet på tillsyn för uppbundna djur ökar till minst två gånger per dag.
	Getter	NEJ	JA Uppbindning är endast tillåtet om nödvändigt för bockar under parningssäsong.	JA Uppbindning är endast tillåten tillfälligt för utfodring, mjölkning eller motsvarande skötsel.

4.1.4 Danmark

Mjölkcor som hålls i stallar som byggts efter 1 januari 2010 ska hållas lösgående. 2010 beslutades en lag (*lov om hold af malkekvæg og afkom af malkekvæg*) som krävde att alla mjölkcor, även de som hålls i äldre stallar, skulle hållas lösgående senast år 2022. På grund av en svår ekonomisk situation för mjölkproducenterna tog man dock ett nytt beslut 2016 vilket innebar att ikraftträdandedatumet förlängdes med fem år till 2027. Samtidigt infördes dock ett villkor att mjölkcor som hålls uppbundna måste släppas ut på bete under sommarhalvåret från 2022. Övriga nötkreatur får hållas i uppbundna stallssystem.

I Danmark är det tillåtet att hålla getter i uppbundna stallssystem.

Hästar får inte hållas uppstallade i spilta sedan den 1 januari 2011.

4.1.5 Norge

I Norge har det varit förbjudet att bygga ladugårdar för nötkreatur med uppbundna system sedan 2004. Ursprungligen skulle ett totalt förbud mot uppbundna djur börja gälla 2024, men på grund av den ansträngda ekonomiska situationen i lantbruket beslutade man 2017 att flytta fram datumet för ikraftträdande till 2034. Det finns möjlighet att få dispens från kravet på lösdrift för besättningar där mer än hälften av djuren utgörs av en lantras med bevarandevärde.

I Norge är det inte tillåtet att hålla getter i uppbundna stallsystem. Ett undantag finns dock för bockar, men endast under parningssäsongen. Dessa får då hållas uppbundna om det bedöms nödvändigt.

Det är tillåtet att hålla hästar uppstallade i spilta.

4.1.6 Finland

I Finland är det tillåtet att hålla nötkreatur i uppbundna stallsystem För dessa stallsystem är tillsynskravet dock utökat till minst två gånger per dag (jämfört med en gång per dag för lösgående nötkreatur).

I Finland är det inte tillåtet att hålla getter uppbundna annat än kortvarigt för utfodring, mjölkning eller annan motsvarande skötsel.

Det är tillåtet att hålla hästar uppbundna i spilta.

4.1.7 Ekologisk produktion

Det finns EU-gemensam lagstiftning för nötkreatur och getter som hålls i ekologisk produktion. Detta regleras i Rådets förordning (EG) nr 834/2007 av den 28 juni 2007 om ekologisk produktion och märkning av ekologiska produkter och om upphävande av förordning (EEG) nr 2092/91¹⁰ och Kommissionens förordning (EG) nr 889/2008 av den 5 september 2008 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EG) nr 834/2007 om ekologisk produktion och märkning av ekologiska produkter med avseende på ekologisk produktion, märkning och kontroll¹¹.

Huvudregeln är att nötkreatur och getter som hålls i ekologisk produktion inte får hållas i uppbundna stallsystem eller isolerade, men det finns undantag. Av hänsyn till säkerhet, djurskydd eller av veterinära skäl får enskilda djur hållas bundna under begränsad tid. Vuxna nötkreatur som hålls i besättningar med högst 45 platser för uppbundna djur får hållas uppbundna vintertid om det inte är möjligt att hålla djuren i grupper som tillgodoser djurens behov. Under den tid som djuren står uppbundna ska varje djur rastas utomhus minst två gånger per vecka.

4.1.8 Internationella rekommendationer

I Världsgesundhetsorganisationen för djurhälsa (OIEs) rekommendationer för djurskydd för mjölkkor (i koden för landlevande djur – kapitel 7.11) står att om de hålls i uppbundna stallsystem ska de erbjudas lösgående motion i tillräcklig omfattning för att undvika välfärdsproblem. För övriga kategorier av nötkreatur kommenteras inte hur djurens välfärd påverkas vid permanent uppbinding.

Det saknas OIE-rekommendationer för hållning av getter, men det finns OIE-rekommendationer för arbetande hästar. Det är dock endast ett litet fåtal av hästarna i Sverige som kan räknas in i denna kategori, då hästar som hålls för hobby, sällskap och sport inte omfattas.

¹⁰ EUT L 189, 20.7.2007, s. 1

¹¹ EUT L 250, 18.9.2008, s. 1

I Europarådets rekommendationer för nötkreatur (*Council of Europe – Recommendation concerning Cattle*) från 1988 avråds inte permanent uppbinding som inhysningsform. I Europarådets rekommendationer för getter (*Council of Europe – Recommendation concerning Goats*) från 1992 är det däremot tydligt uttryckt att getter inte ska hållas permanent uppbundna. Kortvarig uppbinding ska dessutom enligt rekommendationen endast tillåtas för vuxna djur och inte för killingar.

För häst har en av undergrupperna till EU-plattformen för Djurskydd tagit fram ett diskussionsdokument¹² för hållande av häst i EU (*Guide to good animal welfare practice for the keeping, care, training and use of horses*) där det bland annat påpekas att hållande av häst i spiltor bör fasas ut. Bakgrunden till detta är att man anser att hållning i spilta begränsar hästens möjlighet till rörelse och uppsikt över sin omgivning när hästen vanligen hålls bunden med huvudet mot en vägg.

¹² Diskussionsdokumentet är vid tidpunkten för publicering av denna rapport ännu inte formellt antaget av EU-plattformen för Djurskydd.

5 Konsekvenser av att införa ett krav på att hålla djur lösgående

Sammanfattning - Konsekvenserna av att införa ett krav på att hålla djur lösgående

Krav på att hålla djur lösgående kan få betydande konsekvenser för de berörda djurhållningarna. Konsekvenser kan huvudsakligen förväntas uppstå i hållningen av mjölkkor, dikor och hästar. Vi uppskattar den totala kostnaden för omställningen till cirka 9,5 - 14 miljarder kronor. Om djurhållarna kan få stöd för omställningen skulle deras investeringskostnad minska men kostnaden för samhället påverkas inte av eventuella investeringsstöd till djurhållarna.

Utifrån våra uppgifter bedömer vi att samtliga berörda djurhållare inte kommer att ställa om sin djurhållning med samma typ av verksamhet. Detta gäller i huvudsak mjölkproduktionen där vi bedömer att djurhållare istället kommer att välja att lägga ner sin verksamhet alternativt ställa om verksamheten till köttproduktion. En sådan utveckling skulle ge upphov till andra negativa konsekvenser för samhället i form av minskad livsmedelsproduktion, negativa konsekvenser för levande landsbygd och för naturliga betesmarker. Vi bedömer att produktionsvärdet i den svenska livsmedelsproduktionen skulle minska med nästan en miljard kronor om många mjölkproducenter lägger ner sin verksamhet eller ställer om verksamheten till köttproduktion istället. Därutöver riskerar ett krav på lösgående djur även att få negativa konsekvenser och nedlagda verksamheter särskilt i hållningen av svenska lantraser samt i traditionella fäbodbruk.

Även i hästhållningen visar våra uppgifter att ett krav kan få negativa konsekvenser. Vi bedömer att berörda djurhållare kan göra den aktuella omställningen om de ges tid, men att en snabb omställning riskerar att medföra färre hästar på ridskolor och turridningsföretag samt höga investeringskostnader för de berörda djurhållarna. En sådan utveckling kan få negativa konsekvenser för föreningsverksamhet och fritidsverksamhet för ungdomar och riskerar att minska antalet tillgängliga ridtimmar i landet.

Uppgifter från berörda aktörer och myndigheter samt från flera olika forskningsstudier visar att lösgående djurhållning innebär flera konsekvenser för djur och djurhållare. Mot denna bakgrund bedömer vi att ett krav på att hålla djur lösgående medför ett antal olika konsekvenser för de berörda djuren, djurhållarna och för samhället i stort. Vår redogörelse av dessa konsekvenser är i detta avsnitt därför uppdelad på olika typer av identifierade konsekvenser. Inledningsvis diskuteras kort konsekvenserna för de berörda djuren. Därefter diskuteras konsekvenser för de berörda djurhållarna, dels de ekonomiska konsekvenserna, dels konsekvenserna för arbetsmiljön. Avslutningsvis diskuterar vi även möjliga konsekvenser för samhället sett utifrån aspekter som livsmedelsproduktion, öppna betesmarker, levande landsbygd, kulturarv, samt föreningsverksamhet som exempelvis ridskoleverksamheter.

Avsnitt 5 inleds emellertid med en kort diskussion kring vad som är vår referensram för att bedöma konsekvenserna av ett krav på lösgående djur, dvs. en diskussion kring vad vi jämför med i vår konsekvensutredning.

5.1 Inledande diskussion – referensram för analys av konsekvenser

Vid en analys av vilka konsekvenser som kan följa av en föreslagen framtida förändring, dvs. exempelvis ett framtida krav att hålla djur lösgående, är det viktigt att bedöma konsekvenserna mot rätt jämförelseobjekt. Konsekvenserna av en framtida förändring uppstår egentligen inte i förhållande till hur situationen är idag, utan konsekvenserna uppstår i förhållande till hur situationen hade varit i framtiden om den aktuella förändringen inte skulle genomföras. Detta innebär att om vi vill bedöma vad konsekvenserna blir om till exempel tio år om ett krav på lösgående djur införs är det mindre meningsfullt att bedöma konsekvenserna jämfört med situationen idag. Vi bör istället försöka bedöma konsekvenserna i förhållande till vad som är den sannolika utvecklingen under de tio åren om det inte införs ett krav på lösgående djur.

Denna aspekt har betydelse för den aktuella frågeställningen. Många av de konsekvenser som vi beskriver i följande avsnitt kan uppstå även om det inte införs ett krav på lösgående djur. Enligt vår bedömning kan exempelvis flera djurhållare av nötkreatur och hästar komma att göra en omställning till lösgående system, och i samband med det utöka och utveckla sin verksamhet, oavsett om det införs ett krav på lösgående djur. Många djurhållare av mjölkkor och andra nötkreatur kan också förväntas lägga ner sin verksamhet oberoende av ett eventuellt krav på lösgående djur. Det är därför sannolikt att det kommer bli många nedlagda verksamheter vilket kan resultera i negativa effekter för exempelvis livsmedelsproduktion och naturliga betesmarker oavsett om det införs krav på lösgående djur eller inte. Enligt beskrivning ovan finns det en pågående strukturomvandling i svensk djurhållning och den kommer enligt vår bedömning fortsätta även om det inte införs ett krav på lösgående djur. Den huvudsakliga effekten av ett krav på lösgående djur är enligt vår bedömning att de aktuella effekterna kan uppstå mycket snabbare vid ett omgående krav på lösgående djur jämfört med en situation utan krav. Om kravet införs inom en förhållandevis kort tidsrymd kan många effekter enligt vår bedömning även bli större jämfört med vad som hade varit fallet utan ett krav. Exempelvis kan det enligt vår bedömning bli större negativa effekter för livsmedelsproduktion och naturliga betesmarker vid ett omgående krav på lösgående djur jämfört med en omställning över längre tid där djurhållare stegvis kan anpassa sin verksamhet till nya förutsättningar i djurhållningen.

Samtidigt är det svårt att göra bedömningar om hur förhållanden kommer att utveckla sig på över en längre tidsperiod. Det finns många olika faktorer som kan spela in och påverka hur ett utfall blir på längre sikt. För vår konsekvensutredning anser vi därför att den naturliga referensramen är att utifrån nuläget bedöma vilka konsekvenser som skulle uppstå om ett krav på lösgående djur infördes omgående. Uppdraget anger ingen tidsram för införande av ett krav på lösgående djur som konsekvenserna ska bedömas utifrån utan uppdraget är istället bara att bedöma konsekvenserna av införa ett krav på att hålla lösgående djur. Vi tolkar det som att uppdraget är att bedöma konsekvenserna i förhållande till nuläget av att omgående införa ett krav på lösgående djur. Vid läsning av de följande avsnitten är det dock viktigt att ha i åtanke att många av de aktuella effekterna kan förväntas uppstå på lite längre sikt oberoende av om det krav införs ett krav på att hålla djur lösgående.

5.2 Djurvelfärd

Frågan om djur bör hållas i lösgående system har redan utretts i betänkandet Ny djurskyddslag (SOU 2011:75). Utredaren ansåg bland annat att uppbundna system ska fasas ut eftersom de i stor utsträckning begränsar djurens möjlighet till naturligt beteende. Detta motiverades med att i system där kor står uppbundna påverkas t.ex. deras lägnings- och resningsrörelser, möjlighet till rörelse för motion och möjligheter till sociala beteenden. Utredningen menade också att för hästar i spilta reduceras möjligheten att t.ex. röra sig, ligga ned eller klia sig samt att spiltor ger hästar dålig möjlighet att överblicka sin omgivning vilket av många anses vara viktigt för hästar.

Även regeringen har tagit ställning i frågan då man i propositionen till Ny Djurskyddslag (prop. 2017/18:147) gör bedömningen att alla djur bör hållas lösgående.

Mot bakgrund av tidigare utredning och att regeringen därefter tagit tydlig ställning i frågan att djur bör hållas lösgående, har vi i vår rapport inte vidare utrett vilka konsekvenser ett krav på lösgående djur skulle få för djurvelfärden. Sveriges Lantbruksuniversitet har lämnat en sammanställning av det aktuella forskningsläget rörande djurskydd, djurhälsa och smittskydd för lösgående djur, se Bilaga 4.

5.3 Konsekvenser för berörda djurhållare

En omställning från uppbundet till lösgående system kan övergripande främst förväntas få två typer av konsekvenser för berörda djurhållare: konsekvenser i arbetsmiljön och ekonomiska konsekvenser. Dessa aspekter diskuteras nedan i detta avsnitt.

5.3.1 Arbetsmiljö

Sammanfattning – konsekvenser i arbetsmiljön

Studier och uppgifter från berörda djurhållare visar att lösgående system har en positiv inverkan på arbetsmiljön för djurhållare. Om lösgående system byggs så att de medför en högre grad av mekanisering i djurhållningen kan de minska tiden som krävs för att utföra olika arbetsmoment samt minska belastningen som momenten kan innebära. Risken för olika förslitningsskador som följd av hårt arbete kan därmed minska och den fysiska arbetsmiljön förbättras totalt sett. I hästhållningen kan dock arbetsbelastningen öka till viss del om omställningen till lösgående innebär en omställning från spiltor till boxar som följd av att det ofta är tyngre arbete att mocka en box jämfört med att mocka en spilta.

Lösgående system kan också ha en positiv inverkan på den psykiska arbetsmiljön om arbetet inte upplevs som lika tungt och slitsamt, samt om mekanisering av olika moment kan ge mer frihet åt djurhållaren. Men det har även lyfts att en omställning till lösgående system kan ha vissa negativa effekter på den psykiska arbetsmiljön om djurhållaren sätts i hög belåningsgrad som följd av en övergång.

Utifrån flera olika aspekter innebär hantering av lösgående djur generellt ökade risker för olyckor i djurhållningen jämfört med hantering av uppbundna djur. Det är därför viktigt att lösgående system utformas på rätt sätt för att minska riskerna för de aktuella olyckorna så långt som möjligt.

5.3.1.1 Fysisk arbetsmiljö – Förslitningsskador m.m.

En positiv aspekt som lyfts fram av flera av organisationerna är att en ombyggnad till lösgående system leder till ökad mekanisering vilket kan förbättra arbetsmiljön. Många påpekar att i de fall en mjölkningsrobot installeras kan det spara tid, minska risken för förslitningsskador (framförallt på knäleder), reducera antalet tunga lyft. Norrmejerier påpekar dock att mjölkningssystemet som används inte är knutet till hur nötkreaturen hålls. Man menar bland annat att det inte är alltför ovanligt är att gårdar ordnar lösdrift i en öppen ladugårdsdel men att mjölkningen fortsatt sker uppbundet.

I rapporten ”Dikoproduktion – krav och behov i olika produktionsformer, teori och praktiska erfarenheter” från SLU (Svantesson, J & Sällvik, K. 1995) analyserades arbetsbehovet vid dikoproduktion:

Tabell 4 Arbetstimmar per diko under inhysningsperioden (200 dagar)

Typ av produktion	Antal arbetstimmar
Uppbundna djur	15 – 25
Lösdrift	8 – 14
Ranchdrift (inklusive stordriftsfördelar)	5 – 8

När det gäller häst skriver Ridsportförbundet att de inte sett att stallen mekaniserats i någon utsträckning som resultaterat i mindre arbete bland de ridskolor som har gått över till att hålla djur lösgående. De framhåller dock att ombyggnation kan vara en möjlighet att även mekanisera, vilket då skulle kunna förbättra arbetsmiljön och minska arbetskostnaderna inom hästhållningen.

Som del i Jordbruksverkets satsning ”Livskraftigt Hästföretagande” finns det ett par rapporter som behandlar mekanisering av häststallar. I Rapporten ”Mekanisering i häststallar – påverkan på ekonomi, tidsåtgång och arbetsmiljö”

Tabell 5 Genomsnittlig tidsåtgång för olika moment i hästhållning i olika typer av hållningsformer

Tidsåtgång för mockning, per häst och dag

Mockning spilta	Mockning box	Mockning skrapor	Mockning elkärra	Mockning lösdrift
7,8 min	9,5 min	6,0 min	6,2 min	2,1 min

Tidsåtgång för utfodring grovfoder, per häst och dag

Grovfoder från vagn	”IKEA” kassar	Ladda grovfoderautomat	Lösdrift
3,2 min	8,8 min	2,1 min	0,7 min

Tidsåtgång för utfodring kraftfoder, per häst och dag

Kraftfoder vanligt stall	Ladda kraftfoderautomat	Lösdrift active stable	Lösdrift vanlig
1,9 min	1,0 min	0,02 min	7,5 min

Som framgår av uppgifterna är det inte entydigt att alla arbetsuppgifter tar mindre tid i lösgående system, exempelvis kan det vara mer arbetskrävande att mocka en box jämfört med en spilta, men överlag innebär lösgående lösningar betydande tidsvinster i hanteringen av hästar. Vid en jämförelse mellan ett ”vanligt stall” och ett stall med viss grad av mekanisering finner man i rapporten att ett stall med viss mekanisering nästan kan halvera tidsåtgången i hanteringen av hästar.

Överlag kan lösgående system därmed förväntas förenkla många arbetsmoment för djurhållare jämfört med motsvarande moment vid uppbundna system. Lösgående system kan därmed generellt förväntas förbättra den fysiska arbetsmiljön för djurhållare.

5.3.1.2 Psykisk arbetsmiljö

Några organisationer påpekar att ombyggnad eller nybyggnad ger högre belåning för företagaren vilket kan vara stressande och därmed ha en negativ inverkan på djurhållarnas psykiska arbetsmiljö. Men vissa organisationer lyfter även att vid omställning till lösdrift blir arbetet friare (inte minst i robotbesättningar) vilket kan ge positiva sociala effekter för en ung generation av framtidens mjölkbönder och därmed ha en positiv inverkan på den psykiska arbetsmiljön.

5.3.1.3 Föreskrifter för arbete med lösgående djur

I utredningen kontaktades även Arbetsmiljöverket inom ramen för det externa samrådet. De ville uppmärksamma att det finns särskilda faktorer som kan innebära risk för olyckor och ohälsa vid arbete med lösgående djur. Enligt Arbetsmiljöverket är det därför viktigt att anpassa lokaler, utrustning m.m. för att minimera risker med lösgående djur. Viktiga faktorer i detta sammanhang behandlas bland annat i Arbetsmiljöverkets föreskrifter och allmänna råd (AFS 2012:2) om belastningsergonomi, Arbetarskyddsstyrelsens kungörelse om ensamarbete (AFS 1982:3), Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbetsplatsens utformning (AFS 2009:2) samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna, Arbetsmiljöverkets föreskrifter (AFS 2006:4) om användning av arbetsutrustning samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna (AFS 2006:4) och Arbetsmiljöverkets föreskrifter om användning av personlig skyddsutrustning (AFS 2001:3) samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna. I Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbete med djur (AFS 2008:17) samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna finns särskilda krav beträffande lösgående djur.

Arbetsmiljöverket påpekade också att det är arbetsgivaren som har huvudansvaret för en säker och tillfredsställande arbetsmiljö. Undersökningar och riskbedömningar behöver göras löpande och regelbundet. Undersökningen ska gälla alla faktorer som påverkar arbetsmiljön, alltså både fysiska, organisatoriska och sociala förhållanden. Det bör understrykas att det kan finnas risker i arbetet med lösgående djur som inte regleras i Arbetsmiljöverkets föreskrifter. Därför ska man alltid undersöka alla förhållanden som kan ha betydelse för arbetsmiljön i sitt systematiska arbetsmiljöarbete. Detta regleras i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete (AFS 2001:1) och allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna.

5.3.1.4 Olycksfall

Hantering av nötkreatur innebär alltid en viss risk för skador. Enligt Arbetsmiljöverket är riskerna för allvarliga olycksfall dock större vid arbete med lösgående djur i såväl mjölk- som köttproduktion än vid uppbundna djur (Arbetsmiljöverket, 2008). Den största risken för olycksfall i djurhantering i lösgående system finns generellt vid hantering av tjurar. Eftersom det redan finns krav på att nötkreatur av handjur ska hållas lösgående har vi inte beaktat det som specifikt rör tjurar och stutar i denna utredning.

Utanför hanteringen av tjurar finns störst risker vid arbete med nykalvade kor som kan bli aggressiva om de upplever att kalven är hotad. Enligt 15 § Arbetsmiljöverkets

föreskrifter (AFS 2018:17) om arbete med djur samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna omfattas bl.a. kor som nyss kalvat av särskilda krav vilket innebär att det ska finnas flyktvägar och skyddsanordningar som går att nå vid risksituationer. Redan idag finns dock krav på att kor i så stor utsträckning som möjligt ska kalva lösgående. Endast om det uppstår kalvningsproblem, om kalvningsboxen är upptagen eller om kon kalvar på en tidpunkt som inte gått att förutse, är uppbunden kalvning tillåten.

Dödsolyckor i arbete med kor och kvigor är enligt Arbetsmiljöverket ovanligt, men de kan orsaka mycket svåra skador. Om man har lösgående djur är det därför viktigt att alltid ha en säker reträttväg om ett djur skulle gå till anfall. Det kan enligt Arbetsmiljöverket (2017) innebära öppningar i grindar, så kallade persongenomgångar, som människor men inte djur kan ta sig igenom.

Många aktörer som lämnat synpunkter i samrådet påpekar att det är farligare att arbeta med lösgående djur. De är inte lika vana att hanteras vilket kräver att djurhållare ändrar sina arbetssätt och rutiner för att minska riskerna. Att röra sig på halkiga underlag i grupper med lösa djur kan vara farligt och man påpekar speciellt att det är viktigt att ha detta i åtanke när stallbyggnaderna konstrueras. Rådgivning behövs kring hur man planerar t.ex. klättringsbara grindar, mangångar, inspektionsgångar och fånggrindar.

LRF Mjolk påpekar att i fall med ombyggnad av befintliga stallar kan arbetsmiljön i vissa fall försämrats. Detta eftersom måtten i befintliga stallar oftast ligger på minimimått enligt lagkraven, vilket bland annat leder till kompromisser i planlösningen så att det blir trångt och mindre plats för säker djurhantering. Vinsterna med arbetsmiljön i lösdrift är istället främst vid nybyggnation där man enklare kan få till optimala mått och djurflöde som är säkert.

5.3.2 Ekonomiska konsekvenser för berörda djurhållare

Sammanfattning ekonomiska konsekvenser för berörda djurhållare

De uppskattade investeringskostnaderna för svenska djurhållare för en omställning från uppbundet till lösgående system kan sammanfattas enligt följande:

Djurslag	Uppskattat total kostnad
Nötkreatur (hondjur)	8 – 11 miljarder kronor
Hästar	1,5 - 3,0 miljarder kronor
Getter	0,0005 - 0,001 miljarder kronor

Den samlade investeringskostnaden för en omställning för samtliga tre djurslagen i Sverige uppskattas därmed till 9,5 – 14 miljarder kronor.

Förutsättningarna vid om- eller nybyggnation till lösgående system är olika för de tre olika djurslag som vi ser på i detta uppdrag. Kostnaden för att bygga om en mjölkgård till lösgående system skiljer sig exempelvis ofta från kostnaden för att bygga om ett häst- eller getstall. På grund av olika förutsättningar för de tre djurslagen presenteras bedömningarna om ekonomiska konsekvenser uppdelat för de olika djurslagen.

5.3.2.1 Ekonomiska konsekvenser för djurhållare med nötkreatur

Sammanfattning ekonomiska konsekvenser för berörda djurhållare av nötkreatur

Sammantaget bedömer vi att den totala kostnaden för en omställning till lösgående system för samtliga nötkreatur i de besättningar där djurhållaren kan antas göra en omställning till lösgående djurhållning kan uppgå till 8 - 11 miljarder kronor. Vi bedömer att det är mer sannolikt att kostnaden är i den övre delen av intervallet, dvs. cirka 10 - 11 miljarder kronor, än i den nedre delen av intervallet.

Den årliga kapitalkostnaden för ränta och avskrivning för djurhållarnas investering kan variera i ett intervall mellan cirka 2 000 – 8 700 kronor per djurplats.

Det finns flera svårigheter i att göra helt säkra uppskattningar av kostnader för en omställning till lösgående system för samtliga nötkreatur i Sverige. Dels finns det viss osäkerhet i hur många nötkreatur som står i uppbundna system i landet, se ovan, dels kommer kostnaderna bero på flera olika faktorer i det enskilda fallet. Kostnaderna för en omställning till lösgående system kommer bland annat påverkas av om djurhållaren bygger ny anläggning eller bygger om eller till sin befintliga anläggning. Det kommer även påverkas av hur de nuvarande stallarna i så fall är utformade och om det är samtliga platser som måste byggas om eller enbart vissa. De påverkas även av om djurhållaren kommer att bibehålla eller utöka sin verksamhet och i så fall hur mycket.

Enligt beskrivning ovan har många djurhållare av nötkreatur ställt om till lösgående system under de senaste årtiondena. Detta innebär att det finns förhållandevis bra underlag för beräkningar av vad en omställning till lösgående system innebär, men samtliga beräkningar är generella uppskattningar då de faktiska kostnaderna för omställning kan variera mycket utifrån förutsättningar i varje enskilt fall.

Lösgående system kan kräva mer utrymme och innebär ofta utökning

Den största osäkerheten i skattningar av kostnader för omställningar av gårdar med nötkreatur är den sannolika utvidgningen av gården. I princip samtliga aktörer som vi fått underlag av har uppgett att en omställning till lösgående system för hållning av nötkreatur oftast kräver att man bygger ut befintliga lokaler eller att det innebär en utökad verksamhet med fler djur. Aktörerna uppger att lösgående system kräver mer utrymme jämfört med uppbundna system och för att hålla samma antal djur i verksamheten, men på en större yta, kan befintliga stallar därför ofta behöva byggas ut vid en omställning till lösgående system.

Många aktörer uppger även att djurhållare vanligen väljer att utöka sina besättningar vid en omställning till lösgående system. I och med att en sådan omställning generellt är en stor investering och en stor förändring i verksamheten anses det ofta som ett bra eller nödvändigt tillfälle att utöka verksamheten. Detta ger möjlighet till högre inkomster och bättre lönsamhet vilket kan krävas för att hämta hem den stora investering som en omställning generellt innebär. Därutöver är utrustning och system för lösgående djurhållning ofta utformade för större djurhållningar. Inom mjölkproduktionen är till exempel mjölkkningsrobotar anpassade för större besättningar och för att få ett optimalt resursutnyttjande av de nya systemen kan det därför vara nödvändigt för många djurhållare att utöka sin besättning i samband med en omställning. Enligt beskrivning ovan finns många uppbundna system för mjölkkor i besättningar med mindre än 50 kor. De flesta robotar är utformade för ett optimalt nyttjande vid mjölkning av cirka 70 kor.

En omställning för att anpassa besättningen optimalt till en mjölkningsrobot skulle därmed kunna medföra en utökning av besättningen med (minst) cirka 20-30 djur.

Utifrån den statistik som finns är det dock inte möjligt att göra en tillfredsställande uppskattning av hur mycket de aktuella besättningarna i genomsnitt kan förväntas öka om ett krav på lösgående system införs. Det är därför svårt att göra uppskattningar av hur stora kostnaderna generellt kan bli för utökningar av lokaler eller djurbesättningar. Kostnaderna beror på vilka förutsättningar som den enskilde djurhållaren har för att kunna använda befintliga byggnader och tidigare investeringar, och vid en utökning av besättningen beror det på hur många djur som djurhållaren väljer att utöka till. Faktorer som tillgång till betes- och odlingsmark spelar också en viktig roll för kostnaderna för en omställning. Om djurhållaren exempelvis behöver arrendera mer mark vid en omställning ökar det kostnaderna men det är svårt att uppskatta med hur mycket.

Kostnader för utökad verksamhet är därför inte beaktade i uppskattningarna nedan och skattningarna bör därmed ses som lågt räknade. Om berörda djurhållare behöver utöka med nya byggnadsytor eller om de utökar sina besättningar kommer kostnaderna för anpassningen till ett krav på lösgående djur totalt sett att öka. Detta gäller dock enbart direkta kostnader för omställningen. Om djurhållare väljer att utöka sin verksamhet kan detta naturligtvis även ha en positiv effekt på djurhållarens intäkter på längre sikt.

Kostnad per mjölkko eller diko för nybyggnad med lösgående system

Vi har inte tagit fram nya kalkyler och beräkningsunderlag i denna utredning utan använt tidigare beräkningar för kostnaden för omställning till lösgående system. Detta har beräknats i flera tidigare sammanhang och vi har bedömt att dessa tidigare beräkningar kan användas för att göra uppskattningar av de totala kostnaderna för en omställning till lösgående system.

Jordbruksverkets rapport ”Modulbyggt stall för mjölkkor”

Vi publicerade år 2018 en rapport som presenterar en byggnation av en modulbaserad mjölkproduktionsanläggning (Jordbruksverket, 2018a). Anläggningen var del i en tävling som utlystes som ett kompetensutvecklingsprojekt initierat av oss i syfte att få fram smarta och innovativa lösningar för byggnation av effektiva djurstallar. Förutsättningarna för projektet presenteras i rapporten.

Det aktuella stallet som presenteras i rapporten är en stor anläggning med plats för totalt 632 årskor (inkluderande både mjölkkor och sinkor) och det var en nybyggnation.

Tabell 6 *Kostnader för mjölkproduktionsanläggningen i rapporten ”Modulbyggt stall för mjölkkor”*

Total kostnad	Antal koplats	Kostnad per koplats	Kostnad per koplats med stöd (schablon)
38 miljoner kr	632	60 500 kr	58 500 kr

I den aktuella investeringskalkylen var kostnaden för nybyggnationen totalt drygt 38 miljoner kr, eller cirka 60 500 kr per djurplats. Om det även inkluderas ett investeringsstöd från EU enligt schablon (1 200 000 kr), se även nedan, blir kostnaden

något lägre för djurhållaren: cirka 58 500 kr per djurplats. I rapporten finns även en utförlig beskrivning av vilka kostnadsposter som kalkylen baseras på.

Jordbruksverkets rapport ”Växastallet för djur, människor och produktion”

Inom ramen för samma kompetensutvecklingsprojekt som föregående rapport ovan presenterades även ett annat alternativ på en smart och innovativ lösning för en mjölkproduktionsanläggning (Jordbruksverket, 2018b). Förutsättningar för anläggningen presenteras i rapporten.

Även i denna rapport är utgångspunkten för investeringskalkylen ett stort stall med plats för totalt 567 mjölkkor, och även i detta fall handlade det om en nybyggnation.

Tabell 7 *Kostnader för mjölkproduktionsanläggningen i rapporten ”Växastallet för djur, människor och produktion”*

Total kostnad	Antal koplats	Kostnad per koplats	Kostnad per koplats med stöd (schablon)
29,4 miljoner kr	567	51 900 kr	49 800 kr

I denna investeringskalkyl var kostnaden för nybyggnationen totalt cirka 30 miljoner kr, eller cirka 52 000 kr per djurplats. Om det även inkluderas ett investeringsstöd från EU enligt schablon (1 200 000 kr), blir kostnaden något lägre: cirka 50 000 kr per djurplats. I rapporten finns även en utförlig beskrivning av kalkylen för projektet.

Jordbruksverkets rapport ”Framtidens dikostall”

Inom ramen för samma kompetensutvecklingsprojekt som ovan presenterades även alternativ för smarta och innovativa lösning för anläggningar inom köttproduktionen. I rapporten ”Framtidens dikostall” (Jordbruksverket, 2018c) presenteras ett av tio bidrag som var del av projektet. Förutsättningar för anläggningen presenteras i rapporten.

I jämförelse med mjölkproduktionsanläggningarna som presenteras i de två rapporterna ovan är utgångspunkten för investeringskalkylen för detta projekt ett något mindre stall med plats för totalt 279 dikor med rekrytering (42 rekryteringskvigor) och 6 avelstjurar. I köttproduktionen bör detta dock ses som en stor anläggning.

Tabell 8 *Kostnader för köttproduktionsanläggningen i rapporten ”Framtidens dikostall”*

Total kostnad	Antal dikoplats	Kostnad per dikoplats	Kostnad per dikoplats med stöd (schablon)
6,9 miljoner kr	279	24 800 kr	20 500 kr

I denna kalkyl var kostnaden för nybyggnationen totalt cirka 6,9 miljoner kr, eller cirka 24 800 kr per dikoplats. Om det även inkluderas ett investeringsstöd från EU enligt schablon (1 200 000 kr), blir kostnaden något lägre: cirka 20 500 kr per dikoplats. I rapporten finns en utförlig beskrivning av kalkylen för projektet.

Jordbruksverkets rapport ”Framtidens dikostall – Arbetsbesparande och säker dikalvsproduktion”

Inom ramen för samma kompetensutvecklingsprojekt som ovan presenterade rapporter presenterades ytterligare ett alternativ för smart och innovativ lösning för dikostall i rapporten ”Framtidens dikostall – Arbetsbesparande och säker dikalvsproduktion” (Jordbruksverket, 2018d). Förutsättningar för anläggningen presenteras i rapporten.

Anläggningen i den aktuella rapporten är mindre än stallet i föregående rapport: den här anläggningen hade plats för 120 dikor, 20 rekryteringskvigor och 5 avelstjurar. Inom köttproduktionen bör även detta ses som en förhållandevis stor besättning. Det kan särskilt noteras att anläggningen byggdes för ekologisk produktion.

Tabell 9 *Kostnader för köttproduktionsanläggningen i rapporten ”Framtidens dikostall – Arbetsbesparande och säker dikalvsproduktion”*

Total kostnad	Antal dikoplats	Kostnad per dikoplats	Kostnad per dikoplats med stöd (schablon)
8,8 miljoner kr	120	73 600 kr	63 600 kr

I denna kalkyl var kostnaden för nybyggnationen totalt cirka 8,8 miljoner kr, eller cirka 73 600 kr per dikoplats. Om det även inkluderas ett investeringsstöd från EU enligt schablon (1 200 000 kr), blir kostnaden något lägre: cirka 63 600 kr per dikoplats. I rapporten finns en utförlig beskrivning av kalkylen för projektet.

Hushållningssällskapets enhetskostnader för nybyggnation av stall

Under 2015 gjorde Hushållningssällskapet en sammanställning till Jordbruksverket som innehöll beräknade enhetskostnader för nybyggnation av stallar för inhysning av olika djur. De aktuella enhetskostnaderna var beräknade utifrån kostnader i verkliga eller projekterade projekt som Hushållningssällskapets byggrådgivare varit delaktiga i. Tabell 10 visar beräknade genomsnittliga enhetskostnader för mjölkkor och dikor.

Tabell 10 *Hushållningssällskapets beräknade enhetskostnader för nybyggnation av stallar för mjölkkor och dikor. Kostnad per förprovad djurplats.*

Djurkategori	Kostnad per förprovad djurplats	
	Isolerat	Isolerat
Mjölkkor (0-150 platser)	88 000 kr	93 300 kr
Mjölkkor (151 – platser)	72 800 kr	78 100 kr
Dikor i liggbås	48 000 kr	

Kostnaderna är uppskattade för ganska stora intervall vad gäller storlek på besättningen. Det är i stor utsträckning en anpassning till mjölkrobotar som styr intervallen. I den aktuella beräkningen har Hushållningssällskapet utgått ifrån att mjölkrobotar är utformade för ett optimalt nyttjande vid mjölkning av cirka 70-75 mjölkkor. I det lägre storleksintervallet utgår man därmed från att anläggningen har en eller två robotar. Vid större besättningar är det istället mest kostnadseffektivt att mjölka i en så kallad mjölkgrup. Den beräknade kostnaden per djurplats i besättningsstorleken 151 platser och uppåt är alltså gjord med mjölkning i mjölkgrup som utgångspunkt. Om det istället skulle användas mjölkrobot även i denna besättningsstorlek blir enhetskostnaden per djurplats högre. I besättningsstorleken 151 platser och uppåt har hushållningssällskapet satt kostnaden till en kostnad per plats som gäller vid en besättning på 245 mjölkkor. Denna kostnad har Hushållningssällskapet bedömt som rimlig för hela intervallet.

Hushållningssällskapet har även gjort beräkningar på skillnaden mellan isolerade och oisolerade djurplatser. Som framgår i tabell 10 beräknas isolerade stall generellt vara cirka 5 000 kronor dyrare per djurplats än oisolerade stall. Utöver stallplatser för mjölkkor har Hushållningssällskapet också gjort en beräkning av enhetskostnaden för nybyggnation av dikoplatser i liggbås med en kalvningsdel på ströbädd. Här beräknas kostnaden vara 48 000 kr per djurplats oavsett antal djur.

Avslutningsvis har Hushållningssällskapet även gjort en beräkning av enhetskostnaden för en nedsänkt djupströbädd med en skrapgång som kan skrapas med traktor. Denna hållningsform kan användas för flera olika typer av djurslag, bland annat dikor. I denna hållningsform finns det därmed inte några särskilt avsedda platser för djuren och vid byggnationen behöver det inte installeras lika mycket utrustning som vid ovanstående alternativ. Kostnaden för nybyggnation med denna hållning beräknas till 3 900 kr per kvadratmeter. Givet att en diko behöver en yta på drygt 11 kvadratmeter blir kostnaden per dikoplatser cirka 43 000 kronor.

Diskussion kring kostnaden för omställning till lösgående system

Som framgår av beskrivningen i föregående avsnitt finns det variation mellan olika uppskattningar av kostnaden per djurplats för en nybyggnation av anläggningar med lösgående system. Denna variation beror huvudsakligen på skillnader i det antal djurplatser som är utgångspunkt i respektive kalkyl. De olika uppskattade kostnaderna per djurplats sammanfattas i tabell 11 tillsammans med information om antal djur som har varit utgångspunkten för respektive uppskattning.

Tabell 11 *Sammanfattning av beräknade kostnaden per djurplats för nybyggnation av lösgående system i olika kalkyler, samt information om antal djur som är utgångspunkt för kalkylen*

Källa (antal platser)	Kostnad per förprövd djurplats		Kostnad per plats med investeringsstöd	
	Oisolerat	Isolerat	Oisolerat	Isolerat
Rapport "Växastallet för djur, människor och produktion" (567)	52 000 kr		50 000 kr	
Rapport "Modulbyggt stall för mjölkkor" (632)	60 500 kr		58 500 kr	
Rapport "Framtidens dikostall" (279 dikor)	24 800 kr		20 500 kr	
Rapport "Framtidens dikostall – Arbetsbesparande och säker dikalvsproduktion" (120 dikor)	73 600 kr		63 600 kr	
<i>Hushållningssällskapets beräkningar:</i>				
- Mjölko (0-150 platser)	88 000 kr	93 300 kr	80 000 kr*	85 000 kr*
- Mjölko (151 – platser)	72 800 kr	78 100 kr	67 900 kr*	73 200 kr*
- Dikor i liggbås (oberoende av antal platser)	48 000 kr			
- Dikor i ströbädd (oberoende av antal platser)	43 000 kr			

* Kostnad beräknad av Jordbruksverket under antagande om ett investeringsstöd enligt schablon på 1 200 000 kr

Många av de aktuella kostnadsposterna som finns för en nybyggd anläggning för mjölkkor är i hög grad rörliga kostnader som innebär att de kan variera proportionerligt med antalet djurplatser. Om alla kostnader var helt rörliga med avseende på antalet platser skulle enhetskostnaden per djurplats vara helt identisk oavsett antal djur. Men i viss utsträckning finns det enligt vår bedömning kostnadsposter som innehåller fasta kostnader (åtminstone till viss del).

Själva stallbyggnaden är den enskilt största kostnadsposten i samtliga kalkyler. Viss del av kostnaden för stallbyggnaden utgörs av kostnader för exempelvis byggledning, etableringskostnader, maskinhyror m.m. Dessa kostnader kan förväntas vara av förhållandevis liknande omfattning oavsett hur stor anläggning som byggs. Det finns därmed kostnadmässiga fördelar i att bygga stora anläggningar med plats för fler djur. Sådana storleksfördelar kan förklara skillnader i kalkylerna av kostnad per djurplats.

En väl etablerad prissättningsmodell är att kunder får lägre pris ju större kvantitet/volym de köper av något. Vi har inte analyserat om sådana mängdrabatter kan fås i de aktuella projekten men vi anser att det är rimligt att anta att djurhållare kan få ett något lägre enhetspris vid köp av utrustning för fler djurplatser. Detta skulle också medföra skillnader i enhetskostnaden per djurplats beroende på hur stort stall som byggs.

Det bör även poängteras att det finns skillnader i förutsättningarna för projekten som ligger till grund för de olika kalkylerna. Kalkylerna i Jordbruksverkets rapporter baseras på projekt som har genomförts, men de har genomförts inom ramen för utvecklingsprojekt där syftet var innovation och nytänkande i byggandet och stall med fokus på hög kostnadseffektivitet. Vi bedömer inte att det är troligt att alla djurhållare i hela landet kan välja sådana innovativa och nytänkande lösningar vid en omställning till lösgående system. Kalkylerna i de fyra rapporterna har ändå en viktig betydelse eftersom de visar hur en omställning kan göras mer kostnadseffektivt. Hushållningssällskapets enhetskostnader är beräknade på verkliga projekt som har genomförts eller på faktiska projekterade projekt. Utifrån detta bedömer vi att kalkylerna baserade på dessa genomförda projekt är mer realistiska riktvärden för vad en omställning kan kosta för djurhållaren.

Baserat på de beräkningar av kostnader per djurplats som har redovisats ovan bedömer vi att det är rimligt att se en kostnad på cirka 50 000 kr per djurplats som en nedre gräns vid en investering i ett nytt lösdriftsstall för mjölkkor. Detta bör dock ses som en låg kostnad i sammanhanget. Det är sannolikt inte många av de berörda djurhållarna som har möjlighet att utöka sitt djurantal så mycket att de kan bygga ett nytt stall i den storlek som krävs för att nå så pass låg kostnad per djurplats. På andra sidan intervallet bedömer vi att en kostnad på cirka 90 000 kr per djurplats kan ses som en övre gräns för en investering i nytt lösdriftsstall för mjölkkor.

Baserat på ovan redovisade beräkningar bedömer vi att följande kostnadsintervall är rimliga att utgå ifrån för olika storleksintervall på besättningar i mjölkproduktionen:

Tabell 12 Uppskattade kostnadsintervall för enhetskostnaden per djurplats vid nybyggnation av lösgående system i olika ungefärliga besättningsstorlekar

Antal djur i besättningen	Kostnadsintervall per djurplats
Cirka 0 – 100 djurplatser	80 000 – 90 000 kr
Cirka 101 – 250 platser	70 000 – 80 000 kr
Cirka 250 – 400 platser	60 000 – 70 000 kr
Cirka 400 – platser	50 000 – 60 000 kr

Det bör poängteras att intervallen i tabell 12 enbart är generella uppskattningar och kostnaderna kan variera i det enskilda fallet. Det kan även noteras att det andra intervallet, 101-250 platser, avviker något från de intervall som används i Hushållningssällskapets kalkyler, se tabell 11. Denna justering i intervallet är gjord som anpassning till intervallen som används i Växa Sveriges husdjursstatistik, se nedan. Vi

bedömer att det är rimligt att anta en kostnad på 70 000 – 80 000 kr per djurplats för besättningar på cirka 100-250 djurplatser. Vi bedömer dock att kostnaden per djurplats genomsnittligen ligger mer åt den övre delen av kostnadsintervallet i detta intervall för besättningsstorleken.

Olika kostnader för nybyggnation och ombyggnation av befintliga stallar

Samtliga uppskattade kostnader i tabell 12 gäller för nybyggnation av nya stallar. Enligt vår bedömning kan en viss andel av de djurhållare som väljer att ställa om från uppbundet till lösgående system förväntas göra det genom att bygga nya stallar. Flera aktörer har i samrådet beskrivit att en omställning till lösgående system vanligen sker genom att djurhållaren bygger nytt stall. De anläggningar där det fortfarande finns uppbundna system är ofta äldre byggnader som kan vara svåra eller olämpliga att anpassa till lösdrift. En omställning till lösgående system kan då innebära ett bra tillfälle att bygga nytt stall.

Många av de aktuella djurhållarna förväntas dock istället göra omställningen genom att bygga om eller till sina stallar eller bygga om andra redan befintliga byggnader för att hålla lösgående djur.

Vid ombyggnad av befintliga byggnader kan djurhållaren undvika kostnader för markarbete och ny byggnad. Dessa två moment är de enskilt största kostnadsposterna i kalkylerna som beskrivs ovan och uppgår generellt till drygt hälften av den totala kostnadsmassan i kalkylerna. En djurhållare med befintliga stallar kan i viss utsträckning även använda befintlig utrustning och installationer för att slippa några av de övriga kostnadsposterna som finns i de aktuella kalkylerna. Det kan förvisso tillkomma kostnader med att riva ut gamla system och gammal utrustning vid en ombyggnation jämfört med en nybyggnation. Men sammantaget bedömer vi att ombyggnation innebär en betydligt lägre kostnad per djurplats i jämförelse med kostnaden för nybyggnation. Både Arla och länsstyrelser har i samrådet beskrivit att ett antal av de berörda djurhållarna redan har byggt en ny anläggning med lösgående system men har fortfarande kvar vissa djurplatser i uppbundna system i gamla stallbyggnader. Dessa djurhållare kan då enbart förväntas bygga om fåtalet kvarvarande uppbundna platser vilket bör kunna göras till en låg kostnad. Det bedöms därför rimligt att anta att kostnad per djurplats för ombyggnad av befintliga stallar är cirka hälften av de kostnader som redovisas i tabell 12.

Kostnad för om- och tillbyggnation av befintliga stallar

Av de som bygger om sina stallar till lösdrift kommer troligen flera av dem att göra någon form av tillbyggnad av den befintliga byggnaden, t.ex. genom att förlänga stallet. Detta för att antingen kunna upprätthålla samma djurantal som tidigare eller för att utöka sin djurhållning. Det är svårt att ange en kostnad per djurplats som generellt kan gälla i dessa fall men en rimlig uppskattning kan vara 75 % av nybyggnadskostnaden. Denna uppskattning baseras på att vissa av djurplatserna kommer att vara nybyggda (med de kostnader som anges i tabell 12) medan vissa av djurplatserna kommer att vara ombyggda (med hälften av de kostnader som anges i tabell 12). Uppskattningen om 75 procent av kostnaden i tabell 12 bygger på att hälften av platserna kommer att vara nya och hälften av platserna kommer att vara ombyggda. Ofta kommer det sannolikt att vara en högre andel ombyggda platser i de aktuella anläggningarna men i avsaknad av bättre underlag om hur platserna kan förväntas fördelas bedömer vi att 75 procent av kostnaderna i tabell 12 är ett rimligt antagande för de aktuella anläggningarna.

Skillnad i kostnad för isolerade och oisolerade anläggningar

De uppskattade kostnaderna i tabell 12 avser oisolerade anläggningar. Enligt beskrivning ovan visar Hushållningssällskapets kalkyler att isolerade anläggningar generellt är cirka 5 000 kr dyrare per djurplats jämfört med oisolerade anläggningar. Vid byggnation av isolerad anläggning antas därför ett generellt påslag på 5 000 kr på kostnaderna i tabell 12.

Kostnad för omställning av dikostallar

Även vad gäller dikostallar finns det skillnader mellan de beräknade kostnader som presenteras i tabell 12. I de två rapporter som presenteras ovan och som beskriver kostnader för att bygga ett nytt dikostall finns en skillnad i kostnad per djurplats mellan drygt 20 000 kr och drygt 60 000 kr. Ett av de två stallen avsåg förvisso ekologisk produktion vilket kan driva upp kostnaderna för byggnation, men vår bedömning är att de aktuella kostnaderna på ett bra sätt visar den stora variation som finns i kostnaderna vid en omställning från uppbundet till lösgående system i köttproduktionen. Hushållningssällskapets kalkylerade enhetskostnader på cirka 43 000 – 48 000 kronor ligger mitt emellan de två beräknade kostnaderna i rapporterna. Enligt vår bedömning är Hushållningssällskapets beräknade kostnader per djurplats rimliga att utgå från som ett genomsnitt för kostnaden för en omställning i köttproduktionen. Enligt beskrivning ovan baseras Hushållningssällskapets beräknade kostnader på de faktiska kostnaderna i ett flertal genomförda eller projekterade projekt.

Vi bedömer därför att kostnaderna per dikoplat i tabell 13 är rimliga att utgå ifrån vid en beräkning av de totala kostnaderna i köttproduktionen för en omställning från uppbundna till lösgående system:

Tabell 13 *Uppskattade kostnader per dikoplat för en omställning från uppbundna till lösgående system i köttproduktionen*

Typ av hållningsform	Kostnad per dikoplat		
	Nybyggnation	Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
<i>Dikor i liggbås (oberoende av antal platser)</i>	48 000 kr	35 000 kr	41 500 kr
<i>Dikor i ströbädd (oberoende av antal platser)</i>	43 000 kr	22 000 kr	32 500 kr

I likhet med de uppskattade kostnaderna i mjölkproduktionen bedömer vi att kostnaden för om- och tillbyggnad blir mitt emellan kostnaderna för nybyggnad och enbart ombyggnad.

Som framgår av tabell 13 har vi antagit att kostnaden är samma oberoende av antal djurplatser. Detta antagande baserar vi delvis på att det inte antas vara lika stor variation i kostnad per plats i köttproduktionen som i mjölkproduktionen. Men det baseras även på att det inte finns tillfredsställande uppgifter som visar hur kostnaden kan variera med besättningsstorleken i köttproduktionen. Avseende dikoplatser har Hushållningssällskapet exempelvis bara uppgett en kostnad för liggbås respektive en för ströbädd oberoende av antal djurplatser. Utifrån detta bedömer vi att kostnaderna per djurplats som redovisas i tabell 13 är rimliga att använda som grund för att beräkna kostnaden för en omställning i den svenska köttproduktionen.

Uppgifter från andra aktörer om kostnaden per djurplats

Av de aktörer som har besvarat våra samrådsfrågor är det endast Arla som har gjort en uppskattning av kostnaderna för en omställning till lösgående system. Arla har gjort uppskattningar av kostnader för ett nytt lösdriftsstall enligt följande:

Tabell 14 Skattade kostnader från Arla för att bygga ett nytt lösdriftsstall

Total kostnad	Koplatser och mjölkningslösning	Kostnad per koplats
7-9 miljoner kr	60 kor och en mjölkningsrobot	120 000-140 000 kr
12-14 miljoner kr	120 kor och två mjölkningsrobotar	100 000-120 000 kr
8-10 miljoner kr	100 kor och mjölkgrup	80 000-100 000 kr

Arla uppskattar att för cirka 800 Arlagårdar som kommer behöva bygga helt nya anläggningar för lösgående system hamnar den genomsnittliga kostnaden per gård på cirka 10 miljoner kronor. Därutöver uppskattar Arla att cirka 400 Arlagårdar kommer att behöva bygga om befintliga anläggningar som har uppbundet system för viss del av djurhållningen. För dessa ombyggnationer uppskattar Arla den genomsnittliga kostnaden till cirka 2-3 miljoner kronor. Sammantaget uppskattar Arla att den totala kostnaden för samtliga Arlagårdar för omställning till lösgående system kommer att bli cirka 8,8- 9,2 miljarder kronor.

Total kostnad för omställning till lösgående system för hondjur av nötkreatur

Utifrån de ovan uppskattade enhetskostnaderna per djurplats kan det göras uppskattningar av vad den totala kostnaden blir för en omställning från uppbundna till lösgående system för hondjur av nötkreatur i Sverige.

Kostnaden för en omställning för nötkreatur i mjölkproduktionen

En uppskattning av de totala kostnaderna för en omställning till lösgående system i mjölkproduktionen måste göras stegvis. I ett första steg gör vi en uppskattning av hur många djurhållare som kan förväntas ställa om till lösgående djurhållning. Därefter uppskattar vi hur många djur som kan stå i de uppbundna system som ska ställas om till lösgående system samt uppskattar hur de berörda besättningarna kan fördelas i olika storleksintervall baserat på antal djur i besättningarna. Utifrån dessa beräkningar kan vi sedan göra en uppskattning av de totala investeringskostnaderna för berörda djurhållare som ställer om till lösgående system.

Hur många mjölkbönder kan förväntas ställa om till lösgående system?

Vår utredning visar på att det främst är i mjölkproduktionen som djurhållare kan förväntas lägga ner eller ställa om sin verksamhet som följd av ett krav på lösgående djur. Flera länsstyrelser har uppgett att mjölkbönder med uppbundna system i deras län sannolikt kommer att lägga ner sin verksamhet vid ett krav på lösgående djurhållning. Länsstyrelser har uppgett att många av de djurhållare som fortfarande har uppbundna system är i åldern cirka 50-55 år och uppåt. Dessa djurhållare bedöms i allmänhet inte vara beredda att göra den aktuella omställningen.

Flertalet organisationer har på liknande sätt uppgett att de anser att det är troligt att många berörda mjölkbönder kommer att lägga ner sin mjölkproduktion vid ett krav på lösgående system. Arla har i sitt svar till oss uppskattat att det finns cirka 800 Arlagårdar som måste göra en hel nybyggnation för en övergång till lösgående djurhållning. Dessa gårdar har huvudsakligen mindre besättningar och Arla bedömer att merparten av gårdarna kommer upphöra med sin mjölkproduktion snarare än att bygga

nytt vid ett krav på lösgående djur. LRF mjölk har på liknande sätt bedömt att ett snabbt infört krav om lösgående djur kommer slå hårt mot mjölk- och köttproduktionen där djurhållare som saknar rätt förutsättningar kommer att lägga ner sin verksamhet snarare än att bygga nytt eller bygga om sin anläggning vid ett krav på lösgående djur. Även Norrmejerier bedömer att ett krav inte kommer leda till fler lösgående djur utan att flertalet av berörda djurhållare kommer lägga ner sin verksamhet istället.

Utifrån det som framkommit i vår utredning bedömer vi att flertalet djurhållare som har rätt förutsättningar för en omställning redan har gjort en omställning till lösgående system som följd av att lösgående system har många fördelar i arbetsmiljöaspekter och lönsamhet i verksamheten. Flertalet av de djurhållare som fortfarande har uppbundna system kan därför antas sakna rätt förutsättningar för en omställning. Huvuddelen av dessa djurhållare kommer sannolikt inte kunna ställa om bara för att det blir krav på lösgående djur.

Baserat på de uppgifter som har framkommit i utredningen bedömer vi att det kan antas finnas ett antal olika förlopp på berörda mjölkgårdar vid ett krav på lösgående djur:

- Djurhållare som redan ställt om en del av sin djurhållning, men som har kvar gamla uppbundna system för viss del av besättningen kan förväntas göra en omställning även av de avslutande djurplatserna.
- En liten andel av de djurhållare som fortfarande har hela sin besättning i uppbundna system kan sannolikt förväntas bygga helt ny anläggning eller bygga om och till sin befintliga anläggning med lösgående system.
- Många djurhållare kan dock förväntas att inte vara beredda att göra investeringen som krävs för omställningen. I dessa fall kan det finnas ett antal olika möjliga förlopp för gården:
 - En mindre andel kan ställa om sin verksamhet till köttproduktion istället för mjölkproduktion.
 - I vissa fall kan det tänkas att det blir ett generationsskifte på gården och en yngre djurhållare tar över gården och gör de investeringar som krävs i för lösgående djurhållning.
 - I vissa fall kan det antas att en granngård tar över marken och använder den för att utvidga sin egen verksamhet (vilket kan leda till fler djur i produktionen hos den andra gården istället).
 - I vissa fall kan det även förväntas att verksamheten helt läggs ner.

Det är svårt att göra detaljerade bedömningar av hur många djurhållare som kommer välja respektive av alternativen ovan. Baserat på vad som framkommit i utredningen och baserat på kännedom om förutsättningar i branschen bedömer vi emellertid att:

- *Cirka 30 procent av djurhållarna kan antas bygga om delar av sin anläggning eller bygga ny anläggning som följd av ett krav på lösgående system.* Huvuddelen av dessa antas vara djurhållare som bygger om befintliga byggnader snarare än att bygga nytt. Arla har exempelvis uppskattat att cirka 30 procent av berörda Arlagårdar enbart kommer att behöva bygga om delar av sin verksamhet som anpassning till ett krav på lösgående djur. Totalt sett bedömer vi att det kommer vara förhållandevis få av de berörda djurhållarna som kommer att

bygga helt nya anläggningar på grund av att de flesta berörda djurhållare helt enkelt saknar rätt förutsättningar för detta.

- *Cirka 25 procent av djurhållarna kan förväntas anpassa sina byggnader och ställa om sin verksamhet till köttproduktion istället för mjölkproduktion. I jämförelse med hur många mjölkbönder som har ställt om till köttproduktion under senare år (cirka 55 procent, se Bilaga 3) kan det anses lågt att anta att bara 25 procent av de aktuella djurhållarna kommer ställa om sin mjölkproduktion till köttproduktion. De som tidigare har ställt om till köttproduktion har dock gjort det frivilligt utan att det funnits ett krav på lösgående djurhållning som påverkat deras val. Många av de djurhållare som har ställt om från mjölk- till köttproduktion har även gjort det genom att använda gamla stallar även för köttproduktionen. Det alternativet kommer inte finnas tillgängligt nu utan att djurhållaren gör en omställning till lösgående system i sina befintliga stallar. Därför bedömer vi att det är rimligt att anta att det är en mindre andel av djurhållarna som kommer ställa om till köttproduktion jämfört med hur utvecklingen har varit tidigare. Samtidigt är det generellt billigare att bygga lösgående system i köttproduktionen jämfört med i mjölkproduktionen, se ovan, så det kan ändå antas att en viss andel av de berörda djurhållarna gör detta.*
- *Cirka 20 procent av djurhållarna lägger ned sin verksamhet men den tas över av en helt ny djurhållare eller en granngård som utvidgar sin verksamhet. I de fall där någon annan tar över gården på något sätt bedömer vi att det totalt sett inte bli någon negativ effekt på antalet djur. Det är snarare mer sannolikt att det blir fler djur i produktionen om någon ny djurhållare tar över gården och gör om- eller nybyggnation som krävs för lösgående djurhållning, eller om en granngård kan ta över gården för att utvidga sin egen djurhållning (som följd av att denna andra gård sannolikt kan ha skalfördelar genom en större verksamhet i jämförelse med djurhållaren som lägger ner, är det troligt att den andre djurhållaren kan använda gården för att utvidga sin verksamhet med mer djur än vad som fanns på den ursprungliga gården). Som följd av att det är svårt att uppskatta hur mycket djurhållningen totalt sett kan öka under detta scenario gör vi emellertid det förenklade antagandet att antalet djur blir oförändrat vid ett sådant övertagande.*
- *Cirka 25 procent av djurhållarna kommer helt lägga ner sin verksamhet och ingen annan tar över verksamheten. Bland de djurhållare som kommer lägga ner sin verksamhet antas huvuddelen vara mindre gårdar som inte har tillgång till den mark och de ekonomiska medel som krävs för en omställning. Dessa gårdar antas även ligga i områden där det inte är möjligt eller attraktivt för någon annan djurhållare att ta över gården och utveckla den. Enligt beskrivningar i svar från olika aktörer i samrådet kan flertalet av dessa gårdar ligga i skogs- och mellanbygd, och det kan även antas finnas viss övervikt av norrländska gårdar bland de aktuella gårdarna.*

Hur många hondjur i mjölkproduktionen står i anläggningar som kan ställa om?

Enligt beskrivning ovan bedömer vi att cirka 20-30 procent av mjölkkorerna i Sverige hålls i uppbundna system. För beräkningar av totala kostnader har vi utgått från att andelen mjölkkor i uppbundna system är 30 procent. Det finns därmed viss risk att de

uppskattade kostnaderna blir något överskattade, men de flesta aktörer som gjort uppskattningar av andelen uppbundna mjölkkor har uppgett 30 procent som andel.

År 2018 fanns det totalt cirka 320 000 mjölkkor i landet. Utöver mjölkorna är det även kvigor och kalvar över 6 månader som berörs av ett krav på lösgående djur (härefter benämnt *ungdjur*). Den 31 december 2018 fanns det sammanlagt 986 895 hondjur av nötkreatur som var äldre än 6 månader. Av dessa hondjur var 319 387 mjölkkor och 214 257 dikor vilket innebär att det fanns 453 251 ungdjur i landet. Under antagande att ungdjuren fördelar sig mellan mjölk- och köttproduktionen på samma sätt som fördelningen mellan mjölkkor och dikor kan vi uppskatta antalet ungdjur i mjölkproduktionen till drygt 271 000.¹³ Det totala antalet berörda hondjur i mjölkproduktionen kan vi i så fall uppskatta till cirka 591 000. Under antagande om att andelen ungdjur i uppbundna system är samma som andelen uppbundna mjölkkor, dvs. cirka 30 procent, kan vi avslutningsvis uppskatta det totala antalet uppbundna hondjur i mjölkproduktionen till drygt 177 000, varav cirka 96 000 är mjölkkor.

Enligt beskrivning i föregående avsnitt bedömer vi dock inte att samtliga djurhållare kommer att ställa om till lösgående system i mjölkproduktionen. Vi bedömer att totalt cirka hälften av de berörda mjölkgårdarna fortsatt kommer att ingå i mjölkproduktionen antingen genom att den befintliga djurhållaren gör omställningar till lösgående system eller att någon annan tar över verksamheten och använder den för mjölkproduktion i lösgående system. Om det antas att det totala antalet hondjur (dvs. 177 000) fördelas helt proportionerligt i de fyra alternativa förloppen som presenteras i föregående avsnitt kan antalet djur i respektive förlopp uppskattas enligt följande:

Tabell 15 Uppskattat antal hondjur i mjölkproduktionen i olika möjliga förlopp vid krav på lösgående hållning

Möjligt förlopp (andel av berörda djurhållare)	Uppskattat totalt antal djur
Ny- eller ombyggnation av anläggning (30 procent)	53 100 hondjur
Övergång till köttproduktion (25 procent)	44 250 hondjur
Övertagande av ny djurhållare/granngård (20 procent)	35 400 hondjur
Nedläggning av djurhållningen på gården (25 procent)	44 250 hondjur

Utvecklingen skulle medföra att antalet av de hondjur som idag står i uppbundna system i mjölkproduktionen ungefär halveras. Enligt våra beräkningar innebär halveringen en minskning med cirka 88 500 hondjur i mjölkproduktionen. Följande beräkningar av de totala kostnaderna för en omställning till lösgående system i mjölkproduktionen utgår alltså från att det är djurplatser för 88 500 hondjur som ska ställa om.

Fördelning av de berörda djuren i olika storleksintervall på besättningen

De uppskattade kostnadsintervallen i tabell 12 är beroende av hur stor den aktuella besättningen är. Enligt beskrivning ovan är det troligt att många djurhållare väljer att utvidga sin besättning vid omställning till lösgående system, men det går inte att uppskatta hur mycket besättningarna som idag har uppbundet system totalt sett kan öka vid en eventuell övergång till lösgående system. Vid beräkningarna nedan är utgångspunkten därför att samma antal djur som idag står i uppbundet system kommer att stå i lösgående system vid ett eventuellt krav på att djuren ska hållas lösgående.

¹³ $453\,251 \times \left(\frac{319\,387}{214\,257 + 319\,387} \right)$

För att göra en tillfredsställande uppskattning av de totala kostnaderna för en omställning krävs en uppdelning av de berörda besättningarna i olika storleksklasser. Tabell 16 visar en uppdelning baserad på den fördelning som finns i Växa Sveriges husdjursstatistik för år 2018. Enligt beskrivning ovan baseras statistiken på uppgifter i Kokontrollen, men alla mjölkkor i landet ingår inte i Kokontrollen (drygt 70 procent av landets mjölkkor ingår). I brist på statistik gällande de mjölkkor som inte ingår i Kokontrollen har vi därför gjort ett antagande om att fördelningen av de uppbundna korna i olika besättningsstorlekar är samma även för de mjölkkor som inte ingår i Kokontrollen. Detta antagande kan ifrågasättas utifrån att besättningar som inte ingår i Kokontrollen skulle kunna vara mindre besättningar där uppbundna system är vanligare jämfört med de besättningar som ingår i Kokontrollen. Detta skulle i så fall innebära att uppskattade kostnader i detta avsnitt blir underskattade. Vi bedömer dock att den möjliga felkällan är förhållandevis liten och i brist på mer fullständig statistik är det rimligt att anta att den fördelningen som finns i Kokontrollen (se tabell 16) kan gälla för alla besättningar med uppbundna djur i landet.

Tabell 16 *Antal uppbundna mjölkkor år 2018 enligt Växa Sveriges husdjursstatistik uppdelat i olika intervall utifrån storlek på besättningen, samt uppgift om hur stor andel respektive storleksintervall utgör av det totala antalet uppbundna djur*

Antal djur i besättningen	Totalt antal mjölkkor i uppbundet system	Procent av totala antalet uppbundna mjölkkor
0 – 49,9 mjölkkor	23 171	42 procent
50 – 99,9 mjölkkor	22 763	41 procent
100 – 199,9 mjölkkor	6 733	12 procent
200 – mjölkkor	2 906	5 procent

Drygt 80 procent av de mjölkkor som enligt husdjursstatistiken var uppbundna år 2018 fanns i besättningar med färre än 100 mjölkkor. 12 procent av mjölkorna fanns i besättningar med 100-200 mjölkkor och de återstående 5 procenten fanns i besättningar med över 200 mjölkkor. När det gäller besättningar med över 200 kor motsvaras det inte av något kostnadsintervall i tabell 12 ovan. Växas husdjursstatistik visar emellertid att den genomsnittliga storleken på besättningarna i detta intervall var cirka 363 mjölkkor. Vi bedömer därför att det är rimligt att denna andel av mjölkorna i uppbundna system kan placeras i kostnadsintervallet för 250-400 djurplatser i tabell 12.

Enligt beskrivning ovan uppskattar vi att cirka 88 500 hondjur står i besättningar som på något sätt kommer ställas om till lösgående system med fortsatt verksamhet i mjölkproduktionen. Om de 88 500 hondjuren delas upp i de storleksintervall på besättningarna som finns i tabell 12, baserat på fördelningen som finns i Växa Sveriges husdjursstatistik, se tabell 16, blir antalet hondjur i respektive storleksgrupp följande:

Tabell 17 *Uppskattat totalt antal hondjur i mjölkproduktionen som antas stå i besättningar som kan ställa om till lösgående djur, uppdelat på olika storleksintervall vad gäller antal djur i besättningen*

Antal djur i besättningen	Uppskattat totalt antal djur
Cirka 0 – 100 djurplatser	73 455 hondjur
Cirka 101 – 250 platser	10 620 hondjur
Cirka 250 – 400 platser	4 425 hondjur
Cirka 400 – platser	0 hondjur

Hur många hondjur kan förväntas stå i ombyggda och nybyggda stallar respektive isolerade och oisolerade stallar?

För att göra en tillfredsställande uppskattning av de totala kostnaderna för en omställning för samtliga hondjur i mjölkproduktionen behöver två ytterligare aspekter beaktas.

Den första aspekten är att alla djurhållare inte kommer att bygga nya anläggningar vid en övergång till lösgående system. Istället kommer troligen huvuddelen av de aktuella djurhållarna att bygga om, och kanske även bygga till, sina befintliga stallar. Flera aktörer har i samrådet uppgett att många berörda djurhållare redan har gjort en omställning av en del av sin verksamhet och därmed bara har en mindre del av sin anläggning kvar att ställa om. Även om huvuddelen av de berörda djurhållarna i mjölkproduktionen sannolikt behöver bygga helt ny anläggning för en omställning till lösgående system så bedöms flertalet av dessa djurhållare lägga ner sin mjölkproduktion istället för att göra omställningen på grund av att de helt enkelt saknar rätt förutsättningar för att bygga ny anläggning. Bland de djurhållare som faktiskt gör en omställning bedömer vi därför att majoriteten kommer att göra omställningen genom en ombyggnation, samt eventuellt även med en tillbyggnation, av befintliga stallar.

Det går inte att göra en säker uppskattning av hur många som enbart kommer att bygga om, respektive hur många som kommer att både bygga om och till sin anläggning. Vi bedömer dock att det är rimligt att cirka 75 procent kommer att välja något av dessa alternativ. Troligen kommer huvuddelen av dessa djurhållare att behöva göra någon form av tillbyggnad utöver en ombyggnation av sina befintliga stallar för att kunna bibehålla eller utöka sin produktion. Vi bedömer därför att cirka 45 procent av de berörda djurhållarna kommer behöva göra någon form av tillbyggnad till anläggningen utöver ombyggnation av befintliga stallar. Återstående 30 procent av djurhållarna bedömer vi enbart gör en ombyggnation av befintlig anläggning. I andelen djurhållare som enbart bedöms göra en ombyggnation finns även de djurhållare som redan kan ha byggt en ny anläggning med lösgående system och som därmed bara har ett mindre antal uppbundna djurplatser som behöver byggas om.

Under antagande om att andelen ombyggnation respektive tillbyggnation fördelar sig proportionerligt i storleksintervallen i tabell 17 kan antalet djur i nybyggnation, ombyggnation respektive om- och tillbyggnation uppskattas enligt följande:

Tabell 18 *Uppskattat totalt antal hondjur som uppskattas stå i nybyggd, ombyggd respektive om- och tillbyggd anläggning vid en övergång till lösgående system, uppdelat på olika storleksintervall vad gäller antal djur i besättningen*

Antal djur i besättningen	Uppskattat antal djur <i>Nybyggnation</i>	Uppskattat antal djur <i>Ombyggnation</i>	Uppskattat antal djur <i>Om- och tillbyggnation</i>
<i>Cirka 0 – 100 djur</i>	18 364 hondjur	22 037 hondjur	33 055 hondjur
<i>Cirka 101 – 250 djur</i>	2 655 hondjur	3 186 hondjur	4 779 hondjur
<i>Cirka 250 – 400 djur</i>	1 106 hondjur	1 327 hondjur	1 991 hondjur
<i>Cirka 400 – djur</i>	0 hondjur	0 hondjur	0 hondjur

Den andra aspekten som måste beaktas är om hondjuren i mjölkproduktionen kommer att stå i ett värmeisolerat eller i ett oisolerat stall efter en övergång till lösgående system. Det är svårt att göra en generell bedömning om detta men i båda de projekt som byggdes inom ramen för Jordbruksverkets kompetensutvecklingsprojekt som redovisats

ovan valde man att bygga oisolerade anläggningar. Statistik hos Växa Sverige för 2018 visar dock att ca 75 procent av mjölkorna som hålls i lösdrift finns i varma stallar. Utifrån denna statistik och de uppgifter och beskrivningar som vi fått från olika aktörer bedömer vi att det är rimligt att anta att 75 procent av de nya stallar som byggs kommer att vara värmeisolerade stallar. Vid ombyggnad samt vid om- och tillbyggnad av befintliga anläggningar bedömer vi att dessa i allmänhet kommer att vara värmeisolerade då äldre anläggningar vanligen är byggda på det sättet. Under antagande om att 75 procent av nybyggnationen kommer att ske till isolerade anläggningar kan uppgifterna tabell 18 utvecklas enligt följande i tabell 19:

Tabell 19 Uppskattat totalt antal mjölkkor som skulle stå i nybyggd, ombyggd, respektive om- och tillbyggd anläggning, samt isolerad respektive oisolerad anläggning, vid en övergång till lösgående system, uppdelat på olika storleksintervall vad gäller antal djur i besättningen

Antal djur i besättningen	Uppskattat totalt antal djur			
	Nybyggnation		Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
	Isolerat	Oisolerat	Isolerat	Isolerat
Cirka 0 – 100 djur	13 773	4 591	22 037	33 055
Cirka 101 – 250 djur	1 991	664	3 186	4 779
Cirka 250 – 400 djur	830	276	1 327	1 991
Cirka 400 – djur	0	0	0	0

En uppskattning av de totala kostnaderna för en övergång till lösgående system kan sedan göras genom att uppgifterna om antal berörda hondjur multipliceras med de kostnader som återges i tabell 12 med efterföljande diskussion:

Tabell 20 Uppskattade kostnader (i kronor) för en övergång från uppbundet till lösgående system

Antal djur i besättningen	Uppskattade kostnadsintervall per djurplats (i kronor)			
	Nybyggnation		Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
	Isolerat	Oisolerat	Isolerat	Isolerat
Cirka 0 – 100 djur	85 000-95 000	80 000-90 000	42 500-47 500	63 750-71 250
Cirka 101 – 250 djur	75 000-85 000	70 000-80 000	37 500-42 500	56 250-63 750
Cirka 250 – 400 djur	65 000-75 000	60 000-70 000	32 500-37 500	48 750-56 250
Cirka 400 – djur	55 000-65 000	50 000-60 000	27 500-32 500	41 250-48 750

Genom att multiplicera uppgifterna i tabell 19 med uppgifterna i tabell 20 kan därmed totala kostnader uppskattas enligt följande:

Tabell 21 Uppskattade totala kostnader (i miljoner kronor) för en övergång från uppbundet till lösgående system i mjölkproduktionen för

Antal djur i besättningen	Uppskattad total kostnad (miljoner kronor)			
	Nybyggnation		Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
	Isolerat	Oisolerat	Isolerat	Isolerat
Cirka 0 – 100 djur	1 171 - 1 308	367 - 431	937 - 1 047	2 107 - 2 355
Cirka 101 – 250 djur	149 - 169	46 - 53	119 - 135	269 - 305
Cirka 250 – 400 djur	54 - 62	17 - 19	43 - 50	97 - 112
Cirka 400 – djur	0	0	0	0

Med summering av kostnaderna i tabell 21 kan den samlade kostnaden för en övergång till lösgående system för mjölkkor uppskattas till cirka 5,4 – 6,0 miljarder kronor. Det

bör dock poängteras dessa kostnader enbart omfattar de djurhållare som förväntas ställa om till lösgående system. Cirka hälften av de berörda mjölkbönderna förväntas dock lägga ner sin mjölkproduktion som följd av ett krav på att alla djur ska hållas lösgående och dessa djurhållare ingår därmed inte i den beräknade totala investeringskostnaden.

Möjliga felkällor i de skattade kostnaderna

Utifrån beskrivningar ovan kan det finnas ett antal möjliga felkällor som kan påverka uppskattningarna av de totala kostnaderna. Detta är t.ex. att det finns en stor osäkerhet i hur många av berörda djurhållare som skulle bygga nytt eller bara bygga om befintliga stallar. Det finns också en osäkerhet kring hur stor andel av de som bygger om som också kommer att behöva göra någon form av tillbyggnad för att klara omställningen. Vi bedömer att dessa felkällor sammantaget kan göra att den totala kostnaden blir högre än den som anges i det aktuella totala kostnadsintervallet ovan. Vi bedömer dock att det är en låg sannolikhet att uppskattade kostnader är överskattade. Det är möjligt att de uppskattade kostnaderna per djurplats (som presenteras i tabell 12 ovan) kan var något höga för de mindre besättningarna, men risken för en sådan överskattning bedömer vi som låg. En annan möjlig felkälla som kan göra att de uppskattade kostnaderna är för höga är om antalet kvigor och kalvar äldre än 6 månader i uppbundna system är färre än vad som uppskattats ovan. I sammanhanget kan även noteras att den uppskattade totala kostnaden är förhållandevis väl i linje med Arlas uppskattning av totala kostnader givet att Arlas uppskattning endast innefattar Arlagårdar medan vår uppskattning istället omfattar samtliga svenska mjölkgårdar. Arlas beräkningar beaktar heller inte att en andel av de berörda djurhållarna kommer att lägga ner som följd av ett krav på lösgående djur medan våra beräkningar baseras på att hälften av djurhållarna lägger ner.

Med beaktande av dessa möjliga felkällor bedömer vi att ett rimligt intervall för en total investeringskostnad för mjölkproduktionen vid en övergång från uppbundna till lösgående system kan uppskattas till 5 - 7 miljarder kronor. Det bör dock noteras att denna uppskattning inte inkluderar kostnader som kan uppstå om djurhållare behöver utöka verksamheten vid en omställning. Om många djurhållare behöver utöka sin besättning och/eller utöka sina betes- och odlingsmarker i samband med omställningen kan den totala kostnaden för mjölkproduktionen bli betydligt större.

Möjligheter till investeringsstöd från EU för omställningen i mjölkproduktionen

Att ställa om från uppbundna system till lösgående system när det gäller hållande av nötkreatur är en djurvälståndsförbättring som skulle kunna beviljas investeringsstöd från EU. Sett till vilka åtgärder som tidigare fått stöd är denna omställning av samma typ. Storleken på de EU-stöd som har beviljats har varierat lite från år till år samt mellan olika länsstyrelser, men vi bedömer att djurhållare skulle kunna få ett investeringsstöd på cirka 1 200 000 miljoner kronor. Detta är även den summa som används som schablon i de kalkyler som tagits fram i våra rapporter som presenterar byggprojekt inom ramen för Jordbruksverkets kompetensutvecklingsprojekt, se ovan.

Eftersom de flesta djurhållare bör antas kunna få den aktuella summan i stöd oberoende av storlek på djurbesättningen är det svårt att göra generella uppskattningar av hur stödet kan påverka kostnaden per djurplats. Vi bedömer att det är mer ändamålsenligt att istället visa hur den totala omställningskostnaden kan påverkas genom att göra en uppskattning av hur stor den totala stödsumma skulle bli om samtliga berörda djurhållare skulle få stödet på 1 200 000 kronor.

Växa Sveriges hushållningsstatistik för 2018 visar att 1 128 besättningar stod i uppbundet system under året, motsvarande cirka 46 procent av de 2 427 besättningarna som ingick i Kokontrollen under året. Enligt beskrivning ovan finns inte alla besättningar med i Kokontrollen. Under ett antagande om att fördelningen mellan besättningar i uppbundna respektive lösgående system är liknande även bland dem som inte ingår i Kokontrollen, samt baserat på uppgiften ovan om att det fanns 3 477 företag verksamma i mjölkproduktionen i Sverige under 2018, kan det uppskattas att det finns cirka 1 600 företag¹⁴ som har uppbundna system i landet. Enligt beskrivning ovan antar vi dock att bara hälften av dessa verksamheter kommer göra någon form av omställning av verksamheten, dvs. cirka 800 företag.

Vissa djurhållare har dock redan gjort en omställning till lösgående system för större delen av sin besättning och har bara vissa platser kvar i uppbundna system. I de fall en granngård tar över en nedlagd verksamhet kommer det sannolikt heller inte bli aktuellt med nytt investeringsstöd. Vissa av djurhållarna kan även förväntas ha så pass små besättningar att deras totala kostnad för omställningen blir för liten för att de ska kunna få det aktuella stödet enligt schablon. Exakt hur många djurhållare i mjölkproduktionen som kan få stöd enligt schablonen 1 200 000 kronor är omöjligt att beräkna. Vi bedömer därför att det är rimligt att anta att cirka 600 djurhållare (cirka 75 procent av berörda djurhållare) kan få stödet enligt schablon vilket skulle ge ett totalt stöd på drygt 720 miljoner kronor.

Om de berörda djurhållarna får investeringsstöd enligt vår beräkning kan den totala kostnaden för djurhållarna minska till cirka 4,3 – 6,3 miljarder kronor. Det ska dock poängteras att stödet enbart påverkar djurhållarnas investering. Den totala kostnaden för samhället är fortfarande cirka 5 – 7 miljarder kronor som följd av att investeringsstödet finansieras med skattemedel.

Fortlöpande årliga kostnader som följd av en omställning till lösgående system

Att hålla djur i lösgående system innebär oftast en effektivisering och förenkling av verksamheten i mjölkproduktionen. Statistik hos Växa Sverige visar också att mjölkproduktionen generellt är högre hos mjölkkor i lösgående system. Vi bedömer därför att omställningen inte bör förväntas leda till ökade arbetskostnader eller minskad produktion.

De huvudsakliga löpande kostnader som kan uppstå efter omställningen är därför räntekostnaden samt avskrivningen på investeringen som krävs vid en omställning från uppbundet till lösgående system.

Givet det låga ränteläget i Sverige bedömer vi att det är rimligt att anta en årlig ränta på cirka 5 procent på investeringen. En räntesats på 5 procent kan anses något hög givet nuvarande ränteläge men vi bedömer ändå att det är rimligt att utgå från den räntan för att ta viss höjd för eventuellt förändrat ränteläge. Den slutliga räntan för djurhållaren kan naturligtvis även variera i det enskilda fallet beroende på vilka ekonomiska förutsättningar som djurhållaren går in med i investeringen. Vi bedömer därför 5 procent är en rimlig årlig räntesats att utgå ifrån i genomsnitt. Den årliga räntekostnaden beräknas baserat på halva det investerade beloppet under avskrivningstiden som vi har antagit till 15 år, se nedan.

¹⁴ Enligt beräkningen $0,49 \times 3\,477$

Vid antagande om 5 procents ränta på halva det investerade kapitalet kan den årliga räntekostnaden per djurplats uppskattas enligt följande baserat på kostnadsintervallen i tabell 20. I de aktuella kostnadsintervallen har vi inte gjort några anpassningar för möjligheten att få investeringsstöd. I och med att stödsumman per djurplats kommer variera med antal djur i besättningen är det inte möjligt att göra en generell uppskattning på hur mycket de aktuella kostnaderna kan minskas som följd av att djurhållaren får investeringsstöd för omställningen. Den del av investeringen som djurhållaren kan få stöd för behöver djurhållaren naturligtvis inte ta lån för vilket innebär att räntekostnaderna i tabell 22 är något överskattade, men det går inte att göra generella tillfredsställande anpassningar till investeringsstödet i de aktuella räntesatserna.

Tabell 22 Uppskattade årlig räntekostnader (i kronor) per djurplats på investeringen för en övergång från uppbundet till lösgående system i mjölkproduktionen

Antal djur i besättningen	Uppskattade räntekostnadsintervall per djurplats och år (5 % ränta)			
	Nybyggnation		Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
	Isolerat	Oisolerat	Isolerat	Isolerat
Cirka 0 – 100 djur	2 125 – 2 375	2 000 – 2 250	1 063 – 1 188	1 594 – 1 781
Cirka 101 – 250 djur	1 875 – 2 125	1 750 – 2 000	938 – 1 063	1 406 – 1 594
Cirka 250 – 400 djur	1 625 – 1 875	1 500 – 1 750	813 – 938	1 219 – 1 406
Cirka 400 – djur	1 375 – 1 625	1 250 – 1 500	688 – 813	1 031 – 1 219

När det gäller avskrivningstid för investeringen bedömer vi att 15 år är en rimlig avskrivningstid att basera beräkningen på. En avskrivningstid på 15 år används ofta för den här typen av större investeringar i djurhållningsverksamheter. Under det något förenklade antagandet att investeringen avskrivs proportionerligt under 15 år kan den årliga avskrivningen uppskattas till cirka de summor i tabell 23. Det bör dock även här poängteras att eventuella investeringsstöd inte har beaktats i beräkningarna då det inte går att göra tillfredsställande uppskattningar av stödsumma per djurplats. De beräknade avskrivningskostnaderna är därmed också något i överkant i likhet med de årliga räntekostnaderna ovan.

Tabell 23 Uppskattade årlig avskrivningar (i kronor) per djurplats på investeringen för en övergång från uppbundet till lösgående system i mjölkproduktionen

Antal djur i besättningen	Uppskattade räntekostnadsintervall per djurplats och år (5 % ränta)			
	Nybyggnation		Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
	Isolerat	Oisolerat	Isolerat	Isolerat
Cirka 0 – 100 djur	5 667 – 6 333	5 333 – 6 000	2 833 – 3 167	4 250 – 4 750
Cirka 101 – 250 djur	5 000 – 5 667	4 667 – 5 333	2 500 – 2 833	3 750 – 4 250
Cirka 250 – 400 djur	4 333 – 5 000	4 000 – 4 667	2 167 – 2 500	3 250 – 3 750
Cirka 400 – djur	3 667 – 4 333	3 333 – 4 000	1 833 – 2 167	2 750 – 3 250

Den sammanlagda årliga kapitalkostnaden per djurplats för djurhållare som ställer om till lösgående system i mjölkproduktionen kan sedan beräknas genom att summera summorna i tabell 22 och tabell 23. Denna summering görs i tabell 24.

Tabell 24 Uppskattade totala årliga kapitalkostnader per djurplats på investeringen för en övergång från uppbundet till lösgående system i mjölkproduktionen

Antal djur i besättningen	Uppskattade räntekostnadsintervall per djurplats och år (5 % ränta)			
	Nybyggnation		Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
	Isolerat	Oisolerat	Isolerat	Isolerat
Cirka 0 – 100 djur	7 792 – 8 708	7 333 – 8 250	3 896 – 4 354	5 844 – 6 531
Cirka 101 – 250 djur	6 875 – 7 792	6 417 – 7 333	3 438 – 3 986	5 156 – 5 844
Cirka 250 – 400 djur	5 958 – 6 875	5 500 – 6 417	2 979 – 3 438	4 469 – 5 156
Cirka 400 – djur	5 042 – 5 958	4 583 – 5 500	2 521 – 2 979	3 781 – 4 469

Den årliga kapitalkostnaden per djurplats kan därmed variera från drygt 2 500 kronor till drygt 8 700 kronor beroende på vilken lösning som djurhållaren väljer och hur många djur som djurhållaren har. Exempelvis skulle den årliga kapitalkostnaden för en djurhållare som bygger nytt, isolerat stall för 200 hondjur i mjölkproduktionen uppgå till cirka 1,75 miljoner kronor. Återigen bör dock noteras att vi inte har haft möjlighet att beakta investeringsstöd i tabellerna. Om djurhållaren får investeringsstöd för omställningen kommer kostnaderna i tabell 24 att minska.

Kapitalkostnaderna bör vägas mot ökade intäkter och minskningar i andra kostnader i verksamheten. Växa Sveriges husdjursstatistik visar att den årliga mjölkproduktionen var cirka 500-1 000 kg högre per mjölkko i lösdrift jämfört med i uppbundna system. Givet att produktionsvärdet för ett kilo mjölk är cirka 3,5 kronor för djurhållaren kan en omställning därmed öka produktionsvärdet med 1 750-3 500 kronor per djur och år.

Flera aktörer har framfört till oss att lösgående system generellt medför bättre hälsa hos djuren. Om en övergång skulle medföra bättre djurhälsa i besättningen skulle det kunna medföra lägre veterinär- och medicinkostnader för djurhållaren. Men det finns inte säkra uppgifter för att göra en uppskattning av hur stora sådana eventuella kostnadsminskningar kan bli hos djurhållaren. Därutöver visar uppgifter från olika aktörer att en övergång till lösgående system generellt innebär betydande arbetstidsvinster och minskade arbetskostnader för djurhållare. LRF Mjök har exempelvis hänvisat till att en studie visar att en övergång från traditionell mjölkning till mjölkning i robot kan frigöra nästan en halv arbetsårskraft för djurhållaren. Lösgående system kan också förenkla flera andra arbetsmoment i djurhållningen, såsom exempelvis utfodringen. Det är svårt att göra en ekonomisk uppskattning av hur stora dessa arbetstidsvinster blir i kronor per djur, men vi bedömer att minskade arbetskostnader och ökat produktionsvärde som följd av en övergång till lösgående system kommer att uppväga viss del av kapitalkostnaden.

I de lägsta intervallen av kapitalkostnaden kan ökat produktionsvärde och minskade arbetskostnader antas överväga kapitalkostnaderna som följd av omställningen. I de högsta kostnadsintervallen i tabell 24 bedömer vi dock att ökade intäkter och minskade arbetskostnader enbart kan komma att uppgå till drygt hälften av den årliga kapitalkostnaden per djurplats.

Kostnaden för en omställning för nötkreatur i köttproduktionen

Kostnaden för en omställning till lösgående system i köttproduktion bör uppskattas stegvis på samma sätt som uppskattningen av kostnaderna i mjölkproduktionen.

Hur många djurhållare i köttproduktionen kan förväntas ställa om?

Statistik i vår statistikdatabas visar att det finns totalt drygt 10 000 djurhållare inom köttproduktionen i Sverige. Baserat på vad som framkommit under utredning samt vår kunskap om branschen bedömer vi att cirka 25 procent av dessa djurhållare kan ha uppbundna system för någon del av sin djurhållning, dvs. motsvarande cirka 2 500 djurhållare.

Som framgår av de olika kalkylerna av kostnader per djurplats ovan är enhetskostnaden per djurplats för en omställning till lösgående system generellt lägre i köttproduktionen jämfört med mjölkproduktionen. I köttproduktionen behöver djurhållare inte investera i lika mycket utrustning som djurhållare i mjölkproduktionen och besättningarna är genomsnittligen mindre i köttproduktionen. Alla dessa faktorer gör att investeringen för en omställning ofta är mindre i köttproduktionen jämfört med mjölkproduktionen. Uppbundna system förekommer främst i mindre besättningar och i mindre köttproduktionsverksamheter kan en ombyggnation till lösgående system troligen göras till en sammanlagd kostnad på cirka 0,5 – 1 miljoner kronor. Produktionsvärdet per djur är generellt lägre i köttproduktionen jämfört med mjölkproduktionen vilket innebär att intäkterna kan vara lägre för köttproducenter än för mjölkproducenter. Vi bedömer dock att det överlag är en större andel djurhållare i köttproduktionen som kommer att kunna göra en omställning till lösgående system jämfört med i mjölkproduktionen och att det är en förhållandevis liten andel av berörda köttproducenter som kommer att lägga ner sin verksamhet som följd av ett krav på lösgående djur.

Sammantaget bedömer vi att cirka tio procent av de berörda djurhållarna i köttproduktionen kan komma att lägga ner sin verksamhet som följd av ett krav på lösgående djur. Detta innebär att cirka 250 djurhållare i köttproduktionen kan förväntas lägga ner sin verksamhet som följd av ett krav på lösgående djur. Återstående cirka 2 250 djurhållare bedömer vi kommer kunna göra omställningen.

Utöver de befintliga djurhållarna i köttproduktionen bedömer vi även att cirka en fjärdedel av de berörda djurhållarna i mjölkproduktionen kommer att ställa om sin verksamhet till köttproduktion istället vid ett krav på lösgående djur, se beskrivning ovan. Detta skulle innebära att det även skulle finnas cirka 400 mjölkproducenter som skulle behöva ställa om sin djurhållning till lösgående system i köttproduktionen som följd av ett krav på att hålla djur lösgående.

Hur många hondjur i köttproduktionen står i anläggningar som kan ställa om?

Enligt beskrivning i avsnitt 3 finns det bristfälliga uppgifter om hur många djur i köttproduktionen som står i uppbundna system i Sverige. Utifrån erfarenheter av förutsättningar i branschen bedömer vi därför att det för en kostnadsberäkning är rimligt att anta att cirka 15 procent av dikorna i köttproduktionen står i uppbundna system. Eftersom det redan finns krav på att handjur och kalvar ska hållas lösgående är det rimligt att anta att djurhållare i köttproduktionen redan har ställt till lösgående i större utsträckning än i djurhållare i mjölkproduktionen.

Jordbruksverkets statistik visar att det fanns 214 257 dikor i Sverige år 2018. Enligt vår uppskattning om att drygt 271 000 av ungdjuren av hondjur finns i mjölkproduktionen återstår 181 979 ungdjur av hondjur den 31 december 2018. Vi antar att dessa 181 979 ungdjur ingår i köttproduktionen vilket innebär att det totala antalet hondjur i köttproduktionen kan uppskattas till drygt 396 000 år 2018. Om vi därefter antar att

andelen ungdjur i uppbundna system är samma som andelen dikor i uppbundna system i köttproduktionen, dvs. femton procent, kan vi uppskatta det totala antalet hondjur i uppbundna system i köttproduktionen till cirka 59 000 hondjur.

Om vi antar att cirka tio procent av de berörda hondjuren i köttproduktionen står i besättningar där djurhållaren kommer att lägga ner verksamheten som en följd av ett krav på lösgående djur skulle det innebära att det kvarstår cirka 53 100 hondjur som står i system som kan ställas om från uppbunden till lösgående djurhållning.

Därutöver bedömer vi enligt beskrivning ovan att cirka 44 250 hondjur i mjölkproduktionen står i anläggningar som kommer att övergå till köttproduktion istället som följd av ett krav på lösgående djur. Vi antar, något förenklat, att denna övergång kommer innebära en ökning av antalet hondjur i köttproduktion som är identisk med den motsvarande minskningen av antalet hondjur i mjölkproduktionen. Antalet hondjur i köttproduktionen som står i anläggningar som måste ställa om som följd av ett krav på lösgående djur kommer därmed öka med 44 250 stycken.

Totalt bedömer vi därför att det är cirka 97 350 hondjur i köttproduktionen som står i anläggningar som måste ställa om till lösgående system vid ett krav på lösgående djur.

Kostnaden för olika alternativa utformningar av lösgående system i köttproduktionen

Kostnaden för nybyggnation av en anläggning för lösgående dikor i liggbås beräknas enligt Hushållningssällskapet till cirka 48 000 kronor per djurplats, se tabell 11 ovan. Om djurhållaren istället skulle välja en lösning med djupströbädd beräknar Hushållningssällskapet att kostnaden blir 3 900 kr/kvadratmeter. Givet att bruttoytan per diko (inklusive ungnöt) bedöms vara ca 11 kvadratmeter blir kostnaden per djurplats cirka 44 000 kronor för nybyggnation med en sådan lösning.

Enligt våra bedömningar är det sannolikt förhållandevis få djurhållare som i dag har uppbundna system i köttproduktionen som kommer att bygga helt nytt lösdriftsstall för sina hondjur. Det beror bland annat på att dessa besättningar generellt inte har så många djur att det motiverar den investering som en nybyggnation innebär. Vi har fått in statistik från några länsstyrelser över dikostallar som länsstyrelserna har förprovat under år 2018. Statistiken visar att en majoritet av de aktuella förprovade stallarna (45 av 78 stallar, cirka 60 procent) var nybyggnationer. Men dessa byggnationer har gjorts baserat på ett frivilligt val av djurhållaren snarare än ett lagkrav om att de måste bygga om sina stallar. Vid ett lagkrav skulle troligen färre djurhållare bygga nya stallar. Djurhållare med rätt förutsättningar för att bygga nytt kan i hög grad förväntas redan ha gjort en sådan nybyggnation. Bland de djurhållare som hittills har saknat tillräckliga förutsättningar för att bygga nytt är det rimligt att anta att det är få djurhållare som kommer bygga nytt bara för att det införs ett lagkrav. Inom köttproduktionen bedömer vi att lösningen att bygga om befintliga anläggningar till lösgående system därför är en mer sannolik utveckling än inom mjölkproduktionen. Andelen dikor som står i besättningar där det skulle byggas helt nya stallar uppskattas därför vara cirka tjugo procent. Bland de återstående 80 procenten av de berörda djurhållarna är det rimligt att anta att hälften skulle göra en omställning med enbart en ombyggnation av gamla stallar, medan den återstående hälften skulle göra en omställning genom att bygga om samt även bygga till befintliga stallar.

Tabell 25 Uppskattade andelar av djurhållare av dikor som skulle bygga ny anläggning, bygga om befintlig anläggning, respektive bygga om och till befintlig anläggning vid ett krav på lösgående system för dikor

	Uppskattad andel av djurhållarna
Bygga ny anläggning	20 procent
Bygga om befintlig anläggning	40 procent
Bygga om och till befintlig anläggning	40 procent

Vad gäller alternativen att hålla djuren lösgående i en djupströbädd eller i liggbås bedömer vi att det är förhållandevis många av de berörda djurhållarna som skulle välja en lösning med djupströbädd. Den förprövningsstatistik som vissa länsstyrelser har lämnat in till oss visar att drygt 60 procent (48 av 78 redovisade förprövningar) av byggnationerna av lösgående system för dikor under 2018 var till djupströbädd. Antalet dikor som skulle gå från uppbundet system till djupströbädd uppskattas därför till cirka 60 procent. För återstående 40 procent av de uppbundna dikorna bedömer vi att berörda djurhållare kommer att bygga anläggningar med liggbås för lösgående system.

Total kostnad för djurhållare i köttproduktionen för omställning till lösgående system

Efter att ha räknat bort de hondjur som står i verksamheter i köttproduktionen som vi bedömer kan komma att lägga ner sin verksamhet som följd av ett krav på lösgående djur, samt lagt till de hondjur som står i verksamheter som kommer ställa om från mjölkproduktion till köttproduktion, beräknar vi det totala antalet berörda hondjur i köttproduktion till cirka 97 250 hondjur.

Om dessa hondjur fördelas enligt de alternativa tillvägagångssätten för en omställning som beskrivs i föregående avsnitt blir det totala antalet hondjur i respektive alternativ enligt fördelningen i tabell 26.

Tabell 26 Fördelning av berörda hondjur (97 250 hondjur) i köttproduktionen i olika alternativ för omställningen till lösgående djur

Typ av hållningsform	Antal hondjur		
	Nybyggnation	Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
Dikor i liggbås (oberoende av antal platser)	7 780	15 560	15 560
Dikor i ströbädd (oberoende av antal platser)	11 670	23 340	23 340

Under ett antagande om att kostnaden per djurplats är samma för samtliga hondjur i köttproduktionen som för dikor ger dessa uppskattningar tillsammans med ovan beskrivna kostnader per djurplats för olika lösgående lösningar, se tabell 13, följande uppskattningar av total kostnad för omställning till lösgående system köttproduktionen:

Tabell 27 Uppskattade totala kostnader (i miljoner kr) för en omställning från uppbundna till lösgående system i köttproduktionen

Typ av hållningsform	Total kostnad, miljoner kronor		
	Nybyggnation	Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
Dikor i liggbås (oberoende av antal platser)	373	545	646
Dikor i ströbädd (oberoende av antal platser)	502	513	759

Vid en summering av de totala kostnaderna i tabell 27 uppskattas den samlade kostnaden för de berörda djurhållare som ställer om till lösgående djurhållning i köttproduktionen till cirka 3,3 miljarder kronor.

Möjliga felkällor i de skattade kostnaderna

I dessa uppskattningar finns samma möjliga felkällor som beskrivits för mjölkproduktionen ovan. I detta fall är det dock mer osäkert hur många djur som står i uppbundna system i köttproduktionen i dagsläget jämfört med mjölkproduktionen, men i likhet med mjölkproduktionen bedömer vi att risken för underskattade totala kostnader är större än risken för överskattade kostnader även i köttproduktionen. Ett rimligt intervall för de totala kostnaderna bedöms därför vara cirka 3 - 4 miljarder kronor.

Möjligheter till investeringsstöd från EU för omställningen i köttproduktionen

Enligt beskrivning ovan bedömer vi att det kan antas vara cirka 2 500 företag verksamma i nötkreaturshållningen utanför mjölkproduktionen som kan beröras av ett krav på lösgående djur. Cirka tio procent av dessa berörda djurhållare bedöms komma att lägga ner sin verksamhet som följd av ett krav på lösgående djur, men därtill antas cirka 400 djurhållare gå över från mjölkproduktion till köttproduktion som anpassning till ett krav på att hålla djur lösgående. Sammantaget bedömer vi därmed att det är cirka 2 650 djurhållare som kommer göra en omställning till lösgående system i köttproduktionen vid ett krav på lösgående djurhållning.

Djurhållare i köttproduktionen har ofta mindre besättningar där många har färre än 25 dikor. Vi bedömer att det främst är djurhållare med mindre besättningar som fortfarande har dikor i uppbundna system, vissa av dessa har sannolikt färre än 10 dikor. Vi bedömer att det totala antalet berörda hondjur i genomsnitt är dubbelt så många som antalet dikor. Många av de berörda verksamheterna har därmed sannolikt färre än 20 berörda hondjur. I dessa företag skulle den totala investeringen för omställning därmed inte överstiga totalt cirka 500 000-900 000 kronor och företagen skulle därför inte kunna få investeringsstödet enligt schablonen 1 200 000 kronor. Oftast är 40 procent av investeringen det högsta investeringsstöd som en lantbrukare kan få. Om det antas att samtliga de aktuella djurhållarna skulle kunna få ett stöd på 40 procent av sin investering skulle den totala stödsumman i köttproduktionen bli 40 procent av ovan skattad total kostnad, dvs. 1,2 – 1,6 miljarder kronor.

Om investeringsstöd betalas ut till de berörda djurhållarna ungefär enligt tidigare belopp kan vi därmed uppskatta de berörda djurhållarnas kostnad för omställningen till totalt cirka 2,8 – 3,4 miljarder kronor. Det bör dock återigen poängteras att det endast är de berörda djurhållarnas kostnader som minskas med investeringsstöd. Den totala kostnaden för samhället för en omställning i köttproduktionen är fortfarande cirka 3 – 4 miljarder kronor enligt uppskattningen ovan.

Fortlöpande årliga kostnader som följd av en omställning till lösgående system i köttproduktionen

Som framgår av tabell 12 bedöms kostnaderna per djurplats för lösgående system inte vara lika höga i köttproduktionen som i mjölkproduktionen. Tabell 28 visar den årliga räntekostnaden per djurplats under antagande om en ränta på 5 procent där den årliga räntekostnaden beräknas utifrån halva investeringen under avskrivningstiden.

Tabell 28 Uppskattade årliga räntekostnader (i kronor) per dikoplats för en omställning från uppbundna till lösgående system i köttproduktionen

Typ av hållningsform	Räntekostnad per år och dikoplats (5 % ränta)		
	Nybyggnation	Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
Dikor i liggbås (oberoende av antal platser)	1 200 kr	875 kr	1 037,5 kr
Dikor i ströbädd (oberoende av antal platser)	1 075 kr	550 kr	812,5 kr

Under antagande om en avskrivningstid på 15 år kan den årliga avskrivningskostnaden för djurhållaren per djurplats beräknas genom att dividera kostnaden per djurplats med 15. Beräknade årliga avskrivningar vid de olika alternativen för omställning redovisas i tabell 29.

Tabell 29 Uppskattad årlig avskrivning (i kronor) per dikoplats för en omställning från uppbundna till lösgående system i köttproduktionen

Typ av hållningsform	Årlig avskrivning per år och dikoplats (15 års avskrivningstid)		
	Nybyggnation	Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
Dikor i liggbås (oberoende av antal platser)	3 200 kr	2 333 kr	2 767 kr
Dikor i ströbädd (oberoende av antal platser)	2 867 kr	1 467 kr	2 167 kr

Genom att addera uppgifterna i tabell 28 och tabell 29 kan vi sedan beräkna den årliga kapitalkostnaden för djurhållaren som följd av omställningen. Beräknade årliga kapitalkostnader för de olika alternativen presenteras i tabell 30.

Tabell 30 Uppskattad årlig kapitalkostnad (i kronor) per dikoplats för en omställning från uppbundna till lösgående system i köttproduktionen

Typ av hållningsform	Årlig avskrivning per år och dikoplats (15 års avskrivningstid)		
	Nybyggnation	Ombyggnation	Om- och tillbyggnation
Dikor i liggbås (oberoende av antal platser)	4 400 kr	3 208 kr	3 804 kr
Dikor i ströbädd (oberoende av antal platser)	3 942 kr	2 017 kr	2 979 kr

I nötkreaturhållningen utanför mjölkproduktionen finns inte motsvarande statistik om hur produktionsvärdet per djur kan förändras i verksamheten som en följd av en övergång till lösgående system. I och med att djurhållningen inte innebär mjölkning av djuren är arbetstidsvinsterna sannolikt inte lika höga utanför mjölkproduktionen, men även i köttproduktionen kan en omställning till lösgående system antas medföra lägre arbetskostnader, se även avsnitt 5.2.1.1 ovan. Det går dock inte att uppskatta hur mycket arbetskostnader kan minska.

Vi bedömer sammantaget att ökat produktionsvärde och arbetstidsvinster kan uppväga viss del av de skattade årliga kapitalkostnaderna ovan. För alternativen med lägst kostnader per djurplats kan ökat produktionsvärde och lägre arbetskostnader potentiellt motsvara hela den årliga kapitalkostnaden. I alternativen med högre kostnad per djurplats kan det emellertid sannolikt endast uppgå till en del (cirka 50-75 procent) av den årliga kapitalkostnaden.

5.3.2.2 Ekonomiska konsekvenser för djurhållare av hästar

Sammanfattning ekonomiska konsekvenser för berörda djurhållare av hästar

Sammantaget bedömer vi att den totala investeringskostnaden för en omställning till lösgående system för samtliga hästar som i dagsläget står i uppbundna system kan uppgå till 1,5 – 3 miljarder kronor.

Givet ett antagande om en genomsnittlig investeringskostnad per hästplats på 162 000 kronor kan den årliga kapitalkostnaden för ränta och avskrivning för hästhållarnas investering uppskattas till cirka 14 850 kronor.

Inte heller för hästar går det att göra helt säkra uppskattningar av vad en omställning till lösgående system skulle kosta. För hästhållningen saknas det tillräcklig statistik som visar hur vanligt uppbundna system är. Det saknas också uppgifter om under vilka förutsättningar som hästar hålls i uppbundna system, exempelvis vad gäller storlek på besättningen, typ av anläggning etc. Det finns inte heller lika mycket kalkyler och kostnadsberäkningar för en omställning för hästar motsvarande de som finns för nötkreatur. Våra bedömningar av de kostnader som en övergång från uppbundna system till lösgående system för hästar kommer att medföra baseras på uppgifter från Svenska Ridsportförbundet, se nedan.

Lösgående system kräver mer utrymme i hästhållningen

Utifrån de uppgifter vi fått in framgår det tydligt att lösgående system för hästar kräver mer utrymme än uppbundna system. Boxar är sannolikt den vanligaste lösningen vid en övergång från spiltor i hästhållningen och boxar kräver betydligt mer utrymme per häst jämfört med spiltor. Enligt de uppgifter vi fått in kan det generellt förväntas att antalet hästar måste halveras vid en övergång från uppbundet till lösgående system i en byggnad med samma yta. Det kan därmed antas att lösgående hästhållning generellt kräver en minskad besättning eller utökad anläggning jämfört med hästhållning i spilta.

I likhet med situationen gällande nötkreaturen, se ovan, är det dock mycket svårt att uppskatta hur mycket hästbesättningar kan komma att minska eller hästanläggningar kan komma att utökas som följd av en generell övergång till lösgående system. Utgångspunkten för våra bedömningar nedan är därmed att antalet hästar är samma även efter en övergång till lösgående system. Utifrån det antagandet kan det göras uppskattningar av hur stor den totala kostnaden skulle bli för en övergång till lösgående system för de hästar som i dagsläget står uppbundna i landet.

Kostnad per häst för nybyggnation eller ombyggnation till lösgående system

Som nämnts ovan finns det inte lika mycket kalkyler och kostnadsberäkningar för en omställning för hästar motsvarande de som finns för nötkreatur. De uppgifter vi har fått tillgång till över omställning till lösgående system för hästar är uppgifter som Svenska Ridsportförbundet har lämnat under utredningen. Enligt ridsportförbundet har 60 ridskolor ställt om till lösgående system under de senaste fem åren och ytterligare 29 ridskolor planerar att göra motsvarande omställning under de närmaste fem åren. Mot bakgrund av denna utveckling har Ridsportförbundet lämnat fyra exempel på kostnader för om- eller nybyggnation av lösgående system på ridskolor.

Tabell 31 Uppgifter från Svenska Ridsportförbundet om kostnader för om- eller nybyggnation av fyra ridskolor

Exempel 1: Förening ställer om från spiltor och bygger två ligghallar för 18 hästar

Kostnad ligghall	Kostnad markarbete	Total kostnad	Kostnad per häst
300 000 kr	450 000 kr	750 000 kr	41 667 kr

Exempel 2: Ridklubb ställer om från spiltor och boxar och bygger två ligghallar/lösdrifter med automatisk utfodring av 42 hästar

Kostnad ligghall	Kostnad markarbete	Total kostnad	Kostnad per häst
2 500 000 kr	2 500 000 kr	5 000 000 kr	119 000 kr

Exempel 3: Ridklubb bygger nytt stall med boxar för 30 hästar med transponderband i golvet

Kostnad ligghall	Kostnad markarbete	Total kostnad	Kostnad per häst
<i>i.u.</i>	<i>i.u.</i>	6 000 000 kr	200 000 kr

Exempel 4: Ridklubb renoverar äldre stallar för totalt 52 hästar och bygger två ligghallar/lösdrifter med automatisk utfodring för 35 hästar, skötselstall med 27 spiltor, samt 17 boxar för permanent uppställning

Kostnad ligghall	Kostnad markarbete	Total kostnad	Kostnad per häst
<i>i.u.</i>	<i>i.u.</i>	15 000 000 kr	288 461 kr

I tabell 31 är den högsta kostnaden per häst cirka sju gånger större än lägsta kostnaden per häst. De fyra exemplen visar därmed att det kan vara stor variation i kostnaden per häst för en omställning till lösgående system. Förutsättningar i det enskilda fallet avgör vilken lösning som kan väljas för om- eller nybyggnation av lösgående system och kostnaderna för omställningen kan därmed antas variera mycket från fall till fall.

I brist på bättre uppgifter om vilka olika lösningar som olika hästhållare kan förväntas välja vid en övergång till lösgående system bedömer vi att det är rimligt att göra ett rakt genomsnitt av de fyra enhetskostnaderna i tabell 31. Den genomsnittliga kostnaden per häst blir då drygt 162 000 kronor vilket därmed är avsevärt högre än enhetskostnaderna ovan för att bygga om till lösgående system för nötkreatur.

För mindre stall där hästhållaren enbart bygger om befintliga spiltor till boxar med exempelvis någon av de med färdiga inredningslösningar som finns på marknaden kommer enhetspriset per hästplats sannolikt att bli betydligt lägre än 162 000 kronor. I dessa fall kan det vara rimligare att utgå från en kostnad på cirka 40 000 kronor (eller lägre) per häst. Men utifrån tillgängliga uppgifter bedöms 162 000 kronor ändå vara en rimlig genomsnittlig kostnad för omställningen. Många av de aktuella hästhållarna kommer sannolikt behöva bygga nytt stall om de vill behålla samma antal hästar.

Total kostnad för en omställning till lösgående system för hästar

Enligt beskrivning ovan bedömer vi att det bara är en mindre andel av landets hästar som står i uppbundna system. Vi bedömer att det är max cirka fem procent av hästarna som står i uppbundna system, men det finns även indikationer på att andelen sannolikt är lägre än så. För att uppskatta en total kostnad för omställning till lösgående system för hästar har vi ändå haft fem procent som utgångspunkt. I hästhållningen har berörda aktörer och myndigheter inte bedömt att berörda djurhållare kommer att lägga ner sin verksamhet på samma sätt som i hållningen av nötkreatur. Vi antar därför att samtliga berörda djurhållare i hästhållningen kan komma att ställa om sin verksamhet vid ett krav på att hålla djur lösgående.

Total investeringskostnad för berörda hästhållare

Det totala antalet hästar i Sverige uppskattas till cirka 350 000, se bild 2 i Bilaga 3. Fem procent av det totala antal hästar blir därmed cirka 17 500 hästar. Under antagande om en enhetskostnad om drygt 162 000 kronor per häst för omställning till lösgående system kan den totala kostnaden för omställning av alla uppbundna hästar i landet uppskattas till drygt 2,8 miljarder.¹⁵

Möjliga felkällor i beräkningarna

Det finns dock ett antal möjliga felkällor i uppskattningen av den totala kostnaden för omställning. När det gäller att underskatta kostnaderna bedömer vi att det inte finns så många uppenbara felkällor som skulle kunna öka totala kostnaderna. Det är främst om de aktuella djurhållarna behöver utöka sina verksamheter och bygga större anläggningar som ytterligare kostnader kan förväntas uppstå. Om det i själva verket är så att många fler av aktuella djurhållarna skulle behöva välja dyra alternativ för omställning än vad som antagits när det gjordes ett rakt genomsnitt av kostnaderna i tabell 31 skulle de totala kostnaderna också öka. Men vi bedömer att många av de berörda djurhållarna rimligen borde kunna välja förhållandevis billiga alternativ till omställning. Risken för underskattade totala kostnader bedöms därför som förhållandevis liten.

Vad gäller risken för eventuell överskattning av de totala kostnaderna kan den huvudsakliga felkällan vara att det faktiska antalet uppbundna hästar i landet är betydligt färre än fem procent av alla hästar. Enligt vår bedömning är det troligt att fem procent är något i överkant, men för den aktuella beräkningen har det ändå bedömts utgöra ett rimligt tak för andelen hästar i uppbundna system.

En andra källa till möjlig överskattning av kostnaderna är om fler djurhållare kan använda billiga alternativ för omställning än vad som har antagits när det gjordes ett rakt genomsnitt av enhetskostnaderna i tabell 31. Många av de berörda hästhållarna kan sannolikt ha möjlighet att använda billiga alternativ för omställning till lösgående system, men kan ändå välja ett dyrare alternativ som följd av att andra faktorer gör det till deras optimala lösning. Om djurhållare bara bygger om befintliga stallar kan de sannolikt göra det till en låg enhetskostnad men de skulle i så fall behöva minska antalet hästar vilket skulle kunna få mycket stora konsekvenser på lönsamheten i verksamheten. Skulle man strikt utgå från allra lägsta kostnaden för en omställning kan den sannolikt vara lägre än den uppskattade genomsnittliga kostnaden per djur ovan. Om många hästhållare ändå väljer dyrare alternativ bör dessa alternativ ändå beaktas vid en skattning av totala möjliga kostnader för omställningen. Givet att det sannolikt kan finnas billiga alternativ att tillgå för en omställning (även billigare än det billigaste exemplet i tabell 31) kan den uppskattade kostnaden ovan dock ändå vara en överskattning.

Vi bedömer därför att det är rimligt att anta att en omställning till lösgående system för hästhållningen totalt sett kan hamna i intervallet 1,5 - 3,0 miljarder kronor.

Fortlöpande årliga kostnader som följd av en omställning till lösgående system i hästhållningen

Under samma antaganden som i mjölk- och köttproduktionen ovan om en årlig ränta på 5 procent och en avskrivningstid på 15 år kan den årliga kapitalkostnaden för berörda

¹⁵ $17\,500 \times 162\,000$

hästhållare beräknas enligt följande utifrån antagandet om en kostnad på 162 000 kronor per djurplats för omställningen till lösgående system:

Tabell 31 Uppskattad årlig kapitalkostnad för hästhållare

	Årlig kostnad
Räntekostnad (5 procents ränta på halva investeringen)	4 050 kr
Avskrivning (15 års avskrivningstid)	10 800 kr
Total årlig kapitalkostnad	14 850 kr

Den årliga kapitalkostnaden för en omställning i hästhållning beräknar vi därmed till cirka 14 850 kronor i genomsnitt. Detta baseras alltså på en investeringskostnad på 162 000 kronor per djurplats. Om hästhållare kan ställa om till lägre kostnad per djurplats blir den årliga kapitalkostnaden lägre.

5.3.2.3 Ekonomiska konsekvenser för djurhållare av getter

Sammanfattning ekonomiska konsekvenser för berörda djurhållare av getter

Det är mycket få getter som står i uppbundna system i landet. Berörda djurhållare kan enligt vår bedömning i hög grad göra en omställning till lösgående system genom att bygga om befintliga byggnader till en förhållandevis låg kostnad. Vi bedömer att ett krav på lösgående djur innebär en sammanlagd investeringskostnad på cirka 0,5 – 1 miljoner kronor för gethållare i Sverige.

Som framgår ovan saknas statistik av hur många getter som står i uppbundna system i Sverige. De uppgifter vi har fått in visar dock att det är troligt att mycket få getter hålls i uppbundna system. Länsstyrelserna uppskattar utifrån sina kontrollbesök att det bara är några få getter per län som står i uppbundna, och Föreningen Allmogegeten bedömer att ingen av föreningens medlemmar håller getter i uppbundna system. Vi bedömer därför att det endast är ett fåtal djurhållare med getter i landet som skulle beröras av ett krav på lösgående system. Enligt beskrivning i avsnitt 3 bedömer vi att cirka 50 gethållare och sammanlagt cirka 200 getter i landet kan beröras av ett krav.

Vi bedömer också att en omställning till lösgående system för getter skulle medföra en förhållandevis liten kostnad inom gethållningen. Vår bedömning är att nybyggnation av lösgående system för gethållning kostar cirka 12 000 kronor per djurplats, medan en ombyggnation till lösgående system bedöms kosta cirka 3 000 kronor per getplats.

Baserat på att det högst sannolikt är få getter som berörs, att de kan antas finnas i hobbyliknande verksamheter med ett lågt djurantal samt att kostnaderna för omställning bedöms vara förhållandevis låga, bedömer vi att det inte skulle medföra annat än marginella kostnader för svensk gethållning i stort vid en omställning från uppbundet till lösgående system. För de gethållare som berörs är det troligast att de kommer att anpassa befintliga byggnader till lösdrift. Vi bedömer att inga av de berörda gethållarna kommer lägga ner sin verksamhet som följd av ett krav på lösgående djur. Sammantaget bedöms därför den totala kostnaden för en omställning i gethållningen vara cirka 0,5 - 1 miljoner kronor.

5.4 Konsekvenser för samhället av ett krav på lösgående djur

Det föregående kapitlet beskriver konsekvenserna för de berörda djurhållarna och detta beskriver hur ett krav på lösgående djur kan påverka samhället i stort. Enligt beskrivning i föregående avsnitt 5.2 bedömer vi att ett krav får till följd att djurhållare i mjölk- och köttproduktionen lägger ner sin verksamhet (och ingen annan tar över den). Detta kapitel diskuterar ett antal aspekter som kan påverkas på olika sätt om djurhållare väljer att lägga ner sin verksamhet eller byta produktionsgren.

5.4.1 Konsekvenser för den svenska livsmedelsproduktionen

De konsekvenser som kan uppstå i livsmedelsproduktionen som följd av ett krav är en minskning av den svenska mjölkproduktionen. Vi bedömer att antalet mjölkkor skulle kunna minska med uppemot 48 000 stycken som följd av att mjölkgårdar lägger ner sin verksamhet eller ställer om den till köttproduktion istället (se även beskrivning i avsnitt 5.3.2.1). Minskningen kan i viss del motverkas av att andra gårdar ökar sina besättningar. Enligt beskrivning ovan är det möjligt att det främst är mindre gårdar som lägger ner sin verksamhet vilket skulle kunna innebära att 48 000 kor är en överskattning av minskningen i antalet djur. Mot bakgrund av tillgängliga uppgifter bedömer vi att det ändå är rimligt att anta att antalet mjölkkor kan minska med minst cirka 35 000-40 000 stycken vid en snabb omställning. Enligt Växa Sveriges husdjursstatistik för år 2018 producerar mjölkkor i uppbundna system i genomsnitt cirka 9 000-9 500 kilo mjölk per år. Utifrån dessa uppgifter skulle minskningen i mjölkproduktionen uppskattas till cirka 315-380 miljoner kilo mjölk per år. Givet att ett kilo mjölk har ett produktionsvärde på cirka 3,5 kronor för mjölkbonden skulle ett krav på lösgående djur kunna riskera att resultera i en total minskning av produktionsvärdet i den svenska primärproduktionen av mjölk på cirka 1,1 - 1,3 miljarder kronor per år.

Ur ett ekonomiskt perspektiv kan det argumenteras att en allmän kostnadsökning hos de berörda djurhållarna borde medföra en allmän prisökning på mejeriprodukter i landet, vilket i så fall skulle kunna motverka en produktionsvärdesminskning. Det bör dock poängteras att det enbart är en mindre del av mjölkproduktionen som skulle beröras av ett krav på lösgående djur. Det är högst tveksamt om det är en tillräckligt stor andel av produktionen för att det skulle leda till en allmän prisökning av slutprodukterna. De djurhållare som redan har ställt om till lösgående system kan även förväntas producera med en högre produktionseffektivitet och lägre kostnad än de djurhållare som inte har ställt om sin djurhållning. Den högre effektiviteten hos övriga djurhållare innebär totalt sett lägre kostnader i produktionen vilket bör försvåra för en kostnadsökning hos återstående mjölkbönder som ställer om till lösgående system att få genomslag i slutpriserna på mejeriprodukterna.

Enligt beskrivning ovan bedömer vi att cirka 25 procent av mjölkbönderna som lägger ner sin mjölkproduktion ställer om verksamheten till köttproduktion istället. En sådan utveckling skulle därmed öka den svenska nötköttsproduktionen istället vilket totalt sett skulle motverka minskningen i livsmedelsproduktionen som följd av minskad mjölkproduktion. Produktionsvärdet av en diko i köttproduktionen är dock inte lika högt som av en mjölkko i mjölkproduktionen. Produktionsvärdet av en diko är uppskattningsvis en tredjedel av produktionsvärdet av en mjölkko. Om omställningen skulle medföra en ökning med 24 000 dikor i köttproduktionen skulle detta kunna

medföra en ökning av produktionsvärdet i köttproduktionen med cirka 240 miljoner kronor ($24\,000 \times 10\,000$ kr). Enligt beskrivning ovan är det troligt att antalet dikor blir något färre än det tidigare antalet mjölkkor vilket skulle i så fall innebära att den aktuella summan är en överskattning. I brist på mer detaljerat underlag bedömer vi dock att den aktuella skattningen är rimlig.

Givet att en viss del av produktionsminskningen i mjölkproduktionen skulle kunna uppvägas av ökad produktion i köttproduktionen skulle nettoeffekten på produktionsvärdet i den svenska livsmedelsproduktionen ändå kunna antas bli en minskning på cirka 0,86 - 1,06 miljarder kronor.

Mot bakgrund av att en snabb omställning kan leda till nedlagda verksamheter främst i landets norra delar bedömer vi det som sannolikt att en omställning kan ha större negativa konsekvenser för livsmedelsproduktion i norra Sverige. En snabb omställning bedöms dock kunna få negativa konsekvenser för livsmedelsproduktionen i hela landet.

5.4.2 Möjliga konsekvenser för föreningsverksamhet och ridtimmar

Enligt beskrivning ovan bedömer vi att de negativa konsekvenserna för hästhållningen främst består av att antal hästar hos berörda anläggningar eventuellt minskas samt att en snabb omställning till lösgående system kan medföra stora ekonomiska kostnader. Många av de berörda hästverksamheterna är ridskolor.

Om dessa ridskolor behöver minska antalet hästar så innebär det troligen att tillgången till ridskoleverksamhet minskar. Ridskolor är en viktig föreningsverksamhet för många ungdomar i landet och en minskning i antalet hästar på ridskolorna skulle därmed kunna medföra att färre ungdomar får möjlighet att vara medlemmar i ridskolorna. En minskning i antalet hästar skulle även kunna medföra en minskning i antalet ridtimmar som finns tillgängliga för medlemmarna i ridskolorna. I och med att många av de aktuella ridskolorna ligger i storstadsområden skulle en snabb omställning därmed kunna minska antalet tillgängliga ridtimmar och platser på ridskolor i storstäderna.

Vad gäller risken för stora kostnader för en omställning till lösgående system har vi fått uppgifter om att många hästverksamheter har ett förhållandevis ansträngt ekonomiskt läge. En stor investering kan i ett sådant läge leda till ett mycket ansträngt ekonomiskt läge för verksamheten.

Ur ett traditionellt ekonomiskt perspektiv kan det anföras att ridskolor och turridningsverksamheter som måste minska antalet hästar i besättningen (och därmed minska sitt utbud) samtidigt som de får en förhållandevis stor kostnadsökning rimligen borde kunna höja priset på sina tjänster, dvs. höja priset på medlemskap och ridtimmar. Det faktum att det finns långa köer till många ridskolor, framförallt i storstadsområden, kan indikera att det finns utrymme att höja priserna. Hästsporten är i dagsläget emellertid redan en förhållandevis dyr fritidssysselsättning för ungdomar. Det är därmed inte säkert att det finns tillräcklig betalningsvilja för ridskolornas tjänster även vid högre priser. Även om det finns kunder som är beredda att betala högre priser för tjänsterna kan det ifrågasättas om det är en lämplig utveckling att priserna på exempelvis ridskolor ökar då det riskerar att medföra att det i högre grad enbart blir ungdomar från hem med högre inkomster som kan delta i ridskolornas verksamheter.

Det går inte att uppskatta ett ekonomiskt värde på de aktuella potentiella negativa konsekvenserna i hästhållningen, men vi bedömer att det finns risk för sämre tillgång till ridskolor och ridtimmar, samt risk för ett mycket ansträngt ekonomiskt läge ridskolor och turridningsföretag vid en snabb omställning till lösgående system.

5.4.3 Möjliga konsekvenser för konkurrenskraften hos svenska företag

De djurhållare som fortfarande har uppbundna system för sin djurhållning utgör en mindre del av det totala antalet djurhållare inom respektive djurslag. Störst andel av dessa djurhållare är de som har nötkreatur i uppbundna system. Eftersom majoriteten av djurhållarna redan nu har gjort den aktuella omställningen kan det argumenteras att om övriga djurhållare skulle tvingas göra en omställning så skulle de inte hamna i ett sämre konkurrensläge jämfört med andra svenska djurhållare. De aktuella djurhållarna skulle tvingas göra en omställning som andra djurhållare redan har gjort. Ur ett konkurrensperspektiv kan det dock innebära en nackdel att tvingas göra en omställning som djurhållaren inte har haft rätt förutsättningar att göra utifrån sina egna företagsekonomiska överväganden. I de fall som de berörda djurhållarna väljer att lägga ner sin verksamhet som följd av ett krav på lösgående djur kommer de naturligtvis hamna i ett sämre konkurrensläge i förhållande till andra djurhållare. Om berörda djurhållare skulle behöva minska sin besättning vid en omställning skulle det kunna påverka deras lönsamhet negativt och det skulle också kunna riskera att försämra deras konkurrenskraft.

I perspektivet om svenska djurhållares konkurrenskraft i förhållande till djurhållare i andra länder skulle omställningen innebära att det behöver göras stora investeringar i den svenska djurhållningen. Detta skulle innebära en kraftigt ökad skuldsättning hos svenska djurhållare. Omställningen till lösgående system innebär dock många positiva effekter både för berörda djur och djurhållare. En totalt sett bättre djurhälsa i landet i kombination med en bättre arbetsmiljö och effektivare verksamheter med högre grad av automatisering kommer i det lite längre perspektivet vara en fördel för svenska djurhållare i jämförelse med djurhållare i andra länder som inte har gjort motsvarande omställning. Svenska produkter kan även bli attraktivare både i Sverige och i andra länder om svenska produkter på ett positivt kan associeras med hög djurvälstånd och välmående djur.

Om omställningen sker snabbt finns det en risk att den svenska livsmedelsproduktionen minskar under de närmaste åren efter omställningen som följd av att många djurhållare lägger ner sin verksamhet, se ovan. En sådan utveckling skulle kunna vara till nackdel för konkurrenskraften totalt sett hos den svenska livsmedelsproduktionen. Men efter ett antal år, cirka fem-tio år, där strukturrationaliseringen har genomförts mer fullständigt kan omställningen sannolikt ha en förhållandevis neutral effekt för konkurrenskraften hos svensk livsmedelsproduktion.

Totalt sett bedömer vi därför att ett krav på omställning till lösgående system skulle ha en negativ effekt på konkurrenskraften hos svenska djurhållare som följd av en högre skuldsättning hos djurhållarna som tvingas till en investering som de inte har haft möjlighet eller intresse att göra utifrån sina egna överväganden. Ur ett konkurrensperspektiv är det positivt om den skuldsättningen kan bli så låg som möjligt. Under ett antal år skulle en snabb omställning sannolikt även ha negativ inverkan på

svensk livsmedelsproduktion om många djurhållare lägger ner sin verksamhet som följd av att de saknar förutsättningar för en snabb omställning.

5.4.4 Levande landsbygd

En aspekt som också bör beaktas i sammanhanget är vilka konsekvenser som en omställning skulle kunna ha för förutsättningarna för att bo och arbeta på landsbygden. En omställning till lösgående system skulle minska arbetsbelastningen i nötkreaturs- och hästhållningen i landet. Ur ett arbetsmiljöperspektiv kan en omställning därmed underlätta arbete i djurhållningen och göra det mer attraktivt för yngre arbetstagare.

Enligt beskrivningen ovan kommer en omställning dock innebära en ökad skuldsättning för de berörda företagen. Totalt sett skulle det därmed innebära en ökad skuldsättning på landsbygden. I syfte att begränsa den aktuella skuldsättningen kan det därför vara till fördel att omställningen kan ske med sådan framförhållning att de aktuella djurhållarna kan göra en genomarbetad ekonomisk planering och har tid att utvärdera olika alternativ i syfte att genomföra övergången så ekonomiskt effektiv som möjligt.

Vi bedömer även att en snabb omställning kan medföra att en andel av berörda mjölkbönder kommer att lägga ner sin verksamhet. Risken för nedläggning av verksamheter är större i områden där det råder sämre förutsättningar för att bedriva storskaligt lantbruk: främst i skogs- och mellanbygder samt i högre grad i landets norra delar. I dessa delar av landet har antalet företag i mjölkproduktionen och köttproduktionen redan minskat kraftigt under inledningen av 2000-talet, se Bilaga 3. Dessa delar av landet har därmed redan drabbats hårdare av den pågående struktur-omvandlingen i nötkreaturshållningen jämfört med övriga landet och en snabb omställning till lösgående system kommer enligt vår bedömning att förstärka den aktuella utvecklingen med färre djurbesättningar i landets norra delar. Även om aktuella djurhållare skulle ställa om från mjölkproduktion till köttproduktion skulle utvecklingen vara till nackdel för en livskraftig landsbygd som följd av att produktionsvärdet generellt är lägre i köttproduktionen än i mjölkproduktionen. Även vid en omställning från mjölk- till köttproduktion skulle produktionen på landsbygden totalt sett minska.

Ur perspektivet levande landsbygd kan en snabb omställning därför medföra negativa konsekvenser för berörda djurhållare i delar av Sverige där det redan har skett en kraftig minskning i antalet aktiva företag i nötkreaturshållningen under 2000-talet.

5.4.5 Miljö och biologisk mångfald

Vår uppfattning är att ett konkurrenskraftigt jordbruk i Sverige är en förutsättning för att kunna bevara den biologiska mångfalden på de svenska betesmarkerna. I ett samverkansprojekt inom Miljömålsrådet som har pågått parallellt med denna utredning skulle vi i samverkan med Naturvårdverket, Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen ta fram en strategi för bevarande av odlingslandskapets biologiska mångfald (Jordbruksverket, 2019). I den utredningen identifierades bland annat åtgärder som behövs för att öka mängden betesdjur i landskapet.

Nuvarande djurskyddslagstiftning anger att alla nötkreatur som hålls för mjölkproduktion sommartid ska hållas på bete ett visst antal dygn under en viss tidsperiod. Antalet dygn och tidsperiod varierar beroende på var i landet djuren hålls. (*Kravet gäller inte kalvar eller djur som hålls i karantän.*) För andra nötkreatur än

sådana som hålls för mjölkproduktion samt för getter gäller motsvarande krav med skillnaden att de inte måste hållas på bete utan i stället kan ges tillfälle att vistas ute på annat sätt. (*Kravet gäller inte kalvar, tjurar eller djur som hålls i karantän.*) Trots det hålls getter och många nötkreatur för köttproduktion ändå på bete och bidrar positivt till den biologiska mångfalden.

Statistik som presenteras i Bilaga 3 visar att djuren i Sverige har koncentrerats till färre men större gårdar under 2000-talet. Vår utredning har visat att det främst är mindre besättningar som fortfarande har uppboundna djur, samt även att det finns en högre risk för att dessa mindre gårdar väljer att avveckla sin verksamhet istället för att ställa om till lösgående system. Många av de mindre gårdarna har mer avlägset belägna betesmarker vilket även gör dem ointressanta att arrendera för de kvarvarande gårdarna. Detta beror bland annat på att stora avstånd ökar kostnaderna för daglig tillsyn. Risken för nedläggning av mindre gårdar utan att de övertas av någon annan bedöms särskilt påtaglig i skogs- och mellanbygd. En utveckling där mindre gårdar avvecklar skulle därför sannolikt vara negativ för den biologiska mångfalden.

Många av de aktörer som lämnat synpunkter till oss har påpekat att en omfattande nedläggning av mindre gårdar kan resultera i att många beten växer igen. Effekten bedöms bli störst i skogsbygder, vilket är olyckligt eftersom det där finns höga naturvärden och många av de rödlistade arterna hotas av ökad igenväxning. Norrmejerier bedömer att speciellt Norrlands inland kommer påverkas negativt. Mindre besättningar kan utnyttja områden där markerna inte räcker till eller är för utspridda för storskalig foderproduktion och besättningar utan robotmjölkning kan dessutom utnyttja mindre betesmarker längre från gården. Enligt Arla har de små besättningarna ofta möjlighet att hålla djuren ute längre under betesperioden än vad som krävs enligt djurskyddslagstiftningen samt att små besättningar håller betesmarker och landskap öppet i skogs- och mellanbygd där det är svårare att bedriva annan produktionsform.

I detta sammanhang är det dock viktigt att notera att effekterna på den biologiska mångfalden inte nödvändigtvis blir negativa om djurhållaren väljer att ställa om till en annan produktionsform med betande djur istället för att avveckla djurhållningen helt. Om en djurhållare med mjölkproduktion exempelvis skulle övergå till köttproduktion behöver det inte medföra några negativa effekter på de naturliga betesmarkerna. På samma sätt skulle det kunna ställas om till exempelvis gethållning på en mjölkgård utan att det behöver medföra några negativa effekter på de naturliga betesmarkerna. Enligt beskrivning ovan bedömer vi dock att en andel av de berörda mjölkbönderna skulle välja att helt lägga ner sin verksamhet vid ett omgående krav på lösgående system. Många av dessa djurhållare har mindre besättningar på mindre gårdar i skogs- och mellanbygd och kan antas ha viktig betydelse för öppna betesmarker.

Vad gäller andra effekter på miljön i samband med en omställning till lösgående system har några aktörer påpekat i samrådet att större besättningar och robotmjölkning innebär hård markbelastning runt ladugården. Detta innebär ökat slitage och påfrestningar på miljön runt gården. Andra aktörer lyfter emellertid att robotmjölkning ger friare kottrafik och möjliggör mer utevistelse. Är denna utevistelse organiserad på ett bra sätt på lämpliga marker gynnas den biologiska mångfalden.

LRF påpekar i sitt samrådssvar att miljön skulle påverkas positivt av lösdrift i liggbås eftersom det ger en bättre gödselhantering där näringsämnen kan utnyttjas effektivare. Om man istället bygger ett ökat antal ströbäddar blir inte miljövinster lika stora. Det

beror på att flytgödsel är lättare att sprida med metoder där ammoniakavgången minskar vilket ger ett bättre kväveutnyttjande än fast gödsel från strö/djupströbäddar. Flytgödsel kan spridas på växande gröda vilket man inte gärna gör med fastgödsel vilket också påverkar kväveutnyttjandet.

Sammantaget bedömer vi att ett omgående krav på att djur ska hållas lösgående riskerar att få negativa effekter på öppna betesmarker. En alltför snabb omställning kan få till följd att en andel av befintliga mjölkbönder kommer att avveckla sin verksamhet. Dessa mjölkbönder har huvudsakligen mindre gårdar och många av dem ligger i skogs- och mellanbygder där deras betande djur ofta har viktig betydelse för att hålla betesmarker öppna. Omställningen till lösgående system kan även ha vissa andra negativa effekter på miljön men dessa effekter kan sannolikt uppvägas av positiva effekter för miljön som uppstår vid en omställning. Den huvudsakliga negativa effekten för miljön är att en snabb omställning kan förväntas få negativ inverkan på öppna betesmarker.

5.4.6 Bevarande av lantraser

Lantraserna är en del av vårt svenska kulturarv precis som gamla byggnader, gårdsmiljöer och traditionella odlingslandskap. Många av raserna har skapats av det självhushållande bondesamhället och har svårt att konkurrera med det moderna lanbrukets husdjursraser. Det som är speciellt med lantraserna är att de ofta fyllde flera funktioner. Nötkreaturen gav både mjölk och kött, men kunde också vara dragdjur. De anpassade sig till den miljö som de levde i. Ofta var det hårda förhållanden vilket ställde speciella krav på djuren. De skulle både kunna producera till exempel mjölk men också försörja sig på magra betesmarker. Genom att bevara mångfalden inom husdjursraserna är dessa bättre rustade för att möta nya miljöer och villkor. De svenska lantraserna är också en viktig del i den biologiska mångfalden.

Flera av lantraserna uppmärksammades sent och räddades i sista sekund. Antalet djur inom vissa raser är därför lågt. Det kan därför finnas behov att ta särskild hänsyn till dessa vid krav att hålla djur lösgående. I Norge finns t.ex. möjlighet att få dispens från kravet på lösdrift för besättningar där mer än hälften av djuren utgörs av en lantras med bevarandevärde. Föreningar som arbetar med bevarandearbete av svenska lantraser har fått möjlighet att lämna synpunkter. Gemensamt för dessa föreningar är att de tror att ett krav på lösgående djur kommer att påverka lantraserna negativt.

Svenska lantraser av nötkreatur: Fjällko, Fjällnära ko och Rödkulla, Allmokekor (Väneko, Ringmålako och Bohuskulla)

Svenska lantrasgetter: Svensk lantrasget, Allmogegetter (Göingeget, Jämtget och Lappget)

5.4.6.1 Påverkan på rasens populationsstorlek

Föreningen Allmokekon beskriver att ett bortfall av bara några få besättningar innebär ett allvarligt tapp i populationsstorleken som följd av att samtliga tre raser av allmokekor redan är små till antalet.

Sveriges Rödkulleförening beskriver att de flesta besättningarna i föreningen är små och att djuren är uppbundna i många av dessa besättningar. Det finns också ett mindre antal större dikobesättningar där djuren hålls lösgående. Föreningen menar att om ett krav på

lösgående djur införs, kommer de besättningar som håller uppbundet försvinna och detta skulle vara mycket ogynnsamt eftersom de fåtal rödkullor som fortfarande mjölkas hållas i uppbundna besättningar.

Föreningen Äldre Boskap har uppgett att 19 besättningar under vissa perioder håller sina kor uppbundna. Fem av besättningarna svarade att de skulle övergå till lösdrift (totalt fyra tjurar och 14 kor) vid ett krav på lösgående hållning. Nio av besättningarna svarade att de skulle sluta med kor om ett sådant krav skulle införas (totalt åtta tjurar och 33 kor). Fem av besättningarna svarade att de skulle överväga att sluta (totalt fyra tjurar och 24 kor). Om 50 procent av de sistnämnda djurhållarna faktiskt skulle sluta, skulle det totalt sett innebära en minskning av populationen med 10 tjurar och 45 kor. Enligt den senast sammanställda årsrapporten från 2017 finns det 58 besättningar med 240 djur. Om då totalt 55 djur försvinner innebär det en minskning med cirka 25 procent av den totala populationen.

Svensk Fjällrasavel anger att populationen sannolikt skulle halveras vilket skulle riskera att få förödande, genetiska, biologiska och kulturella konsekvenser.

5.4.6.2 Påverkan på rasens genetiska diversitet

Enligt Föreningen Allmogekon kan det bli allvarliga konsekvenser för den genetiska diversiteten, om en besättning som representerar en linje upphör med sin djurhållning och linjen dör ut helt. Sveriges Rödkulleförening menar också att den genetiska diversiteten kommer att drabbas hårt då de som håller större besättningar generellt sett är mindre intresserade av avel, sällan säljer livdjur, kastrerar tjurkalvar och använder samma avelsdjur till fler djur och ibland flera år i rad. De mindre besättningarna som håller sina djur uppbundna, hanterar sina djur mer och eftersom rödkullor är livliga djur så blir de välhanterade djuren mer lättsålda.

Föreningen Äldre Boskap menar att om man skulle lyckas placera om de 45 korna men förlora de tio tjurar som står i uppbundna system där föreningen uppskattar att djurhållarna skulle lägga ned sin verksamhet, skulle det få en stor negativ inverkan på populationens genetiska diversitet. Med 187 kor och 43 tjurar fås en effektiv population på 140 vilket skulle innebära att man förlorar femton procent av populationens diversitet vid det beskrivna scenariot ovan. År 2017 var endast sju procent av kalvarna som föddes inom genbanken efter semintjur, resten var ett resultat av naturlig betäckning. Att ha många levande tjurar i avel är därför viktigt i en liten population. Med många små besättningar som håller egen tjur blir antalet tjurar per kor större, vilket ger en större effektiv population. När besättningsstorleken ökar, minskar antalet tjurar per ko, vilket är negativt för den genetiska diversiteten i populationen.

Svensk Fjällrasavel menar att om 30-60 procent av populationen skulle försvinna, skulle rasens genetiska diversitet påverkas negativt. I vilken grad detta sker är beroende av vilka djur som försvinner.

5.4.7 Möjliga konsekvenser för traditionellt fäbodbruk

Fäbodbruk är en del av det svenska kulturarvet och kulturhistorien, och fäbodbruket är en typ av verksamhet som kan påverkas mycket av ett krav på lösgående djurhållning. Traditionellt fäbodbruk anses generellt förstärka och bevara landskapets karaktär och dess biologiska mångfald. Fäbodbruk återfinns numera främst i Gävleborg, Värmland,

Dalarna, Jämtland, Västerbotten, Västernorrland och Norrbotten. Idag finns det ungefär 250 levande fäbodpar. Fäbodbrukets traditionella djurhållning bygger på lokala samhällens traditionella och kulturella metoder, byggda på många generationers erfarenhet av ett nära samarbete mellan djur och människa.

Som en del i vårt uppdrag belyser detta avsnitt samrådssvar från Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk som är en intresseorganisation för Sveriges fäbodbrukare. I samrådet beskriver förbundet att de som idag har större besättningar för köttproduktion på fäbod- och utmarksbete oftast redan har lösdriftssystem både hemmastallet och i fäboden. Dessa besättningar har under fäbodsäsongen sällan möjlighet att nattstalla utan använder sig av hägn om djuren ska samlas in. Enligt förbundet är det främst de mindre besättningarna och framförallt de med traditionell mjölkhantering som är beroende av system med uppbundna djur. Dessa djur hålls oftast i traditionella byggnader med djur med olika åldrar, kön och djurslag. Det skulle vara svårt att få ett fungerande system om det inte är möjligt att binda upp djuren nattetid, eller då djuren behöver skydd från rovdjur och insekter. Ett krav på att hålla djuren i lösgående system skulle innebära att traditionella byggnader inte längre kan användas vilket kan leda till ett förändrat byggbestånd och förändrade kulturmiljöer på fäboden.

Enligt förbundet håller de djurhållare som ser möjligheter och positiva effekter av att hålla djur i lösdriftssystem på hemgården och i fäboden redan djuren på detta sätt. För de övriga djurhållarna som skulle behöva ställa om kan det förväntas få övervägande negativa effekter. Gamla byggnader måste byggas om och flera av byggnaderna som används idag kan då bli helt obrukbara. Förbundet har svårt att se att ett krav på lösgående djur skulle förbättra djurskydd, djurhälsa eller arbetsmiljö, utan snarare tvärtom. Djur- och klövhälsa är generellt mycket god hos djur som hålls på fäbod. Om ett lösdriftskrav skulle införas skulle det sannolikt drabba de småskaliga brukarna och de som jobbar traditionellt med fäbod och utmarksbruk hårdast. Den betade fäbodskogen är redan idag ett mycket hotat landskap och varje enskild brukare är av vikt för ett bevarande av helheten: den biologiska mångfalden, kulturarvet, lantrasernas fortlevnad och de intakta unika byggnadsmiljöer som fortfarande är i bruk. I traditionell småskalig djurhållning där man dagligen både löser och binder upp djur till och från frigående betesdrift krävs mycket handtama djur vilket enligt förbundet svårligen kan skapas i ett lösdriftssystem, oavsett storlek.

Förbundet anger att de har svårt att se några positiva ekonomiska effekter vid en omställning till lösdrift hos de som idag har uppbundna djur. Ett eventuellt lösdriftskrav blir en kostnad att fördela på få djurenheter vilket svårligen motiverar att fortsätta i samma omfattning och med samma inriktning. En trolig effekt är att flertalet djurhållare avvecklar och de som väljer att fortsätta kommer sannolikt att ställa om från mjölkhantering och besöksverksamhet, till ren betesdrift med fler djur för att upprätthålla ekonomin. Kontakten mellan djur och skötare som skapas i de uppbundna systemen förenklar annan hantering och sänker omkostnaderna för t.ex. transport, klövverknig, veterinär och seminering. Om ett krav på lösdrift införs så är det enligt förbundet sannolikt att fler djurhållare kommer att överväga, eller tvingas till, en avveckling. Förbundet anser därför att man bör undanta det småskaliga traditionella lantbruket i sin helhet. Förbundet anser också att Sverige bör åberopa det generella undantag som finns på EU nivå där varje medlemsstat ska ha utrymme att skydda och säkerställa bevarandet av småskaligt och traditionellt brukande och därmed uppfylla sitt ansvar enligt artikel 8 j och 10 c i FN:s konvention om biologisk mångfald, (CBD).

6 Diskussion om övergångsbestämmelser, undantag och andra incitament för omställning

Sammanfattning övergångstid, undantag och andra incitament

Sammanfattningsvis har vi kommit fram till att en övergångstid är nödvändigt för att minska de negativa konsekvenser som en alltför snabb omställning till lösgående system leder till. Denna bild delas av många av de aktörer som vi har haft samråd med. Den övergångstid som framförts som rimlig av aktörerna är på 10-15 år. Ett alternativ till en övergångstid är att krav på lösgående system kopplas till att gälla för varje enskild gård vid den tidpunkt då djurhållaren upphör med sin djurhållning. Detta har dock effekten att omställningen kan ta längre tid.

Vi har fått in få förslag på generella undantag för vissa typer av verksamheter. Enligt vår bedömning är det är huvudsakligen i hållning av svenska lantraserna och i fäbodbruk som det kan finnas anledning att överväga generella undantag. Sådant undantag finns även i Norge. Vi bedömer dock att även i hållningen av lantraserna och i fäbodbruken har djurhållare möjlighet att göra omställningen om det ges tillräckligt med tid. Ett antal sådana djurhållare har redan ställt om till lösgående system. Vi bedömer dock att det kan finnas behov av särskild rådgivning till dessa djurhållare för att hjälpa dem ställa om på grund av de speciella förutsättningar som deras djurhållning innebär.

Flera aktörer har efterfrågat stödåtgärder för omställning till lösgående system. Vi bedömer dock att lämpligheten i att instifta nya stödåtgärder specifikt för den aktuella omställning kan ifrågasättas ur flera perspektiv såsom rättviseperspektiv gentemot djurhållare som redan ställt om, effekter på incitamentsstrukturen hos svenska djurhållare, samt utifrån sannolikheten att stödpengarna verkligen kommer djurhållarna tillgodo.

Vi bedömer även att omfattande rådgivningsåtgärder kan vara ett verktyg för att underlätta den aktuella omställningen till lösgående system.

I detta avsnitt diskuterar vi kring behovet av övergångsbestämmelser för krav på att djur ska hållas lösgående, eventuella undantag från ett sådant krav, samt eventuella andra incitament som kan ge en effektiv övergång till lösgående djurhållning. Som beskrivits i inledningen av denna rapport har riksdagen bestämt att målsättning är att djur ska hållas lösgående i Sverige. Den fråga vi har att besvara är därför inte om djur ska hållas lösgående utan hur man når detta mål på effektivast möjliga sätt.

Som beskrivits tidigare i rapporten pågår det en rationalisering i landet och djurhållare som har möjlighet ställer om till lösgående system successivt. Det finns alltså en naturligt pågående process mot lösgående djur. Samtidigt konstaterar vi att det finns djurhållare som av olika skäl föredrar att hålla sina djur i uppbundna system och vi har under utredningsarbetet inte kunnat identifiera några andra incitament än lagkrav som garanterar att samtliga djur kommer att hållas i system för lösgående djur. Vår bedömning är därför att om målet är att samtliga djur ska hållas i lösgående system behövs det ett lagkrav. Flera aktörer i samrådet har dock ansett att befintliga krav om att nybyggnationer och större ombyggnationer av djurhållningsanläggningar ska göras till lösgående system bör vara tillräckliga verktyg för att säkerställa att samtliga svenska djurhållningar tids nog kommer att stå i lösgående system.

6.1.1 Behov av övergångsbestämmelser

En lämplig övergångstid kan minska de negativa effekterna

Enligt beskrivning i avsnitt 5 visar Jordbruksverkets utredning att det är förenat med betydande kostnader att göra en omställning till lösgående djurhållning i Sverige. Uppgifter från flera olika aktörer visar att de negativa effekterna och kostnaderna för omställningen kan minskas med en övergångstid fram till kravet på lösgående djur träder i kraft. Flera aktörer har uppgett att en effektiv övergång kräver att djurhållare får tillräckligt med tid för att planera en optimal lösning för lösgående system i sin anläggning samt även får tid att göra upp en rimlig ekonomisk plan för sin omställning. Därutöver kan en omställning kräva att djurhållaren gör andra förändringar i sin verksamhet vilket också kräver tid för planering och genomförande för en effektiv omställning.

Aktörer har även tagit upp att en alltför snabb omställning kan innebära att det på kort tid uppstår en stor efterfrågan på företag som kan genomföra de byggnationer som krävs för omställningen. En sådan kraftig ökning skulle det kunna leda till att de aktuella företagen höjer priserna för sina tjänster som svar på den ökade efterfrågan vilket i så fall skulle kunna riskera att höja kostnaderna för omställningen. Om efterfrågan plötsligt ökar mycket kan det medföra att de aktuella företagen blir uppbokade vilket i så fall kan hindra vissa djurhållare från att bli färdiga i tid till att kravet införs.

För många djurhållare innebär en omställning åtgärder som kräver tillstånd såsom exempelvis bygglov. I tiden för omställning bör även dessa aspekter tas med eftersom tillståndsansökningar kan dra ut på tiden. Exempelvis finns det en risk att ridskolor som ansöker om att utöka sin verksamhet i storstadsnära områden får besluten överklagade vilket kan innebära längre tid till ett lagakraftvunnet beslut som man kan rätta sig efter.

Flera aktörer har också framfört till oss att en övergångstid kan ge äldre djurhållare, främst i mjölkproduktionen, möjlighet att fortsätta med sin verksamhet fram till pensionen så att en ny generation av djurhållare sedan eventuellt kan ta över verksamheten och göra nödvändiga investeringar för att ställa om verksamheten.

Vi bedömer därför att det finns ett antal fördelar med att ha en övergångstid till kravet och att det kan minska de potentiella negativa konsekvenserna av en alltför snabb omställning. Flertalet av de tillfrågade aktörerna i samrådet har uppgett en övergångstid på cirka 10-15 år som en rimlig övergångstid för kravet både i hållningen av nötkreatur och hästar. I gethållningen förefaller det emellertid inte finnas behov av längre övergångstid än ca 3-5 år.

I sammanhanget kan även nämnas att tidigare krav på lösgående djurhållning har införts med övergångstider, exempelvis infördes förbudet mot uppbundna handjur av nötkreatur med tio års övergångstid i syfte att möjliggöra en rimlig omställning för berörda djurhållare.¹⁶ Att införa ett krav på att alla djur ska hållas lösgående är dock en betydligt större förändring i branschen än förbudet mot att ha uppbundna tjurar och stutar. I andra länder som Norge och Danmark har krav på lösgående nötkreatur införts

¹⁶ I sammanhanget kan även noteras att Jordbruksverket har fått in 70 ansökningar om dispens från det aktuella kravet efter det att det trädde ikraft.

med flera års övergångstid och i båda länderna har tidpunkten för kravens ikraftträdande flyttats fram på grund av oro för stora negativa konsekvenser för mjölkproduktionen.

Ett alternativ är att kravet införs då en djurhållning tas över

Ett alternativ till en fast övergångstid är att kravet på att hålla djur lösgående kopplas till att gälla för varje enskild gård vid den tidpunkt då nuvarande djurhållaren upphör med sin djurhållning. Detta kan exempelvis ske vid ett ägarbyte eller när djurägaren går i pension. Detta skulle innebära att de djurhållare som idag har uppbundna djur inte behöver investera i lösdriftssystem och därmed inte drabbas av tvingande kostnader eller se sig tvingade att upphöra med sin djurhållning. Vi bedömer att en sådan lösning troligen innebär att de flesta uppbundna system i mjölkproduktionen fasas ut inom ca 15 år, men det är också troligt att ett mindre antal besättningar fortfarande kommer att ha sina djur uppbundna ytterligare en tid därefter. Ett sådant alternativ skulle innebära en förhållandevis skarp gräns för när gården måste ställas om till lösgående system. Om det inte ges undantag för en övergångstid för en ny ägare av gården skulle den nya ägaren inte ha möjlighet att bedriva djurhållning i de gamla stallarna under en period för att skaffa sig kapital inför en omställning samt för att planera en lämplig omställning på gården. Om det istället bestäms en fast övergångstid på exempelvis femton år skulle en djurhållare som tar över en gård efter exempelvis tio år fortfarande ha fem år på sig att försöka skaffa sig kapital till samt planera för en omställning.

En effekt av att ha en övergångstid för ett krav på lösgående djur är att det kan dröja längre tid innan man uppnår de fördelar i djurvälstånd och arbetsmiljö som lösgående djurhållning medför jämfört med ett krav med kortare övergångstid. I en avvägning mot de potentiella negativa konsekvenserna av en alltför snabb omställning bedömer vi att det kan vara befogat med en förhållandevis lång övergångstid, alternativt övergångsbestämmelser som innebär att djurhållaren får fortsätta sin verksamhet med uppbundna system så länge djurhållaren bedriver verksamheten på sin gård.

6.1.2 Behov av undantag

Att införa generella undantag från ett krav på lösgående djur är inte förenligt med den målsättning som riksdagen slagit fast och det kan vara svårt att motivera att ta mindre hänsyn till vissa djurs välfärd än andra. Utifrån de negativa konsekvenser som ett krav kan medföra kan dock ett undantag ändå vara motiverat under vissa omständigheter.

Vår bedömning utifrån de uppgifter vi fått in är att det kan finnas behov av vissa undantag i hållningen av svenska lantraser och i traditionella fäbodbruk, dvs. i likhet med det undantag som finns i Norge. Det finns risk för att ett krav på lösgående djur kan få betydande negativa konsekvenser för lantraserna genom en stor minskning av antalet djur. Vi bedömer att det kan vara svårt att ställa om till lösdrift i de befintliga byggnader som används i fäbodbruk och att det finns en risk att kulturarv går förlorat om fäbodbruk måste läggas ned till följd av krav på lösgående system. I fäbodbruken går djuren på bete under en stor del av året vilket gör att djurvälståndsvinsten med ett krav på lösgående system inte är lika stor som för djur som står uppbundna större del av året. Enligt beskrivning ovan har Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk även anfört att man anser att Sverige ska åberopa generella EU-undantag för att fäbodbruk fortsatt ska kunna ha djur i uppbundna system.

Samtidigt visar de uppgifter vi har fått in att flera djurhållare har lyckats ställa om till lösgående djurhållning även inom lantraserna och i fåbodbruket. Det är alltså inte helt omöjligt att göra en sådan omställning. För att få till en effektiv omställning även för dessa djurhållare bedömer vi att det med fördel skulle kunna genomföras studier och formas arbetsgrupper kring hur en sådan omställning kan genomföras så att den traditionella djurhållningen av lantraserna och i fåbodbruket kan bevaras även med en djurhållning i lösgående system. Förutom studier och gemensamt arbete kan det även finnas anledning att ge särskild rådgivning till dessa djurhållare om hur en omställning kan göras samtidigt som de fortsätter att hålla djur av lantraser och i fåbodbruket. Aktörer som representerar lantrashedållningen har även uppgett att flera djurhållare sannolikt kan klara omställningen om de ges en övergångstid på cirka 10-15 år. Vi bedömer att en svårighet med att ge generella undantag till de aktuella djurhållarna är att det är svårt att utforma undantagen på ett sätt som både ger önskad effekt samtidigt som det ger tydlig vägledning om vilka förutsättningar som krävs för att motivera ett undantag. En lösning skulle därför istället kunna vara att berörda djurhållare ansöker om dispens från ett krav på lösgående djur där de åberopar vilka särskilda skäl de anser ligger till grund för dispens.

Djurhållare av lantraser får i dagsläget visst stöd per djur som de håller av lantraserna. Ett möjligt alternativt incitament för att ställa om till lösgående system skulle kunna vara att öka på det aktuella stödet till de djurhållare som har ställt om. Eftersom det är viktigt för samhället att de aktuella lantraserna finns kvar samtidigt som det finns en målsättning att alla djur ska hållas lösgående så skulle det kunna vara motiverat att öka på det aktuella stödet. En sådan åtgärd bedömer vi skulle kunna vara ett incitament för återstående djurhållare att också ställa om till lösgående system. Eftersom det finns förhållandevis få djur av de aktuella lantraserna bedömer vi att en sådan stödåtgärd inte bör innebära stora kostnader för staten.

Utöver lantraserna och fåbodbruk är den enda hållningstypen som vi bedömer att det möjligtvis kan vara motiverat att göra ett undantag för är mindre djurhållningar i skogs- och mellanbygd. Detta eftersom dessa håller de viktiga naturliga betesmarkerna öppna och ett krav kan leda till en risk för att de viktiga betesmarkerna växer igen om dessa gårdar avvecklas. Vi bedömer dock att ett sådant undantag är svårt att utforma på ett sätt som uppnår önskad effekt. Utifrån det som framkommit i denna utredning bedömer vi också att många av dessa gårdar troligen kan klara av en omställning om de ges en tillräckligt lång övergångstid.

6.1.3 Behov av stöd för omställning till lösgående system

Flera aktörer har framfört till oss att de anser att ett krav på lösgående djurhållning ska kombineras med omfattande stödåtgärder för att begränsa de negativa konsekvenser som ett krav på lösgående djur kan medföra. Sådana stödåtgärder har efterfrågats av aktörer i både nötkreaturs- och hästnäringen. Vi bedömer dock att det finns vissa problem med att införa nya stödåtgärder vid ett krav på lösgående djur. Det finns flera aspekter som bör beaktas vid ett övervägande kring nya stödåtgärder.

Den första aspekten är hur sådana stöd skulle uppfattas av djurhållare som redan har gjort en omställning till lösgående system. Nya stödåtgärder till återstående djurhållare skulle kunna ses som och troligen uppfattas som en orättvisa av djurhållare som redan har ställt om. Den andra aspekten är hur nya stödåtgärder kan påverka incitamenten att ta egna initiativ till bättre djurvelfärd. Många djurhållare har som sagt redan gjort en

omställning till lösgående system utan krav om att göra det och utan att få extra stöd för omställningen. Om det ges omfattande stödåtgärder till återstående djurhållare kan det ge en bild att man bör vänta med att göra insatser för djurvälstånd till dess staten ger stöd för sådana åtgärder.

Omfattande stödåtgärder till kvarvarande djurhållare skulle även gå emot den princip som ofta används vid ekonomiska styrmedel att en verksamhetsutövare som gör något som anses vara till nackdel för samhället bör betala för det aktuella beteendet snarare än att få stöd för att upphöra med beteendet. Ur dessa perspektiv kan nya, omfattande stödåtgärder ha negativ inverkan på incitamenten hos djurhållare att själva initiera och genomföra förändringar i sin verksamhet som är till fördel för bättre djurvälstånd. Det finns flera exempel på att de aktuella branscherna själva genomför initiativ för att förbättra djurvälstånden och det finns en risk att omfattande stödåtgärder kan ge en incitamentsstruktur som kyler ner viljan att genomföra sådana egna initiativ från näringarna.

En tredje aspekt är att det finns en risk att ett omfattande stödpaket i sin helhet inte hamnar hos de berörda djurhållarna. Om det tillförs en större summa pengar till djurhållarna kan företag som utför byggnationer av lösgående system samt företag som säljer utrustning för lösgående system tolka förändringen som en ökning i betalningsviljan på marknaden och en ökad efterfrågan på deras tjänster och produkter. Ett rationellt företagsekonomiskt agerande av de aktuella företagen skulle i så fall kunna vara att höja priserna på sina tjänster och produkter vilket i så fall skulle kunna riskera att medföra att en del av stödsumman hamnar hos dessa företag snarare än hos djurhållarna.

Utifrån detta bedömer vi att det kan ifrågasättas om nya, omfattande stödåtgärder verkligen är ett effektivt medel för att möjliggöra en effektiv omställning. Det finns också redan befintliga investeringsstöd som djurhållare som tidigare har gjort omställningen också har haft möjlighet att använda för sin omställning. Sådana, befintliga, stöd kan med fördel användas även för en omställning för de kvarvarande djurhållarna. En åtgärd som skulle kunna förenkla omställningen är att i instruktioner för den aktuella stödgivningen ge prioritet till omställningar till lösgående system för att säkerställa att samtliga djurhållare som har rätt till stöd ska få detta för omställning. Det kan även finnas anledning att särskilt informera djurhållarna om möjligheten att få det aktuella investeringsstödet.

6.1.4 Behov av andra incitament

I regeringsuppdraget ingår även att se över möjligheterna till andra incitament än lagstiftning som skulle kunna möjliggöra en snabb och effektiv omställning till lösgående system. Vi har dock under utredningen inte fått fram några exempel på sådana andra incitament utöver förslaget om stödåtgärder. Det som har lyfts fram från berörda aktörer är främst behovet av övergångstid samt i viss utsträckning även behovet av stödåtgärder som beskrivits ovan.

Utifrån etablerad ekonomisk teori är det ofta effektivare att använda ekonomiska styrmedel som ger lättnader till aktörer som agerar på ett önskvärt sätt, än att förbjuda ett icke-önskvärt beteende. I det aktuella fallet skulle detta innebära att ge någon form av lättnad till djurhållare som har gjort en omställning till lösgående system i syfte att ge kvarvarande djurhållare incitament att göra investeringen för att också få samma lättnad.

I samråd med berörda aktörer har det lyfts att en möjlig lösning skulle vara att djurhållare med lösgående system skulle undantas kraven i beteslagstiftningen. Vi bedömer dock att detta är mindre lämpligt eftersom hållning i lösgående system inte kan ses som ett alternativ för att uppnå de djurvälståndsfördelar som beteslagstiftningen medför. Som vi ser det är beteskravet en alltför viktig djurvälståndsför- och djurhälsofråga för att det ska kunna tas bort och ersättas med lösgående djurhållning. Beteskravet medför också andra fördelar för t.ex. öppna betesmarker som inte kan uppnås om djur i lösgående system undantas från beteskraven. Utöver detta har vi dock inte fått fram några andra exempel på andra lämpliga lättnader som kan ge önskvärda incitament för kvarvarande djurhållare att göra omställningen.

Eftersom omställningen medför många positiva effekter och fördelar för djurhållare kan det ifrågasättas om de aktuella djurhållarna behöver ytterligare lättnader för sin omställning. I och med att anläggningarna som har ställt om generellt är större gårdar skulle lättnader till gårdar som redan ställt om även kunna anses som orättvisa gentemot mindre gårdar. De djurhållare som saknar rätt förutsättningar för omställning kan rimligen förväntas ha svårt att göra omställningen oavsett om man försöker åstadkomma en omställning genom lagkrav eller genom andra incitament såsom lättnader.

En aspekt som har lyfts av olika aktörer i samrådet är även behovet av rådgivning till djurhållare i en omställning till lösgående system. Enligt beskrivningar från aktörerna saknar många djurhållare kunskap om vad en omställning till lösgående system innebär och hur systemen bäst kan utformas för deras verksamhet. Utifrån detta bedömer vi att en omställning kan underlättas genom omfattande rådgivningsinsatser till djurhållarna. Rådgivningen är inte ett incitament i sig självt för att genomdriva omställningen, men i kombination med andra åtgärder bedömer vi att omfattande rådgivningsåtgärder kan vara ett effektivt medel för att åstadkomma en smidig och snabbare övergång med mindre negativa konsekvenser för berörda djurhållare. Det kan därför finnas anledning att skapa förutsättningar för bra rådgivningsmöjligheter för berörda djurhållare vid ett krav på lösgående djurhållning.

7 Referenser

Arbetsmiljöverket, 2008, Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbete med djur samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna, Vällingby, ISBN 978-91-7930-508-6

Arbetsmiljöverket, 2017, Arbeta säkert med djur. Broschyr ADI 629

Djurskyddsutredningen (2011). *Ny djurskyddslag* (SOU 2011:75). Stockholm: Näringsdepartementet.

Gustafson, G.M., 1993. Effects of daily exercise on the health of tied dairy cows. *Preventive Veterinary Medicine*, Vol.(3-4), pp.209-223.

Gustafson, G.M., Lund-Magnussen, E., 1995. Effect of daily exercise on the getting up and lying down behaviour of tied dairy cows. *Preventive Veterinary Medicine*, Vol.1, pp.27-36.

Hultgren, J., 2002. Foot/leg and udder health in relation to housing changes in Swedish dairy herds. *Preventive Veterinary Medicine*, Vol.53(3), pp.167-189.

Jordbruksverket, Blomberg, Y., Jönsson, R., Larsson, L.O., Wejfeldt, B., 2004. Djurvänliga inhysningssystem för mjölkcor och köttjur. *Jordbruksinformation* 3, 2004. Hushållningssällskapet.

Jordbruksverket, 2007, Jordbrukets miljöeffekter 2020 – en framtidsstudie, Rapport 2007:7

Jordbruksverket (2018a), Modulbyggt stall för mjölkcor, Jordbruksverkets rapportserie 2018:5

Jordbruksverket (2018b), Växastallet för djur, människor och produktion, Jordbruksverkets rapportserie 2018:6

Jordbruksverket (2018c), Framtidens dikostall, Jordbruksverkets rapportserie 2018:7

Jordbruksverket (2018d), Framtidens dikostall – Arbetsbesparande och säker dikalvsproduktion, Jordbruksverkets rapportserie 2018:8

Jordbruksverket, 2019, Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald – ett samverkansprojekt inom miljömålsrådet. Rapport 2019:1

Loberg J., Teleshenko E., Bergsten C., Lidfors L., 2005. Behaviour and claw health in tied dairy cows with varying access to exercise in and outdoor paddock. *Applied Animal Behaviour Science*, Vol.89, pp.1-16.

Lundmark Hedman F., Hultgren, J., Röcklingsberg, H., Wahlberg B., Berg, C., 2018. Non-compliance and follow-up in swedish official and private animal welfare control of dairy cows. *Animals*, 2018 May, Vol.8(5).

Ostojic-Andric, D., Hristov, S., Novakovic, Z., Pantelic, V., Petrovic, M.M., Zlatanovic, Z., Niksic, D., 2011. Dairy cows welfare quality in loose vs tie housing system. *Biotechnology in Animal Husbandry*, Vol.27(3), pp.975-984.

Popescu, S., Bords, C., Diugan, E.A., Nicluae, M., Stefan, R., Sandru, C.D., 2014. The effect of the housing system on the welfare quality of dairy cows. *Italian Journal of Animal Science*, Vol.13 (1).

Regula, G., Danuser, J., Spycher, B., Wechsler, B., 2004. Health and welfare of dairy cows in different husbandry systems in Switzerland. *Preventive Veterinary Medicine*, Vol.66, pp.247-264.

Sogstad Å.M., Fjeldaas T., Østerås O., Plym Forshell K., 2005. Prevalence of claw lesions in Norwegian dairy cattle housed in tie stalls and free stalls. *Preventive Veterinary Medicine*, Vol.70, pp.191-209.

Rushen, J., de Passillé, A.M., von Keyserlingk M.A.G., Weary D.M., 2008. *The welfare of cattle*. Springer.

Bilaga 1 – Frågor till externt samråd

Frågor rörande nötkreatur och getter

Nedanstående frågeställningar i denna bilaga önskar vi få belysta utifrån tre olika djurhållningsalternativ där djuren idag står uppbundna

- Nötkreatur inom mjölkproduktionen
- Nötkreatur inom köttproduktionen
- Gethållningen (oavsett syftet med hållningen)?

Nutidsbild

1. Hur många djur bedömer ni hålls i uppbundna system idag?
2. Hur många djurhållare skulle beröras av ett krav på lösgående djur?
3. Hur stor djurhållning har de berörda företagen?
4. Vet ni om det finns geografiska skillnader vad gäller förekomsten av uppbundna system?
5. Hur många av djurhållarna har ställt om till lösgående system under de senaste tio åren?
6. Hur många djurhållare bedömer ni kommer att ställa om till lösgående system inom de närmaste tio åren, även om något krav på lösdrift inte införs?

Vad skulle ett krav på lösgående system innebära?

1. Vilka förutsättningar, förutom ekonomiska, krävs för att berörda djurhållare ska ha rimliga möjligheter att kunna ställa om till lösdrift? Finns det eller saknas det sådana förutsättningar i dag? (*Precisera och beskriv så utförligt som möjligt.*)
2. Ser ni några positiva respektive negativa effekter som ett krav på lösdrift kan medföra, exempelvis vad gäller:
 - a. djurskydd, djurhälsa och smittskydd,
 - b. arbetsmiljön,
 - c. yttre miljön (*miljömålen, biologisk mångfald, öppna landskap m.m.*), och
3. Vilka positiva respektive negativa ekonomiska effekter uppstår för den berörde djurhållaren vid ett krav på lösdrift vad gäller:
 - a. ekonomiska effekter innan och i samband med själva omställningen,
 - b. ekonomiska effekter efter omställningen, och
 - c. djurhållarens konkurrenskraft på kort respektive lång sikt?

4. Bedömer ni att djurhållare helt kommer att upphöra med djurhållning om krav på lösdrift införs? Om så är fallet,
 - a. hur många är de, alt. hur stor andel av berörda djurhållarna handlar det om?
 - b. vad är storleken på dessa besättningar?
 - c. vilka åtgärder ser ni i som nödvändiga för att så inte ska ske eller att antalet begränsas i så stor utsträckning som möjligt.

Övergångsbestämmelser och undantag

1. Kan ni se något behov av övergångsbestämmelser?
 - a. Vilka behöver det i så fall?
 - b. Hur skulle sådana bestämmelser lämpligen se ut?
2. Vad anser ni är en rimlig övergångstid för att av praktiska, ekonomiska eller andra skäl kunna ställa om till lösgående system?
3. Kan det finnas behov av undantag från kravet på lösdrift för vissa djurhållare? Vilka i så fall och av vilken anledning?
4. Behöver särskild hänsyn tas till företag av en viss storlek vid reglernas utformning?

Andra alternativ än ändring av lagstiftning

Finns det andra åtgärder än lagändring som kan leda till en snabb och effektiv omställning till lösdrift för berörda djurhållare?

Frågor rörande hästar

Nutidsbild

- 1) Hur många hästar bedömer ni står i uppbundna system (spiltor) idag?
 - a) Hur är det fördelat på företag och privatpersoner?
 - a) Vad driver företagen för typ av verksamheter (ridskolor, turridningsverksamhet etc.)?
 - b) Hur stort antal företag skulle beröras av ett krav på lösgående djur?
 - c) Hur stora är företagen? (Antal hästar, omsättning, antal anställda m.m.)
 - d) Hur många har endast spiltssystem?
 - i) Hur många hästar omfattar detta totalt?
 - e) Hur många av de som har spiltssystem idag har även andra inhysningssystem?
 - i) Hur många hästar står i spilta resp. lösgående system hos dessa?
 - f) Vet ni om det finns geografiska skillnader på var verksamheterna finns som har spiltssystem? Glesbygd? Tätortsnära?
 - g) Hur många har ställt om till lösgående system de senaste 5 åren?
 - h) Hur många bedömer ni skulle behöva ställa om/har redan börjat planera för att ställa om till lösgående system de närmaste 5 åren, exempelvis p.g.a. byggnader som inte uppfyller nuvarande bestämmelser, djurskydd, arbetsmiljö etc. (oberoende av ett eventuellt krav på lösgående system)?

Vad skulle ett krav på lösgående system innebära?

Beskriv i frågorna nedan om förutsättningarna kan skilja sig åt beroende av om det gäller privatperson eller företag, och mellan olika typer av företag

- 2) Vilka system för hållande av hästar lösgående ser ni är relevanta alternativ idag?
- 3) Vad måste man göra för att ställa om? Måste det exempelvis göras förändringar i hur verksamheten drivs och fungerar i dagsläget? Finns det flera olika alternativ? Beskriv i så fall gärna vilka förändringar som olika alternativ medför. Ange både positiva och negativa aspekter.
- 4) Kan ni se några arbetsmiljöeffekter, positiva respektive negativa, med att inte längre ha uppbundna system (spiltor för stadigvarande hästhållning)
- 5) Kan ni se några positiva respektive negativa effekter vad gäller djurskydd, djurhälsa och smittskydd med att inte längre ha uppbundna system (spiltor för stadigvarande hästhållning)
- 6) Kan olika inhysningssystem lämpa sig olika bra för olika verksamhetstyper?
- 7) Ekonomiskt perspektiv:
 - a) Direkt kostnad för ombyggnation?

- i) Vilka avskrivningstider är rimliga att utgå ifrån?
 - b) Kostnader som uppkommer med tiden, blir det exempelvis dyrare att driva annat inhysningssystem?
 - c) Finns det kostnader som minskar med annat inhysningssystem?
 - d) Vad blir den totala ekonomiska aspekten om man väger samman alla punkter på två respektive tio års sikt?
- 8) Hur många bedömer ni måste lägga ner sin verksamhet p.g.a. ett eventuellt krav på lösgående djur?
- 9) Kan ni se att regleringen kan komma att påverka konkurrensförhållandena för företag med hästhållning? (produktion av hästar, inackorderings-kostnader etc.)

Övergångsbestämmelser och undantag

- 10) Kan ni se något behov av övergångsbestämmelser?
- a) Vilka kan i så fall behöva detta?
- 11) Vad anser ni är en rimlig övergångstid för att av praktiska eller ekonomiska skäl kunna ställa om till lösgående system? Motivera gärna!
- 12) Ser ni att någon skulle kunna vara i behov av ett undantag från kravet på lösgående djur?
- a) Vilka i så fall? Utveckla och motivera varför dessa aktörer kan behöva undantag.
- 13) Behöver särskild hänsyn tas till små företag eller privatpersoner vid reglernas utformning?

Andra alternativ än ändring av lagstiftning

- 14) Kan ni se att det finns andra sätt än lagändring som kan underlätta en snabb och effektiv omställning till lösgående system?
- a) Utveckla och beskriv varför dessa sätt skulle vara bättre än lagstiftning.

Bilaga 2 – Sändlista för externt samråd

- Sveriges Lantbruksuniversitet
- Arbetsmiljöverket
- Länsstyrelserna
- LRF
- LRF-Konsult
- Hushållningssällskapen
- Växa Sverige
- Förbundet Sveriges Småbrukare
- Föreningen Sveriges Fäbodbrukare (FSF)
- Föreningen för äldre svensk boskap
- Familjejordbrukarnas riksförening
- Svenska Getavelsförbundet
- Sveriges Nötköttsproducenter
- Föreningen Allmogegeten
- Sveriges mjölkbönder
- LRF Häst
- Hästnäringens nationella stiftelse
- Ridskolornas riksorganisation
- Svenska Ridsportförbundet
- Djurskyddet Sverige
- Djurens Rätt
- Naturskyddsföreningen
- Sveriges Veterinärförbund
- Arla foods
- Skånemejerier
- Norrmejerier
- Falköpings mejeri
- Gäsene mejeri
- Wapnö
- Emåmejeriet
- Sju gårdar
- Järna mejeri
- Bymejeriet
- Wermlands mejeri
- Dalsspira mejeri AB
- Kallsjö mejeri
- Roslagsmjölk

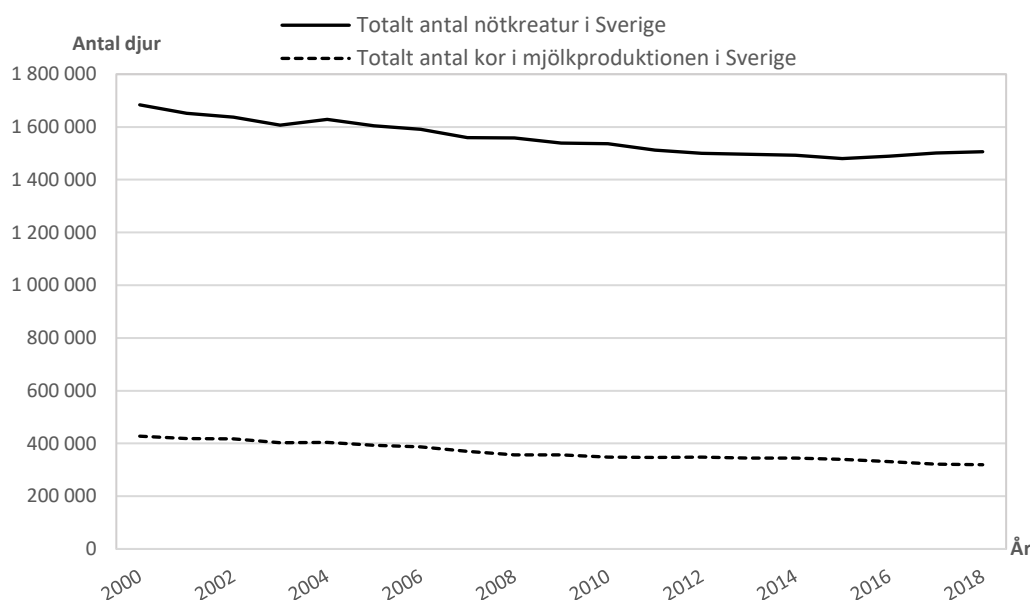
Bilaga 3 - Utvecklingen i djurhållningen i Sverige under 2000-talet

Här beskrivs utvecklingen av antal djur som hålls i de aktuella djurslagen och antalet verksamhetsutövare som är verksamma inom de aktuella verksamhetsområdena. Beskrivningen baseras på uppgifter som finns i Jordbruksverkets statistikdatabas, Jordbruksverkets rapport *Hästhållning i Sverige 2016* samt Jordbruksverkets statistikmeddelande *Gethållning 2018*. Beskrivningen är uppdelad på de tre djurslag som berörs av ett eventuellt förbud, d.v.s. nötkreatur, hästar, och getter.

Hållning av nötkreatur i Sverige – totalt antal djur och företag

Antalet nötkreatur i Sverige har minskat under många år. Under 2000-talet har antalet nötkreatur minskat med drygt 175 000 djur, motsvarande drygt 10 procent.

Bild 1 Totalt antal nötkreatur i Sverige, samt därav totalt antal kor i mjölkproduktionen under åren 2000-2018

Under de senaste tre åren (2016-2018) har det totala antalet nötkreatur i landet ökat något. Denna ökning beror på ett ökat antal nötkreatur utanför mjölkproduktionen. Antalet kor i mjölkproduktionen har minskat trendmässigt under hela perioden. Totalt sett har antalet kor i mjölkproduktionen minskat med nästan 110 000 djur, motsvarande drygt 25 procent, under åren 2000-2018.

Det bör dock poängteras att uppgifterna i bild 1 samt uppgifterna nedan i detta avsnitt avser samtliga nötkreatur i Sverige respektive samtliga kor i mjölkproduktionen. Eftersom det redan finns krav på att handjur och kalvar ska hållas lösgående gäller det aktuella förslaget om att djur ska hållas lösgående enbart hondjur som är äldre än 6 månader. Det finns dock inte statistik för att göra beskrivningen som följer i detta avsnitt enbart för berörda hondjur. Den 31 december 2018 fanns det drygt 1 530 000 nötkreatur registrerade i Sverige. 70 procent av dessa var hondjur. Av hondjuren var drygt 8 procent kalvar. Sammantaget var det cirka 66 procent av nötkreaturen den 31

december 2018 som berörs av det aktuella förslaget. I brist på statistik görs dock följande beskrivning för samtliga nötkreatur i landet, men i mjölkproduktionen omfattar beskrivningen enbart mjölkkor.

Antal företag som håller nötkreatur har minskat mer än antalet djur under 2000-talet. Det finns inte fullt tillfredsställande uppgifter över antalet företag under samtliga år av 2000-talet i Jordbruksverkets statistik, men för åren 2010-2018 finns statistik som visar att det totala antalet företag har minskat från drygt 21 500 företag år 2010 till drygt 16 300 företag år 2018, motsvarande cirka 25 procent.

Tabell 32 Totalt antal nötkreatur i Sverige, samt totalt antal företag som håller nötkreatur i Sverige under åren 2010-2018

	2010	2018	Förändring i procent
Antal djur	1 536 658	1 506 637	-2,0 %
Antal företag	21 586	16 317	-23,3 %

Minskningen i antalet djur är förhållandevis liten jämfört med minskningen i antalet företag. Samtidigt som antalet företag som håller nötkreatur har minskat har därmed de kvarvarande företagen i genomsnitt blivit större sett till antal djur i besättningen.

För företag inom mjölkproduktion finns tillfredsställande uppgifter tillbaka till år 2000 i Jordbruksverkets statistikdatabas. Utvecklingen mot färre och större företag är ännu starkare inom mjölkproduktionen där antalet företag har minskat med nästan 73 procent samtidigt som antalet djur har minskat med drygt 25 procent under åren 2000-2018.

Tabell 33 Totalt antal kor i mjölkproduktionen i Sverige, samt totalt antal företag inom mjölkproduktionen i Sverige under åren 2000-2018

	2000	2018	Förändring i procent
Antal djur	427 621	319 387	-25,3 %
Antal företag	12 676	3 477	-72,6 %

Under 2000-talet har det därmed skett en strukturomvandling i mjölkproduktionen där företagen har blivit färre, samtidigt som de kvarvarande företagen genomsnittligen har blivit större sett till storleken på djurbesättningarna. Strukturomvandlingen framgår också i Jordbruksverkets statistik över hur antalet mjölkkor fördelar sig på företag i olika storleksklasser sett till antal djur i besättningen, se tabell 34.

Tabell 34 Antal kor i mjölkproduktionen i Sverige fördelat på företag i olika storleksklasser baserat på antal mjölkkor i besättningen

	2007	2018	Förändring i procent
Antal djur i företag med 10-24 mjölkkor	28 314	6 317	-77,7 %
Antal djur i företag med 25-49 mjölkkor	101 267	33 410	-67,0 %
Antal djur i företag med 50-74 mjölkkor	79 236	45 951	-42,0 %
Antal djur i företag med 75-99 mjölkkor	43 309	33 776	-22,0 %
Antal djur i företag med 100-199 mjölkkor	81 617	100 265	+22,8 %
Antal djur i företag med över 199 mjölkkor	35 903	99 347	+176,7 %

Den största minskningen av antalet djur har skett i företag med mindre än 100 mjölkkor i besättningen. I företag med mer än 100 djur i besättningen har däremot det totala antalet djur ökat under 2000-talet. Ökningen är kraftigast i företag med fler än 199 mjölkkor i besättningen. I en jämförelse mellan år 2007 och år 2018 har antalet djur i

företag med mer än 199 mjölkcor ökat med drygt 175 procent. Det bör dock noteras att utvecklingen som framgår av tabell 3 delvis förklaras av att mindre besättningar har vuxit och utökat antalet djur i besättningen, och att besättningar därmed kan ha gått från en mindre till en större storleksklass i tabellen.

7.1.1.1 Fördelningen av antal nötkreatur och företag i olika län i Sverige

Geografisk fördelning av antal nötkreatur och antal mjölkcor

Vad gäller den geografiska fördelningen av antal nötkreatur visar Jordbruksverkets statistik att mer än hälften av nötkreaturen i landet finns i de sex länen Västra Götaland, Skåne, Kalmar, Jönköping, Östergötland, och Halland.

Tabell 35 Totalt antal nötkreatur i olika län i Sverige, år 2003 och år 2018, samt procentuell förändring under perioden 2003-2018

	2003	2018	Förändring i procent
Västra Götalands län	272 692	264 637	-3 %
Skåne län	224 111	216 185	-3,5 %
Kalmar län	145 003	152 206	+5 %
Jönköpings län	132 758	129 524	-2,4 %
Östergötlands län	114 288	110 564	-3,3 %
Hallands län	94 184	88 375	-6,2 %
Kronobergs län	69 853	64 070	-8,3 %
Gotlands län	63 027	61 298	-2,7 %
Värmlands län	50 217	51 183	+1,9 %
Södermanlands län	51 592	45 018	-12,7 %
Gävleborgs län	42 121	41 837	-0,7 %
Uppsala län	48 147	41 246	-14,3 %
Västerbottens län	46 954	37 455	-20,2 %
Örebro län	40 150	34 004	-15,3 %
Dalarnas län	37 136	31 411	-15,4 %
Jämtlands län	35 523	29 501	-17,0 %
Blekinge län	30 705	27 588	-10,2 %
Västernorrlands län	34 222	26 831	-21,6 %
Västmanlands län	26 039	20 113	-22,8 %
Stockholms län	24 579	17 123	-30,3 %
Norrbottnens län	23 373	16 468	-29,5 %

Bland de län som har minst antal nötkreatur finns de flesta län som är belägna i de norra delarna av landet, men det finns även några förhållandevis sydligt belägna län där det totala antalet nötkreatur är lågt (såsom exempelvis Blekinge och Västmanland). Det finns en trend i att antalet djur minskar mest i de län där det totalt sett finns minst antal nötkreatur, dvs. i länen i den nedre delen av tabell 35.

Tabell 36 Totalt antal kor i mjölkproduktionen i olika län i Sverige, år 2003 och år 2018, samt procentuell förändring under perioden 2003-2018 i länen

	2003	2018	Förändring i procent
Västra Götalands län	70 141	55 653	-20,7 %
Kalmar län	40 651	38 307	-5,8 %
Skåne län	45 044	37 607	-16,5 %
Jönköpings län	33 118	28 194	-14,9 %
Hallands län	26 320	24 325	-7,6 %
Östergötlands län	28 407	23 113	-18,6 %
Gotlands län	16 598	14 918	-10,1 %
Västerbottens län	15 181	12 794	-15,7 %
Kronobergs län	15 550	11 611	-25,3 %
Uppsala län	12 058	9 428	-21,8 %
Södermanlands län	12 840	8 224	-36 %
Gävleborgs län	10 767	8 188	-24 %
Västernorrlands län	9 390	6 627	-29,4 %
Jämtlands län	10 404	6 623	-36,3 %
Värmlands län	11 212	6 571	-41,4 %
Dalarnas län	9 421	5 968	-36,7 %
Örebro län	9 455	5 804	-38,6 %
Norrbottens län	8 091	5 130	-36,6 %
Västmanlands län	6 684	3 979	-40,5 %
Blekinge län	5 686	3 531	-37,9 %
Stockholms län	5 502	2 792	-49,3 %

Liknande mönster finns i mjölkproduktionen där mer än hälften av djuren (närmare 65 procent) finns i de sex länen Västra Götaland, Skåne, Kalmar, Jönköping, Östergötland, och Halland. Minskningen av antal djur i mjölkproduktionen är förhållandevis stor i samtliga län under åren 2003-2018 (med undantag för Kalmar och Halland), men minskningen i antalet djur är störst i länen med minst totalt antal djur i mjölkproduktionen, dvs. i länen i nedre delen av tabell 36. Många av de nordliga länen finns i den nedre delen av tabellen och i flera av de nordliga länen har det skett en stor minskning i antalet djur i mjölkproduktionen.

Geografisk fördelning av antal företag som håller nötkreatur och mjölkkor

Vad gäller antalet företag som håller nötkreatur i de olika länen kan återigen konstateras att de sex länen Västra Götaland, Skåne, Kalmar, Jönköping, Östergötland och Halland skiljer ut sig i förhållande till övriga landet. I dessa sex län finns en majoritet av företagen som håller nötkreatur i landet. Minskningen av antal företag som håller nötkreatur är emellertid förhållandevis stor i samtliga svenska län. Det finns därmed inte något tydligt geografiskt mönster i landet sett till minskning i antal företag. Antalet företag har dock minskat mest i Norrbotten och Västernorrland. Det finns inte jämförbar statistik över antal företag i länen före år 2010 i Jordbruksverkets statistikdatabas. Tabell 37 visar därför utvecklingen under åren 2010-2018.

Tabell 37 Totalt antal företag som håller nötkreatur i olika län i Sverige, år 2010 och år 2018, procentuell förändring i antal företag under perioden 2010-2018, samt jämförelse med procentuell förändring i antal nötkreatur i länen 2010-2018

	2010	2018	Förändring i procent, företag	Förändring i procent, antal djur	Skillnad i procentuell förändring antal företag och antal djur
Västra Götalands län	3 898	2 969	- 23,8 %	+3,0 %	26,8
Skåne län	2 678	1 987	-25,8%	+0,3 %	26,1
Jönköpings län	1 945	1 547	-20,5 %	+0,1 %	20,6
Kalmar län	1 514	1 110	-26,7 %	+2,1 %	28,8
Östergötlands län	1 221	945	-22,6 %	-2,6 %	20,0
Kronobergs län	1 155	878	-24,0 %	-5,4 %	18,6
Hallands län	1 151	787	-31,6 %	0,0 %	31,6
Värmlands län	817	641	-21,5 %	-3,4 %	18,1
Gävleborgs län	750	563	-24,9 %	+0,9 %	25,8
Uppsala län	749	547	-27,0 %	-6,0 %	21,0
Dalarnas län	640	513	-19,8 %	+2,0 %	21,8
Blekinge län	600	464	-22,7 %	-14,1 %	8,6
Södermanlands län	585	456	-22,1 %	-8,9 %	13,2
Örebro län	537	446	-16,9 %	-6,1 %	10,8
Gotlands län	600	434	-27,7 %	-4,6 %	23,1
Västerbottens län	598	434	-27,4 %	-7,7 %	19,7
Västernorrlands län	626	424	-32,3 %	-4,2 %	28,1
Jämtlands län	526	416	-20,9 %	-15,6 %	5,3
Stockholms län	428	338	-21,0 %	-0,7 %	20,3
Västmanlands län	296	242	-18,2 %	-16,7 %	1,5
Norrbottnens län	272	176	-35,3 %	-15,7 %	19,6

Den sista kolumnen i tabell 37 visar skillnaden mellan den procentuella förändringen i antal företag som håller nötkreatur och den procentuella förändringen i antal nötkreatur i länet. En hög siffra i kolumnen innebär att antalet företag har minskat betydligt mer än antalet nötkreatur i länet, dvs. det har blivit färre men samtidigt genomsnittligen större företag sett till antal djur i besättningen. Motsatsvis innebär en låg siffra i kolumnen att antalet företag och antalet nötkreatur har förändrats lika mycket procentuellt sett.

Exempelvis kan konstateras att den procentuella förändringen i antal företag och antal nötkreatur är ungefär lika stor i länen Västmanland, Jämtland och Blekinge. I dessa län har därmed antalet företag blivit färre samtidigt som de kvarvarande företagen genomsnittligen inte har blivit mycket större sett till antal djur i besättningen. Men i län som Halland, Kalmar och Västernorrland har företagen genomsnittligen blivit betydligt större sett till besättningsstorlek. Det finns dock inte några tydliga geografiska mönster vad gäller utvecklingen. Utvecklingen mot färre och större djurbesättningar är stark i län spridda över hela landet.

Ökning i antal nötkreatur i ekologisk produktion

Nötkreatur ska huvudsakligen hållas lösgående i ekologisk produktion, se avsnitt 4.1.7. Den ekologiska produktionen har ökat i Sverige under 2000-talet och mellan åren 2009 och 2017 har antalet nötkreatur i ekologisk produktion nästan fördubblats från drygt 180 000 nötkreatur år 2009 till cirka 310 000 år 2017. Under tidsperioden har antal kor i ekologisk mjölkproduktion ökat från cirka 32 500 till cirka 53 000. Antalet dikor i ekologisk produktion har nästan fördubblats från drygt 37 500 till drygt 70 000.

Vanligt med övergång från mjölkproduktion till köttproduktion

En analys vi gjort tidigare har visat att det är förhållandevis vanligt att djurhållare som slutar med mjölkproduktion går över till köttproduktion istället.¹⁷ En sådan utveckling kan därmed delvis förklara utvecklingen i bild 1 ovan där minskningen av antalet djur i mjölkproduktionen är mycket kraftigare jämfört med köttproduktionen.

Den aktuella analysen visade att 55 procent av de företag som slutade med mjölkproduktion under åren 2009-2014 gick över till köttproduktion istället. Övergången var särskilt påtaglig i företag med mindre besättningar (färre än 50 mjölkkor). Bland de företag som inte gick över till köttproduktion antas 30 procent av avvecklat sin verksamhet. 15 procent hade istället huvudsakligen växtodling medan några enstaka företag gick över till får eller annan animalieproduktion.

7.1.1.2 Sammanfattning utvecklingen i hållningen av nötkreatur i Sverige

Sammanfattningsvis visar vår statistik att antalet nötkreatur har minskat med cirka 10 procent i Sverige under 2000-talet. Minskningen i antalet djur är kraftigare i mjölkproduktionen där antalet mjölkkor har minskat med cirka 25 procent.

Antalet företag som har nötkreatur har minskat mer än antalet nötkreatur i Sverige. Minskningen i antalet företag är stor i mjölkproduktionen där antalet företag har minskat med drygt 70 procent under 2000-talet. Statistiken visar på en strukturomvandling i hållningen av nötkreatur i landet där företagen har blivit färre samtidigt som de kvarvarande företagen genomsnittligen har blivit större.

Vad gäller geografiska skillnader i landet visar statistiken att både det totala antalet nötkreatur och antalet mjölkkor i mjölkproduktionen har minskat mest i nordliga län. Majoriteten av nötkreaturen i landet finns i de sex sydliga länen Västra Götaland, Skåne, Kalmar, Jönköping, Östergötland och Halland. I dessa län har antalet djur inte minskat i lika stor utsträckning som i mer nordligt belägna län. Antal företag som håller nötkreatur har också minskat mest i några av de nordligaste länen. Men antalet företag som håller nötkreatur har minskat mycket i alla län i under 2000-talet.

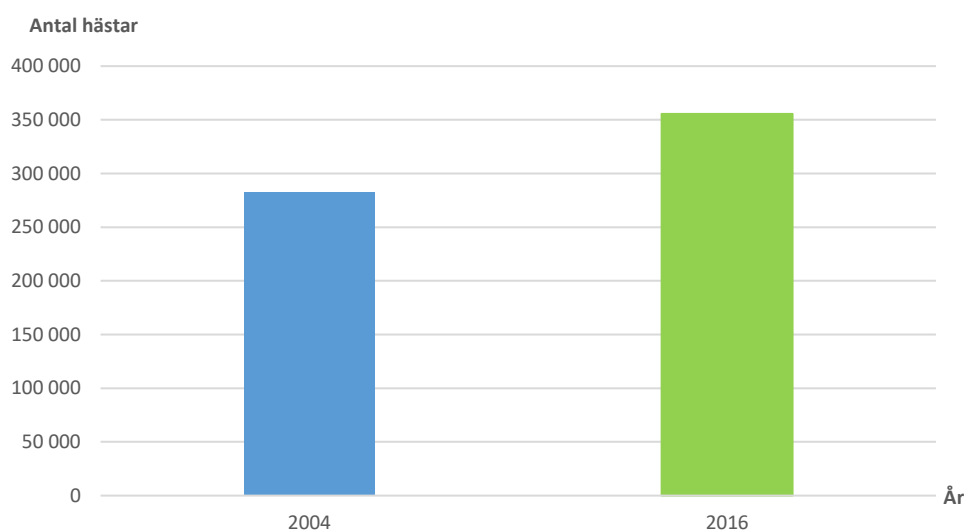
7.1.2 Hållning av hästdjur i Sverige – totalt antal djur och företag

Det finns inte lika detaljerad statistik över hästhållningen i Sverige som över hållningen av nötkreatur. Däremot finns det övergripande statistik över hästhållningen från ett antal år under 2000-talet. Statistiken visar att antalet hästar i landet har ökat mellan år 2004 och år 2016. Det kan inte uteslutas att ökningen till viss del beror på förbättrad

¹⁷ <https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2015/02/10/vilka-foretagare-slutar-med-mjolk-och-vad-gorde-sedan/>

undersökningsmetodik mellan åren vilket gör att skattningarnas träffsäkerhet har förbättrats. Vår bedömning är dock att antalet hästar har ökat i landet under 2000-talet.

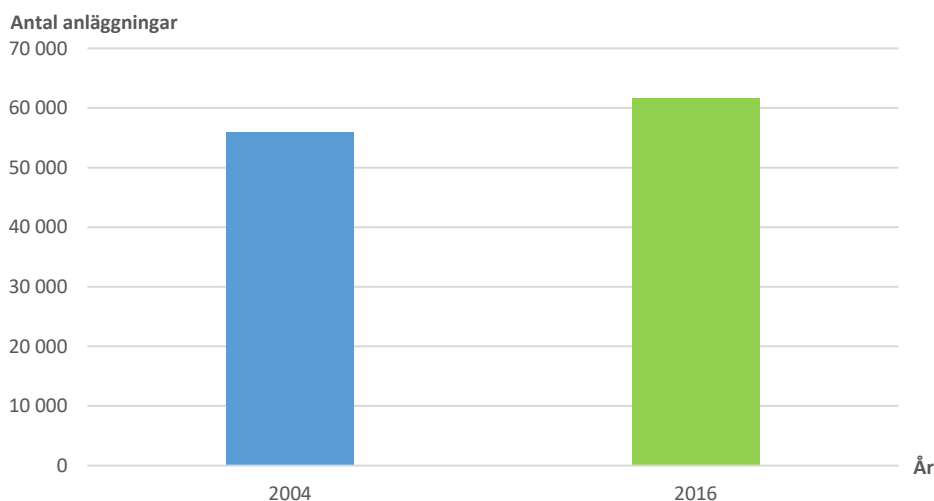
Bild 2 Totalt antal hästar i Sverige år 2004 och år 2016

Totalt har antalet hästar i Sverige ökat från cirka 285 000 år 2004 till drygt 350 000 år 2016. Ökningen mellan de två åren motsvarar drygt 25 procent.

Antalet anläggningar som håller hästar har också ökat vid en jämförelse mellan år 2004 och år 2016, se bild 3.

Bild 3 Totalt antal anläggningar som håller hästar i Sverige år 2004 och år 2016

Antalet anläggningar som håller hästar i landet har ökat från 56 000 år 2004 till cirka 62 000 år 2016. Ökningen mellan de två åren motsvarar cirka 10 procent.

Antalet hästar har därmed ökat mer procentuellt sett jämfört med antalet anläggningar som håller hästar. Anläggningarna har alltså genomsnittligen blivit större sett till antal hästar på anläggningarna, men ökningen i storleken på besättningarna är inte lika stor som ökningen i besättningarna med nötkreatur som beskrivs i avsnitt 2.1.1 ovan.

Enligt Centrala Hästdatabasen fanns år 2019 306 åsnor, 14 mulor och 5 mulåsnor i Sverige.

7.1.2.1 Fördelningen av antal hästar och anläggningar i olika län i Sverige

Jordbruksverkets statistik visar att mer än en tredjedel av landets hästar fanns i de tre länen Skåne, Västra Götaland och Stockholm. Framförallt finns ett mycket stort antal hästar i Skåne och Västra Götaland, se tabell 38 nedan.

Tabell 38 Totalt antal hästar i olika län i Sverige, år 2004 och år 2016, samt procentuell förändring mellan åren i respektive län

	2004	2016	Förändring i procent, företag
Skåne	35 800	58 100	+62,3 %
Västra Götalands	50 200	56 400	+12,4 %
Stockholm	27 300	27 400	+0,4 %
Jönköpings	12 300	18 900	+53,7 %
Dalarnas	9 500	18 800	+97,9 %
Hallands	11 500	18 600	+61,7 %
Uppsala	8 700	16 600	+90,8 %
Östergötlands	15 400	15 500	+0,6 %
Kalmar	12 900	14 700	+14,0 %
Kronobergs	7 700	13 800	+79,2 %
Värmlands	12 500	11 900	-4,8 %
Örebro	9 800	11 900	+21,4 %
Gävleborgs	9 300	11 700	+25,8 %
Västmanlands	11 800	9 900	-16,1 %
Västerbottens	8 800	9 700	+10,2 %
Södermanlands	11 200	8 400	-25,0 %
Blekinge	4 700	7 400	+57,4 %
Västernorrlands	7 200	7 200	0,0
Jämtlands	5 400	7 000	+29,6 %
Gotlands	5 800	5 900	+1,7 %
Norrbottnens	5 300	5 700	+7,5 %
Totalt antal hästar hela riket	283 100	355 500	+25,6 %

De nordligt belägna länen finns bland de län i landet som har minst antal hästar. Men bland länen med minst antal hästar finns även sydliga län som Gotland och Blekinge. Det framgår inget tydligt geografiskt mönster i förändringen av antal hästar i de olika länen. Antalet hästar har ökat i de flesta länen med undantag för Värmland, Västmanland, Södermanland och Västernorrlands län. Ökningen i antal hästar är även förhållandevis liten i län som Stockholm, Östergötland och Gotland. Även i utvecklingen av antalet anläggningar som håller hästar är det svårt att se något tydligt geografiskt mönster i landet, se tabell 39.

Tabell 39 Totalt antal anläggningar som håller hästar i olika län i Sverige, år 2004 och år 2016, samt procentuell förändring mellan åren i respektive län

	2004	2016	Förändring i procent, anläggningar	Förändring i procent, antal djur	Skillnad i förändring antal anläggningar och antal djur	Antal hästar per anläggning 2016
Västra Götalands	10 400	9 500	-8,7 %	+12,4 %	21,0	5,9
Skåne	6 800	9 000	+32,4 %	+62,3 %	29,9	6,5
Jönköpings	2 500	3 500	+40,0 %	+53,7 %	13,7	5,4
Gävleborgs	2 500	3 400	+36,0 %	+53,7 %	17,7	3,4
Dalarnas	2 600	3 100	+19,2 %	+97,9 %	78,7	6,1
Värmlands	2 900	2 900	0,0	-4,8 %	4,8	4,1
Uppsala	1 600	2 800	+75,0 %	+90,8 %	15,8	5,9
Östergötlands	2 800	2 800	0,0	+0,6 %	0,6	5,5
Kalmar	2 600	2 700	+3,8 %	+14,0 %	10,1	5,4
Hallands	2 400	2 600	+8,3 %	+61,7 %	53,4	7,2
Kronobergs	2 300	2 500	+8,7 %	+79,2 %	70,5	5,5
Örebro	2 000	2 500	+25,0 %	+21,4 %	3,6	4,8
Stockholms	2 700	2 300	-14,8 %	+0,4 %	15,2	11,9
Västerbottens	1 800	1 900	+5,6 %	+10,2 %	4,7	5,1
Södermanlands	1 700	1 700	0,0	-25,0 %	25,0	4,9
Västmanlands	1 700	1 700	0,0	-16,1 %	16,1	5,8
Blekinge	1 200	1 600	+33,3 %	+57,4 %	24,1	4,6
Västernorrlands	1 800	1 500	-16,7 %	0,0	16,7	4,8
Gotlands	1 300	1 300	0,0	+1,7 %	1,7	4,5
Norrbottnens	1 500	1 300	-13,3 %	+7,5 %	20,9	4,4
Jämtlands	1 100	1 200	+9,1 %	+29,6 %	20,5	5,8
Hela riket	56 000	61 700	+ 10,2 %	+ 25,6 %	15,4	5,8

Med undantag för Västra Götaland och Skåne är antalet anläggningar som håller hästar förhållandevis väl spritt i landet. Det är inte lika stor skillnad mellan länen i antal anläggningar med häst som skillnaden mellan länen i antal företag som håller nötkreatur, se avsnitt 2.1.1 ovan. Västra Götaland och Skåne utmärker sig dock och har betydligt fler anläggningar än det tredje största länet sett till antal anläggningar. De nordligt belägna länen finns i den nedre delen av tabell 39 vilket innebär att det överlag är färre hästanläggningar i de nordliga länen jämfört med mer sydliga län. Men sydliga län som Blekinge och Gotland finns också bland länen med få anläggningar.

Antalet anläggningar som håller hästar har ökat i de flesta länen mellan år 2004 och år 2016. I fem län är antalet anläggningar oförändrat i en jämförelse mellan de två åren, och i fyra län har antalet anläggningar minskat. Det går dock inte att se några geografiska mönster i utvecklingen. Antalet anläggningar har minskat förhållandevis mycket i de nordliga länen Norrbotten och Västernorrland, men anläggningarna har

även minskat i Stockholm och Västra Götaland vilket gör att det är svårt att se något tydligt mönster i minskningen.

Det finns heller något tydligt mönster i utvecklingen av antalet anläggningar i förhållande till utvecklingen i antalet djur. Län där det råder liten skillnad mellan utvecklingen av antal djur och antal anläggningar är exempelvis Östergötland, Gotland och Örebro. I dessa län har den genomsnittliga storleken på anläggningarna därmed inte förändrats så mycket mellan år 2004 och 2016. I län som Uppsala, Dalarna och Kronoberg har antalet djur ökat mycket mer än antalet anläggningar och i dessa län har anläggningarna alltså blivit genomsnittligen större sett till antal djur per anläggning. Avslutningsvis visar tabell 8 även uppgifter över antal hästar per anläggning i de olika länen (och i landet totalt) år 2016. Antalet hästar per anläggning var klart högst i Stockholm följt av Halland och Skåne. Det genomsnittliga antalet hästar per anläggning är lägst i Värmland, Norrbotten och på Gotland.

7.1.2.2 Sammanfattning utvecklingen i hållningen av hästar i Sverige

I motsats till utvecklingen i antal nötkreatur har antalet hästar ökat under 2000-talet. I en jämförelse mellan åren 2004 och 2016 har antalet hästar ökat med drygt 25 procent i hela landet. Antalet anläggningar som håller hästar har också ökat. Mellan år 2004 och 2016 har antalet anläggningar ökat med drygt 10 procent. Då ökningen i antal hästar har varit större än ökningen i antalet anläggningar kan det konstateras att anläggningarna genomsnittligen har blivit större sett till antal hästar på anläggningen.

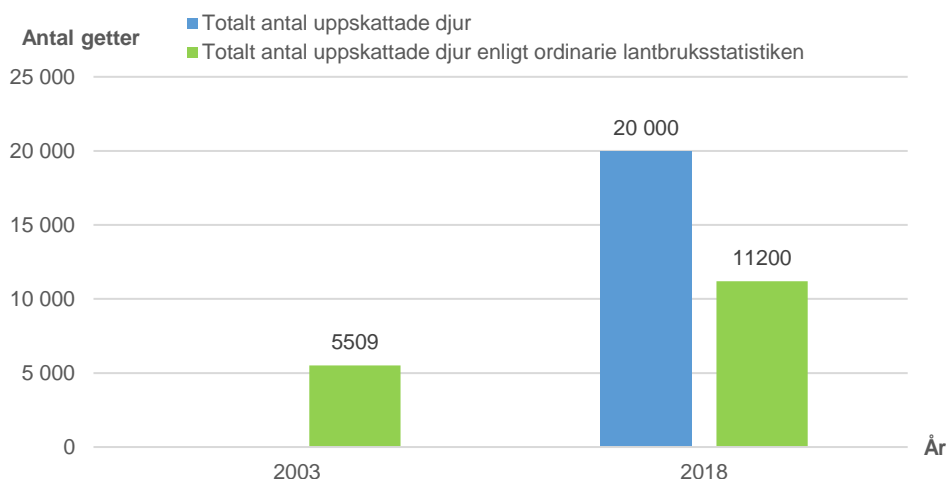
Vad gäller skillnader i landet är det svårt att se några tydligt geografiskt mönster i hästhållningen. Antalet hästar har generellt ökat i flertalet län spridda över hela landet. Samma tendens finns vad gäller antalet anläggningar som håller hästar. Dessa anläggningar har också generellt ökat under 2000-talet utan något systematiskt mönster i utvecklingen mellan olika län. Antalet anläggningar har ökat i flertalet län i landet. Utifrån statistiken kan dock konstateras att både antalet hästar och antalet hästanläggningar är färre i norra än i södra Sverige.

7.1.3 Hållning av getter i Sverige – totalt antal djur och företag

Varje år genomförs en så kallad geträkning där getägare ska rapportera in uppgifter om sin gethållning till Jordbruksverket. I geträkningen redovisades 15 700 getter år 2018. Antalet getter har ökat under de senaste tre åren från 14 200 getter år 2016.

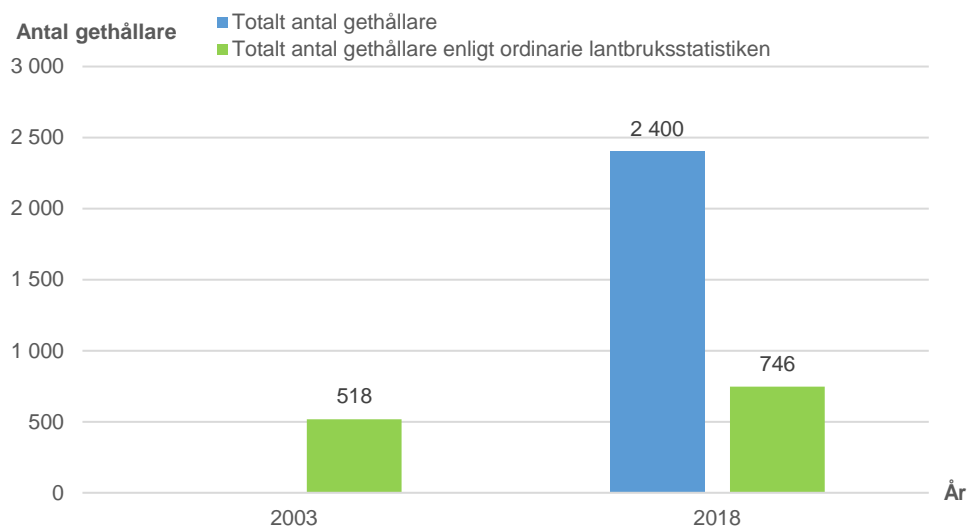
I april 2019 publicerade Jordbruksverket även ett statistikmeddelande med statistik över gethållningen i landet under 2018 som var baserad på uppskattningar av antal getter och gethållare. Uppskattningarna har gjorts utifrån ett mindre så kallat stratifierat slumpmässigt urval på 816 gethållare. Statistiken visar att det fanns uppskattningsvis 20 000 getter i Sverige i juni 2018, dvs. uppskattningen var något högre än antalet redovisade getter i geträkningen. 10 700 av dessa getter var hongetter och resterande 9 300 getter var killingar och bockar. Getterna hölls av uppskattningsvis 2 400 djurhållare. Dessa uppskattningar avser det totala antalet getter och gethållare i landet oavsett storlek på verksamheten. Om getter och gethållare istället skulle räknas enligt den ordinarie lantbruksstatistiken uppskattas det att 750 gethållare och 11 200 getter (med ett osäkerhetsintervall på cirka +/- 1 600 getter) skulle ta sig över de trösklar avseende storleken på verksamheten som finns i den ordinarie lantbruksstatistiken.

Bild 4 Totalt antal getter i Sverige år 2018 samt totalt antal getter enligt ordinarie lantbruksstatistiken år 2002 och år 2018

Det saknas statistik över gethållningen i landet tidigare år men det fanns drygt 5 500 getter i Sverige enligt den ordinarie lantbruksstatistiken år 2003. I jämförelse med 11 200 getter enligt ordinarie lantbruksstatistiken år 2018 har alltså antalet getter i Sverige uppskattningsvis fördubblats under 2000-talet, se bild 4.

Bild 5 Totalt antal gethållare i Sverige år 2018 samt totalt antal gethållare enligt ordinarie lantbruksstatistiken år 2003 och år 2018

Antalet gethållare har ökat under 2000-talet från drygt 500 år 2003 till cirka 750 år 2018 enligt den ordinarie lantbruksstatistiken, se bild 5. Enligt beskrivning ovan uppskattas dock det totala antalet gethållare till cirka 2 400 år 2018. Den förhållandevis stora skillnaden mellan det totala antalet gethållare och antalet gethållare enligt ordinarie lantbruksstatistiken indikerar att många gethållare i landet har små verksamheter som inte tar sig över de trösklar som finns i den ordinarie lantbruksstatistiken.

Utvecklingen både i antal djur och antal djurhållare visar därmed att gethållningen är en växande näringsgren i landet. Den stora huvuddelen av gethållarna år 2018 var mindre verksamheter sett till antal getter i besättningen (enligt den ordinarie lantbruksstatistiken), se tabell 40.

Tabell 40 Antal gethållare uppdelade utifrån storleken på djurbesättningen år 2003 respektive år 2018, samt den procentuella utvecklingen i antal gethållare mellan åren

Antal getter i besättningen	Antal gethållare		Förändring i procent
	2003	2018	
1-9 getter	398	492	+23,6 %
10-24 getter	34	142	+317,6 %
25-49 getter	60	70	+16,7 %
50- getter	26	42	+61,5 %

Den största procentuella ökningen i antal gethållare har varit i storleksgruppen gethållare med 10-24 getter i besättningen där antalet gethållare uppskattningsvis ökat från 34 till 134 stycken mellan åren 2003 och 2018, motsvarande en ökning med mer än 300 procent. Gethållare med besättningar på mer än 50 getter har också ökat förhållandevis mycket (drygt 60 procent) mellan åren.

Tabell 41 Antal getter som hålls av gethållare uppdelade i olika storleksklasser sett till storleken på djurbesättningen år 2003 respektive år 2018, samt den procentuella utvecklingen i antal getter mellan åren

Antal getter i besättningen	Antal getter		Förändring i procent
	2003	2018	
1-9 getter	1 190	1 850	+55,5 %
10-24 getter	932	1 971	+111,5 %
25-49 getter	1 145	2 251	+96,6 %
50- getter	2 242	5 090	+127 %

Vid en uppdelning av antal getter som hålls av gethållare i olika storleksgrupper så har den största ökningen av antal getter varit hos gethållare i den största storleksgruppen med fler än 50 getter i besättningen. Under 2000-talet uppskattas antalet getter hos gethållare i den här storleksgruppen ha ökat med nästan 3 000 getter, motsvarande en ökning med 127 procent. Men även hos gethållare med 10-24 getter har antalet getter uppskattningsvis mer än fördubblats under 2000-talet.

En utveckling mot i genomsnitt större getbesättningen framgår även av utvecklingen av det totala antalet getter och totala antalet gethållare (se bild 4 och bild 5 ovan). Det uppskattade totala antalet getter har ökat mycket mer än det uppskattade totala antalet gethållare under 2000-talet.

7.1.3.1 Fördelningen av antal getter och gethållare i olika delar av Sverige

Det finns inte tillgång till statistik över antal getter på länsnivå. I Jordbruksverkets statistikmeddelande om gethållningen i Sverige 2018 finns istället en uppdelning av antal getter respektive gethållare i tre olika områden av Sverige. Fördelningen av antal getter samt antal gethållare mellan de tre olika områdena år 2018 framgår av tabell 42. Motsvarande uppgifter finns inte för tidigare år.

Tabell 42 *Fördelning av det uppskattade totala antalet getter samt det uppskattade totala antalet gethållare i tre olika delar av Sverige år 2018*

Geografiskt område	Uppskattat antal getter år 2018 (procentandel av totala antalet getter)	Uppskattat antal gethållare år 2018 (procentandel av totala antalet gethållare)
<i>Södra och mellersta Sveriges slättbygder</i>	6 560 (33,4 %)	898 (38,1 %)
<i>Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder</i>	7 497 (38,2 %)	966 (41,0 %)
<i>Norra Sverige</i>	5 580 (28,4 %)	492 (20,9 %)
<i>Totalt</i>	<i>19 637 (100 %)</i>	<i>2356 (100 %)</i>

Antalet getter är förhållandevis jämt fördelat över de tre olika områdena av Sverige. Det är dock något fler getter i de södra och mellersta delarna av landet. Det är större variation mellan de olika områdena sett till antal gethållare. Det uppskattade antalet gethållare är fler i södra och mellersta delarna av landet jämfört med de norra delarna. Av dessa siffror kan noteras att getbesättningarna genomsnittligen är större i norra Sverige jämfört med övriga landet. Detta innebär att gethållningen skiljer sig lite från hållningen av nötdjur och hästar på så sätt att det genomsnittligen är större verksamheter i norra Sverige än i södra och mellersta Sverige inom gethållningen.

7.1.3.2 Sammanfattning utvecklingen i hållningen av getter i Sverige

Av de tre djurslag som vi tar upp i denna utredning är getter det djurslag som procentuellt sett har ökat mest i Sverige under 2000-talet. Men det totala uppskattade antalet getter i landet är ändå mycket lågt i jämförelse med antalet nötkreatur och antalet hästar. Gethållningen är därmed en förhållandevis liten men starkt växande näringsgren.

År 2018 uppskattades det totala antalet getter till ca 20 000. Enligt den ordinarie lantbruksstatistiken uppskattades det totala antalet getter samma år till ca 11 200 getter vilket är en dryg fördubbling jämfört med antalet getter år 2003. Antalet gethållare ökar också men inte lika mycket som antalet getter. År 2018 uppskattades det totala antalet gethållare till ca 2 400 (ca 750 gethållare enligt ordinarie lantbruksstatistiken). Som följd av att antalet getter ökar mer än antalet gethållare kan det därmed konstateras att gethållningarna i landet genomsnittligen har blivit större under 2000-talet. Detta framgår även av statistik över antalet getter hos gethållare uppdelade i olika storleksgrupper utifrån antal getter i besättningen. Vid en jämförelse mellan år 2003 och år 2018 har antalet getter ökat mest hos gethållare med fler än 50 getter i besättningen.

Vad gäller geografiska skillnader i landet är det totala antalet getter ganska jämnt fördelat mellan olika områden i södra, mellersta och norra Sverige. Antalet gethållare är dock fler i södra och mellersta delarna av landet vilket innebär att gethållningarna genomsnittligen är större i norra Sverige jämfört med de södra och mellersta delarna.

Bilaga 4 – SLUs remissvar rörande djurskydd, djurhälsa & smittskydd

SLUs remissvar rörande specifikt djurskydd, djurhälsa och smittskydd

7.1.4 Nötkreatur

7.1.4.1 Djurskydd och djurvälstånd

Nötkreatur i uppbundna system har kraftigt inskränkt möjlighet att röra sig under en stor del av året, vilket påverkar nötkreaturens välfärd (EFSA, 2009; Phillips, 2002). Beroende på båsens utformning och storlek kan de också ha svårare att lägga sig respektive ställa sig upp utan att stöta emot inredningen samt svårare att utföra beteenden som putsning. Detta problem kan dock även förekomma i lösdrifter om liggbåsen är dåligt utformade. Fördelen med uppbundna system är att djuren inte behöver konkurrera med varandra om resurser vilket kan minska antagonistiska beteenden i stort. Samtidigt inskränks sociala beteenden och subdominanta individer har inte möjlighet att undkomma dominant eller aggressiva djur som står bredvid. Olika individer har olika behov av avstånd till varandra beroende på deras inbördes relation (Bouissou et al., 2001). Detta är svårt att påverka i ett uppbundet system.

Lösdriftssystem ökar djurens valmöjligheter att tillfredsställa sina beteendebestånd, det ökar djurens rörelsefrihet likväl som deras möjlighet till sociala beteenden (EFSA, 2009). Konkurrens om resurser kan uppstå med risk för att lågt rankade individer inte får samma tillträde till foder eller liggbås. Problem pga. konkurrens kan minskas genom att förse djuren med tillräckligt med foder, foderplatser och liggplatser och genom att fördela resurserna på fler platser. Detta kan vara svårare att tillse när djuren går på djupströbädd utan separata foderplatser och liggbås. Det finns en risk att djur som är låga i rang äter mindre än djur som är höga i rang (Bouissou et al., 2001), vilket skulle kunna påverka tillväxt och eventuellt även mjölkproduktion negativt. I stora grupper verkar djuren ha svårare att komma ihåg inbördes rangordning vilket kan öka aggressionerna. Genom att djuren ges tillräckligt med utrymme i lösdriften ökar deras möjlighet att komma undan varandra, vilket kan minska stress, aggressioner och påföljande konsekvenser.

Nötkreatur är motiverade till rörelse. Hos kalvar har man sett att motivationen till rörelse ökar med begränsat rörelseutrymme (Dellmeier et al., 1990). Hur mycket kor går varierar bland annat med årstiden. De rör sig mer sommartid på bete än vintertid. I lösdriftssystem med bås kan korna röra sig 2-4 km/dag. Mängden rörelse påverkas bl.a. av underlaget, då slippriga, hala golv kan leda till minskad rörlighet då djuren går saktare och kortare sträckor (EFSA, 2009).

När mjölkkor hålls i lösdrift sker återkommande omgrupperingar av korna, beroende på t.ex. laktationsstatus eller juverhälsa, vilket kan leda till social stress, aggression och eventuellt även påverka mjölkavkastningen negativt (EFSA, 2009; Bouissou et al., 2001). Samtidigt kan grupperingen ha positiva välfärdsaspekter genom att t.ex. bidra till bättre hälsa och hull.

7.1.4.2 Djurhälsa och smittskydd

Bland de viktigaste välfärdsindikatorer för mjölkkor är hälsa, mastit, metaboliska sjukdomar, fertilitetsproblem och livslängd. Samtliga indikatorer är multifaktoriella. Genetik, mjölkavkastning, utfodring, management, men även beläggningsgrad, uppställningsform samt stallens utformning och inredning är faktorer som påverkar djurens välfärd. Utformning och inredning är viktiga oavsett om djuren hålls uppbundna eller på lösdrift.

Ett bra underlag är viktigt för att djur i lösdrift inte ska få problem med ben- och klövhälsan. Ytan bör vara ren och inte alltför hård (Phillips, 2002; Bergsten 2001). En för grov yta eller långvarig exponering och belastning kan leda till för stort slitage samt punktbelastning på klövarna, vilket kan leda till klövsjudomar. Tvärtom kan djur som går på djupströbädd slita för lite på sina klövar vilket kan leda till överväxt och felaktig benställning, vilket kan ge problem med leder och stödjande strukturer. Samma risk finns även för uppbundna kor.

Enligt en studie av Gustafsson (1993) hade uppbundna kor med möjlighet till daglig motion färre veterinärbehandlingar än de djur som inte fick röra sig. De hade färre problem runt kalvning och färre klöv- och benproblem. Liknande resultat har setts i en studie av Ostojic-Andric et al. (2011) i Serbien där man jämförde kor i lösdrift med uppbundna kor och utvärderade kornas välfärd med hjälp av Welfare Quality. Gällande komfort, rörelsefrihet och hältor, var djurvälfärden signifikant bättre i lösdriftssystemen. För sjukdomar utöver hälsa var skillnaden inte lika stor. Mortaliteten var dock märkbart högre i besättningar med uppbundna kor.

I en studie av Popescu et al. (2013) jämfördes uppbundna kor med uppbundna kor som fick möjlighet till utevistelse upp till 6 månader. I denna studie observerades att besättningar med uppbundna kor som ej hade tillgång till utevistelse hade signifikant högre andel kor med mastit respektive hältproblem jämfört med kor med tillgång till utevistelse. I denna studie observerades även att kor som inte fick röra på sig tog längre tid på sig för att lägga sig ned, vilket är en indikation på reducerad djurvälfärd. Tiden det tar för en ko att lägga sig ned påverkas av flera faktorer så som båsfallens utformning och längd, hygien på båsfallen, samt eventuella hälsoproblem hos korna så som hälsa och mastit.

I en review-artikel av Bergsten (2001) framgår dock att hälsa och olika klövskador och klövsjukdomar är vanligare i lösdriftssystem än hos uppbundna kor, men att interdigital dermatit och hasskador är vanligare hos uppbundna kor. Klövspaltsinflammation drabbar främst lösgående djur i stall eller på bete (SVA, 2018). Klövproblem och hälsa kan minska genom att se till att djuren inte blir stående på golvet för långa perioder (Bergsten, 2001). Bra golvytor, en bra trafik av kor inne i lösdriften, tillräckligt med liggbås, en god komfort när djuren ligger ned samt god hygien är viktigt för att minska risken för problem med ben- och klövhälsan.

När mjölkrobot används för kor i lösdrift finns en ökad risk för mastit, som kan bero på att fler kor delar samma robot, med risk för smittspridning (Phillips, 2002). Samtidigt kan slitaget på spenarna minska om roboten kan känna av när en individuell juverdel är färdigmjölkad, vilket kan minska risken för mastit.

7.1.5 Get

7.1.5.1 Djurskydd

Getter har traditionellt hållits i uppbundna system i Europa. Idag har det dock blivit allt vanligare med lösdrifter (Loretz et al., 2004). I uppbundna system begränsas getens rörelse och möjlighet till att utföra sociala beteenden (Miranda-de la Lama & Mattiello, 2010). Getter utför flera sociala beteenden så som mule-mule kontakt, mule-kropp kontakt och putsning. De sociala beteendena stärker banden mellan individer i en grupp (Schino, 1998). Uppbundna system kan därför begränsa getternas möjlighet att bete sig naturligt.

I lösdrift kan getterna röra sig fritt och utföra fler naturliga beteenden. I lösdrifter kan dock antagonistiska interaktioner mellan getter förekomma (Aschwanden et al., 2009a), vilket kan orsaka stress och skador (Nordmann et al., 2015). I en studie såg man att getter som hölls i lösdrift hade högre kortisolnivåer och mjölkade mindre än uppbundna getter (Di Grigoli et al., 2003). Detta tror man beror på stress som orsakas av upprätthållande av hierarkier. De lösgående getterna hade dock ett bättre immunförsvar eftersom att de hade mer kroppsfett än de uppbundna getterna trots att de hade högre kortisolnivåer. I en annan studie gav man getterna möjlighet att välja avstånd från varandra vid foderhäcken (Aschwanden et al., 2008). Det avstånd som getterna valfritt valde hade en median på 1,2 - 2,5 meter, med maxavstånd på 4-5 meter. Man studerade även vilket avstånd man minst kunde ha mellan getterna utan antagonistiska interaktioner. Medianen var mellan 0,4 - 1,4 meter. I lösdrifter med mindre utrymme för varje get vid foderhäcken finns därför risk att lågrankade individer inte kommer åt fodret eftersom högrankade individer tar upp fler foderplatser (Aschwanden et al., 2008). Studien visade att ålder och sociala band mellan getterna påverkade avstånden mellan getterna. Getter som introducerades i grupper tidigt höll mindre avstånd från varandra än getter som introducerades i grupper som vuxna (Aschwanden et al., 2008). Sociala band mellan individer verkar därför vara viktiga för att minska antalet antagonistiska interaktioner. I studien föreslås att individer bör introduceras i grupper tidigt och hållas i stabila grupper (Aschwanden et al., 2008). En annan studie föreslår att introduktion av nya getter i stabila grupper eller omgruppering av djur ska undvikas eftersom det påverkar den sociala hierarkin i gruppen (Miranda-de la Lama & Mattiello, 2010).

Huruvida horn påverkar avstånden mellan getterna vid foderplatserna skiljer sig något mellan studier. Aschwanden et al. (2008) såg ingen skillnad mellan getter med horn respektive avhornade getter, medan Loretz et al. (2004) observerade att getter med horn höll större avstånd till varandra än avhornade getter. Även Nordmann et al. (2011) observerade fler antagonistiska interaktioner hos avhornade djur, vilket förklaras med att djur med horn håller större avstånd från varandra än avhornade djur.

Genom att berika getternas miljö med visuella barriärer och upphöjda plattformar har man lyckats minska antagonistiska interaktioner mellan getter i lösdrift (Aschwanden et al., 2009ab). Den sammanhängande tid som getterna åt ökade och antalet avbrutna måltider och även antalet avbrutna viloperioder minskade (Aschwanden et al., 2009a). En annan studie visade att ogenomskinliga barriärer mellan matplatserna vid foderhäcken gjorde att fler getter åt och kunde stå närmare varandra utan antagonistiska interaktioner (Nordmann et al., 2015). Ytterligare studier har undersökt utformningen av barriärer. En studie fann att långa solida barriärer var bättre än korta barriärer eller

barriärer av nät (Aschwanden et al., 2009b). Vidare konstaterades i en annan studie att palissadbarriärer var bättre än nackstänger eller diagonala staket (Nordmann et al., 2011). I palissader har getterna bra utsikt bakåt och kan backa ut lätt, samtidigt som de får en avskild foderplats, vilket man tror är framgångsfaktorer. En metallpallisad som var perforerad orsakade minst stress hos getterna (Nordmann et al., 2011).

7.1.5.2 Djurhälsa och smittskydd

Eftersom en hel del sjukdomar sprids antingen direkt mellan getter men även indirekt via miljön så skulle vissa sjukdomar teoretiskt sett kunna öka vid övergång från uppbundet system till lösdrift.

Mastitpatogener kan spridas indirekt via t.ex. mjölkningsutrustning, men även via ströbädd. Gemensam ströbädd skulle på så vis kunna öka risken för spridning av vissa mastitpatogener.

Andra sjukdomar som orf, CAE och böldsjuka som sprids både direkt och indirekt skulle också kunna få en ökad spridning när djuren hålls tillsammans. Patogener som orfvirus och *Corynebacterium pseudotuberculosis* (som orsakar böldsjuka) kan överleva mycket länge i miljön, främst när det är kyligt (Quinn et al., 2005; SVA, 2018) vilket det kan vara i en lösdrift (beroende på system), varpå dessa patogener kan gynnas. Även ektoparasiter, så som löss och skabb, skulle kunna få en ökad spridning vid lösgående system.

Att djuren hålls uppbundna är dock ingen garanti för att djuren inte smittas. Beroende på bland annat hygienrutinerna i besättningen så riskerar även djurhållaren att bidra till en indirekt smittspridning mellan djuren vid skötsel och mjölkning.

Luftvägsinfektioner med aerosolsmitta kan spridas mellan djuren oavsett uppbundet eller lösdriftssystem.

Endoparasiter påverkas främst av utfodringsrutiner och typ av bete där det viktigaste är att getterna får äta en bit upp från marken samt gå på bete med buskar och sly, eftersom de främst är buskätare och inte gräsätare.

Fotröta och klövspaltsinflammation är komplexa sjukdomar som också kan drabba getter. Miljöfaktorer spelar en väsentlig roll. En varm och fuktig miljö, så som en dåligt skött ströbädd eller illa rengjord båsall, gynnar sjukdomsutbrott. Hög beläggning ökar smittspridningen. Hos kor drabbar klövspaltsinflammation främst lösgående djur i stall eller på bete (SVA, 2018). SLU har inte hittat någon studie gällande klövspaltsinflammation hos uppbundna respektive lösgående getter, men med anledning av miljöfaktorernas betydelse för sjukdomsutveckling kan man anta att detsamma gäller för get som hos nötkreatur.

Risken för introduktion och spridning av olika smittor kan minskas genom att undvika inköp av livdjur. Om livdjur köps in så bör de hållas i karantän innan de släpps till de andra djuren i besättningen.

7.1.6 Häst

7.1.6.1 Djurskydd och djurvälstånd

Boxhållning har fördelen, jämfört med spiltor, att hästen i större utsträckning har möjlighet att kontrollera sin tillvaro och röra sig om den vill. I en box kan hästen lättare komma undan sina grannhästar, samt lättare utöka avståndet till vad hästen kan uppleva obehagligt. Den kan även ha bättre uppsikt över vad som händer då den inte tvingas stå med huvudet in mot en vägg. Eftersom hästar är flyktdjur har de behov av att ha koll på sin omgivning och kunna komma undan. Att stå i spilta utan full uppsikt och med inskränkt rörelsefrihet utgör en begränsning av hästens naturliga beteenden. För att uppnå kravet i djurskyddslagstiftningen om att djur ska kunna bete sig naturligt, bör boxhållning därför anses vara ett steg i rätt riktning. Om hästen vid boxhållning tillåts sticka ut huvudet genom boxdörren kan hästen även lättare ingå i sociala interaktioner, framför allt med människor, vilket kan vara berikande för hästen. Boxhållning kan även förbättra hästens liggkomfort.

Gällande utvecklandet av stereotypa beteenden så har SLU inte hittat någon studie som visar att hållande av häst i box är bättre än hållande av häst i spilta. Review-artiklar som sammanställt forskning kring orsaken till stereotypier hos häst visar att utfodringsrutiner, tillgång till och tid på bete, gastrointestinala problem och graden av social kontakt är de viktigaste faktorerna för utvecklandet av stereotypier (Cooper & Albentossa, 2005; Sarrafchi & Blokhuis, 2013). En studie av Cooper et al. (2000) visade att visuell och fysisk kontakt med andra hästar är en betydande faktor för hästarnas välmående vid boxhållning. Studien jämförde olika former av uteboxar/boxar i engelsk stil (med helväggar och öppen övre dörrhalva). Uteboxar används ibland som ett alternativ till box i stall, främst för hästar med problem från andningsvägarna, vilket är ett vanligt bekymmer hos installerade hästar (Mills & Clarke, 2002). I studien av Cooper et al. (2000) minskade de stereotypa beteendena när det fanns galler mellan boxarna istället för helvägg. Det har även rapporterats att militärhästar i spilta har uppvisat färre stereotypier än hästar i box, när man jämfört hästar i spilta som tillåter visuell och fysisk kontakt med boxar i engelsk stil där hästarna hålls isolerade (Sarrafchi & Blokhuis, 2013).

7.1.6.2 Djurhälsa och smittskydd

Positiva effekter med lösgående system är att hästen har möjlighet till ökad rörelse jämfört med om den står uppbunden, även om en häst i box också spenderar en stor del av sin tid inaktiv (Mills & Clarke, 2002; Chaplin & Gretgrix, 2010; Yarnell et al., 2015). Störst effekt på rörelse fås med gruppållning, lösdrift och betesdrift. I två review-artiklar av Hartman et al. (2012) respektive Firth (2006) framgår att gruppållning stimulerar till ökad rörelse och att detta är positivt för bland annat rörelseapparatens utveckling. Skelett, leder och hovar behöver rörelse för sin funktion. Uppstallning i spilta inskränker kraftigt hästens rörelsefrihet, medan boxhållning tillåter viss rörelse, om än begränsad.

Det finns även ett samband mellan aktivitet, inställning och ökad kolikrisk (Goncalves et al., 2002; Hilyer et al., 2002). Att hålla hästar lösgående i box torde därför ha en viss positiv effekt på risken för kolik, men då hästen är inaktiv en stor del av den tid som den vistas i box, kan denna effekt vara marginell. SLU har inte funnit några studier som jämför risken för kolik vid uppstallning i spilta jämfört med box.

Risker med lösgående system i form av gruppållning på lösdrift är att hästarna kan skada varandra. Studier av Grogan & McDonnell (2005) samt Keeling et al. (2016) har dock visat att majoriteten av de skador som uppstår är lindriga där endast päls har försvunnit, eller andra mindre sår. Vid begränsade resurser, då konkurrens uppstår om de resurser som finns, ökar risken för skador (Hartman et al., 2012).

Hästar som hålls tillsammans på lösdrift kan även smitta varandra med ektoparasiter såsom löss, genom att de har en närmre kontakt och delar samma byggnad. Man kan även tänka sig ett ökat parasittryck av endoparasiter i en lösdrift, men detta beror på antalet hästar, yta, betesrutiner och avmaskningsrutiner och behöver inte skilja sig ifrån installerade hästar som delar hage.

Risken för att införa smittor till hästar, oavsett om de hålls i box eller på lösdrift, minskar genom att nya hästar hålls i karantän under 2-3 veckor innan introduktion, att de är vaccinerade, samt provtagna för endoparasiter och/eller avmaskas.

7.1.7 Referenser

7.1.7.1 Kor

Bergsten, C. 2001. Effects of Conformation and Management System on Hoof and Leg Diseases and Lameness in Dairy Cows. *Veterinary Clinics of North America: Food Animal Practice*, 17: 1-23.

Bouissou, M-F., Boissy, A., Le Neindre, P. & Veissier, I. 2001. The social Behaviour of Cattle. I: *The Social Behavior in Farm Animals*. (Red. Keeling, L. & Gonyou H.) Oxon, CABI publishing.

Dellmeier, G., Friend, T. & Gbur, E. 1990. Effects of Changing Housing on Open-Field Behavior of Calves. *Applied Animal Behaviour Science*, 26: 215-230.

EFSA (European Food Safety Authority). 2009. Scientific report on the effects of farming systems on dairy cow welfare and disease: Report of the Panel on Animal Health and Welfare. *Annex to the EFSA Journal*, 1143:1-38.

Gustafsson, G.M. 1993. Effects of daily exercise on the health of tied dairy cows. *Preventive Veterinary Medicine*, 17: 209-223.

Ostojic-Andric, D., Hristov, S., Novakovic, Z., Pantelic, V., Petrovis, M.M., Zlatanovic, Z. & Niksic, D. 2001. Dairy cows welfare quality in loose vs tie housing system. *Biotechnology in Animal Husbandry*, 27: 975-984.

Phillips, C. 2002. *Cattle Behaviour and Welfare*, 2:nd ed. Oxford, Blackwell Science Ltd.

Popescu, S., Borda, C., Diugan, E.A., Spinu, M., Groza, I.S. & Sandru, C.D. 2013. Dairy cows welfare quality in tie-stall housing system with or without access to exercise. *Acta Veterinaria Scandinavica*, 55: 43

Statens veterinärmedicinska anstalt. 2018. <http://www.sva.se> använd 2018-12-05.

7.1.7.2 Get

Aschwanden J, Gygax L, Wechsler B, Kiel NM. 2008. Social distance of goats at the feeding rack: Influence of the quality of social bonds, rank differences, grouping age and presence of horns. *Applied Animal Behaviour Science*, 114: 116-131.

Aschwanden J, Gygax L, Wechsler B, Kiel NM. 2009. Loose housing of small goat groups: influence of visual cover and elevated levels on feeding, resting and antagonistic behaviour. *Applied Animal Behavior Science*, 119: 171-179.

Aschwanden J, Gygax L, Wechsler B, Kiel NM. 2009. Structural modifications at the feeding place: Effects of partitions and platforms on feeding and social behaviour of goats. *Applied Animal behavior Science* 119: 180-192.

Di Grigoli A, Bonanno A, Alabiso M, Brecchia G, Russo G & Leto G. 2003. Effects of housing system on welfare and milk yield and quality of Girgentana goats. *Italian Journal of Animal Science*, 2: 542-544.

Loretz C, Wechsler B, Hauser R, Rüschi P. 2004. A comparison of space requirements of horned and hornless goat at the feed barrier and in lying area. *Applied Animal Behavior Science*, 87: 275-283.

Nordmann E, Barth K, Futschik A, Palme R, Waiblinger S. 2015. Head partitions at the feed barrier affect behavior of goats. *Applied Animal behavior Science*, 167: 9-19.

Miranda-de la Lama GC & Mattiello S. 2010. The importance of social behaviour for goat welfare in livestock farmin. *Small Ruminant Research* 90: 1-10.

Nordmann E, Keil NM, Schmied-Wagner C, Graml C, Langbein J, Aschwanden, van Hof J, Maschat K, Palme R & Waiblinger S. 2011. Feed barrier design affects behavior and physiology in goats. *Applied Animal Behaviour Science*, 133: 40-53.

Schino, G. 1998. Reconciliation in domestic goats. *Behavior* 135: 343–356.

Statens veterinärmedicinska anstalt. 2018. <http://www.sva.se> använd 2018-12-05.

Quinn, P.J., Markey, B.K., Carter, M.E., Donnelly, W.J. & Leonard. F.C. 2005. *Veterinary Microbiology and Microbial Disease*. Oxford, Blackwell Science Ltd.

7.1.7.3 Häst

Chaplin, S.J. & Gretgrix, L. 2010. Effect of housing conditions on activity and lying behavior of horses. *Animal*. 4: 792-995.

Cooper, J.J. & Albentosa, M.J. 2005. Behavioural adaption in the domestic horse: potential role of apparently abnormal responses including stereotypic behavior. *Livestock Production Science*. 92: 177-182.

Cooper, J.J., McDonald, L. & Mills, D.S. 2000. The effect of increasing visual horizons on stereotypic weaving: implications for the social housing of stabled horses. *Applied Animal Behaviour Science*. 69: 67-83.

Firth, E.C. 2006. The response of bone, articular cartilage and tendon to exercise in the horse. *Journal of Anatomy*. 208: 513-526.

Goncalves, S., Julliand, V. & Leblond, A. 2002. Risk factors associated with colic in horses. *Veterinary Research*. 33: 641-652.

Grogan, E.H., & McDonnell, S.M. 2005. Injuries and blemishes in semi-feral herd ponies. *Journal of Equine Veterinary Science*. 25: 26-30.

Hartmann, E., Søndergaard, E. & Keeling, L.J. 2012. Keeping horses in groups: A review. *Applied Animal Behaviour Science*. 136: 77-87.

Hillyer, M.H., Taylor, F.G.R., Proudman, C.J., Edwards, G.B., Smith, J.E. & French, N. P. 2002. Case control study to identify risk factors for simple colonic obstruction and distension colic in horses. *Equine Veterinary Journal*. 34: 455-463.

Keeling, L.J., Bøe, K.E., Christensen, J.W., Hyypä, S., Janson, H., Jørgensen, G.H.M., Ladewig, J., Mejdell, C.M., Särkijärvi, S., Søndergaard, E. & Hartmann, E. 2016. Injury incidence, reactivity and ease of handling of horses kept in groups: A matched case control study in four Nordic countries. *Applied Animal Behaviour Science*. 185: 59-65.

Kielén, M., Olsson, Y., Nordgren, M. & North, M. 2018. Hästhållning i Sverige 2016. Rapport 2018:12. Jordbruksverket.

Mills, D.S. & Clarke, A. 2002. Housing, management and welfare. I: *The welfare of horses*. (Ed. Waran, N. New York, Kluwe Academic Publishers).

Sarrafchi, A & Blokhuis, H.J. 2013. Equine stereotypic behaviors: Causation, occurrence, and prevention. *Journal of Veterinary Behavior*. 8: 386-394.

Svantesson, J & Sällvik, K. 1995. Dikoproduktion – krav och behov i olika produktionsformer, teori och praktiska erfarenheter. *SLU, Institutionen för lantbruksteknik, avdelningen för byggnadsvetenskap, rapport 202*. Uppsala

Yarnell, K., Hall, C., Royle, C. & Walker, S.L. 2015. Domesticated horses differ in their behavioural and physiological responses to isolated and group housing. *Physiology & Behaviour*. 143: 51-57.

Rapporten kan beställas från
Jordbruksverket,
551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00 (vx)
Fax 036 34 04 14

ISSN 1102-3007
ISRN SJV-R-/SE

E-post:
Internet: www.jordbruksverket.se

SJV offset, Jönköping,
RA: